

BANKA - MALİ VE

EKONOMİK YORUMLAR

AYLIK EKONOMİ DERGİSİ - MART 2003 - YIL: 40 - SAYI: 468 - 4.000.000.- LİRA
www.ekonomikyorumlar.com

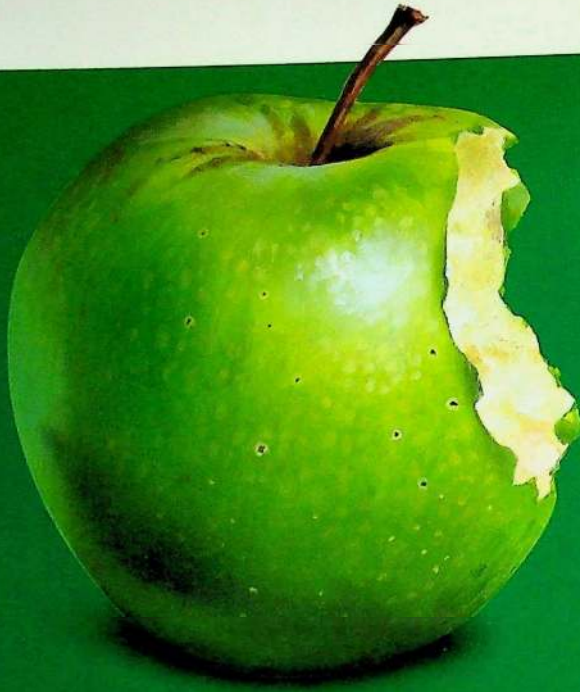
*Finans Sistemimizin
Güvenlik Unsurları
“Bağımsız
Finans
Kurumları”*

*Türkiye’de
uygulanan
istikrar
politikaları*

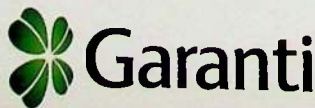
kayıt dışı
ekonomi
üzerine düşünceler

*siyasi ve ekonomik
yozlaşmanın yansıması:
yolsuzluk ekonomisi*

Elma hesabı
sizin hesabınıza çalışır.

Paranızla
yatırım fonu alır,
ödemelerinizi
otomatik yapar.

BANKA – MALİ VE EKONOMİK YORUMLAR<http://www.ekonomikyorumlar.com>

e-mail:ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com

MART 2003 • YIL : 40 • SAYI : 468 • 4.000.000.- LİRA (KDV DAHİL) Ekonomik Mali Yayınlar San. ve Tic. A.Ş. Adına
İmtiyaz Sahibi
ADNAN NASYazı İşleri Müdürü
Dr. ÖZTİN AKGÜÇGenel Yayın Yönetmeni
MUSTAFA BARIŞDanışma Kurulu Başkanı
ALİ İHSAN KARACAN**Danışma Kurulu**

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Tevfik Altınok • Yılmaz Argüden • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Uğur Bayar • Afa Boran • Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Yavuz Canevi • Ege Cansen • Dr. Doğan Cansızlar • Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşlüoğlu • Nejdett Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Dr. A. Mahfi Eğilmez • Orhan Emirdağ • Gazi Erçel • Dr. Zeynel Abidin Erdem • Meral Gezgin Eriş • Prof. Dr. Cumhuri Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Zeki Gündüz • Prof. Dr. Seyfettin Gürsel • M. Akif Hamzaçebi • Avni Hedili • Erhan Işıl • Prof. Dr. Halük A. Kabaalioğlu • Ali İhsan Karacan • Kemal Kurdaş • Korhan Kurdoğlu • Mehmet Kutman • Prof. Dr. Orhan Morgil • Adnan Nas • Ergin Neng • Sezai Onaral • Prof. Dr. Suat Oktar • Prof. Dr. İsmail Özaslan • Tuncay Özlilhan • Ersin Özince • Ertuğrul İhsan Özal • Prof. Dr. Merih Paya • Mehmet Faruk Sabuncu • Prof. Dr. Hülya Talu • Prof. Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş • Dr. Turgut Telman • Yaman Törüner • Cihan Turper • Prof. Dr. T. Güngör Uras

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Zeki Gündüz • Prof. Dr. Seyfettin Gürsel • Adnan Nas • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. T. Güngör Uras

BU SAYIDA

Okurlara Mektup	2
Ekonomik Göstergeler (Dış)	4
EKONOMİK YORUMLAR/ PANEL	
Süreyya SERDENGEÇTİ	
Engin AKÇAKOCA	
Dr. Doğan CANSIZLAR	
Dr. Turgut Ö. TELMAN	
Finans Sistemimizin Güvenlik Unsurları	
"Bağımsız Finans Kurumları"	5
Yavuz AKBULAK	
A. Koray TAHTAKILIÇ	
Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler	17
Abone Formu	42
Mustafa BARIŞ	
Borsa Olası Irak Savaşının Gölgesinde	43
Yrd. Doç. Dr. Serap DURUSOY	
Siyasi ve Ekonomik Yozaşmanın Yansıması:	
Yolsuzluk Ekonomisi	51
Yrd. Doç. Dr. Menşure KOLÇAK	
Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programlarının	
Maliye Politikası Yönünden Değerlendirilmesi	59
Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar	
Bankacılık Sektöründen Haberler	71
Dr. Seyhan TAŞ	
Dr. İbrahim ÖRNEK	
Türkiye'de Finansal Serbestleşme ve Ekonomik	
Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi	82

İdare Yeri: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No.6/2; 34400 Sultanahmet – İSTANBUL • Tel: (0212) 518 17 32 - 516 11 45
 • Faks: (0212) 518 66 43 • <http://www.ekonomikyorumlar.com> • e-mail: ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com •
 Açıklama: Dergideki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler, yazarlarına aittir. Yayınlanacak yazılar hakem denetiminden geçer. Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak (mümkünse bilgisayar disketi ve bir resim ile birlikte) ulaştırılmasını rica ederiz. • 2003 Yılı Abone Bedeli (KDV Dahil): 48.000.000.-TL. • Öğrencilere: 33.600.000.-TL. • Banka Hesap Numaraları (İstanbul): Akbank Nuruosmaniye Şubesi Hesap No: 6299897, İş Bankası Çağaloğlu Şubesi Hesap No: 530979, Yapı Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi Hesap No: 1035572-7 • Kapak – Sayfa Tasarımı ve Dizgi: Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar • Baskı ve Cilt: Kurtiş Matbaacılık, Tel: (0212) 518 11 28 • Baskı Tarihi: 8 Mart 2003 • Genel Dağıtım: DPP ve Dünya Süper Dağıtım

Dergiden

OKURLARA MEKTUP

Adnan NAS

Yine mi İstikrarsızlık Korkusu?

Sevgili Okurlar,

Seçim ertesinde çok yoğun geçen dört aydan sonra tam artık dengeler oturmaya, ortamı durulmaya başlar beklentisine girmişken yeni belirsizliklere sürükleniyoruz. Irak sorunu ile ilgili olarak ABD ile yapılacak işbirliği, askeri/ekonomik/siyasal alanlardaki teknik uzlaşma büyük ölçüde sağlanmış olmasına rağmen TBMM'nin gecikerek yapılan 1 Mart'taki oturumunda sürpriz bir şekilde onaylanmadı. Son bir aya damgasını vuran "tezkere"ye karşı olanlar bile böyle bir sonucu tahmin etmediği için piyasanın satın aldığı beklentiler de alt üst oldu. Böylece bir yandan daha düne kadar artık ortadan kalktığı varsayılan Irak savaşı ile ilgili siyasi belirsizlik yeniden doğarken, öte yandan ABD ile Türkiye arasındaki muhtemel gerilim özellikle borçların çevrilmesi, reel faiz ve enflasyon açısından hassasiyeti devam eden makroekonomik dengelerin çevresindeki kuşku bulutlarını çoğaltacak.

Ocak ayında özellikle toptan eşya ve özel imalat sanayii endeksindeki kaygı verici sıçrama, Şubat ayında normal düzeyine yöneldi. TEFE'de aylık % 3.1, yıllık % 33.4; TÜFE'de aylık % 2.3, yıllık % 27 ve çekirdek enflasyon % 1.5 oldu. İç talepteki durgunluk ve maliyet enflasyonu riski devam ediyor.

Bu sayıda son bir yıldır Türkiye'nin tartışma gündeminde hep ön sıralarda yer tutan bir konuyu, "Finans Sistemimizin Güvenlik Unsurları Bağımsız Finans Kurumları" konusunu bunların en önemlilerinin üçünün yani Merkez Bankası, BBDK ve SPK'nın başkanlarının ağzından irdeleyen 28 Şubat 2003 tarihindeki Finans Kulüp toplantısının bir özetini dikkatinize sunuyoruz. Büyük ilgi ile karşılanan toplantı, uzun süre tartışılacak bir konuya içindekilerin samimi bakış açılarını yansıtmaları bakımından çok yararlıydı.

Diğer yazıların çoğu sıcak tartışma konularına ilişkin SPK uzmanları Yavuz Akbulak ve A. Koray Tahtakılıç'ın "Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler", Yrd. Doç. Dr. Serap Durusoy'un "Siyasi ve Ekonomik Yozlaşmanın Yansıması: Yolsuzluk Ekonomisi" ve Yrd. Doç. Dr. Menşure Kolçak'ın "Türk İstikrar Programlarının Maliye Politikası Yönünden Değerlendirilmesi" başlıklı incelemeleri bu nitelikte. Ayrıca "Türkiye'de Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme ilişkisini" irdeleyen yazılarıyla Dr. Seyhan Taş ve Dr. İbrahim Örnek, değerli katkıda bulunuyorlar.

Siyasal ve ekonomik istikrarsızlığın kaderimiz olmadığını kanıtlayacak bir Nisan sayısında buluşmak umuduyla.

Saygılarımla,

Adnan Nas

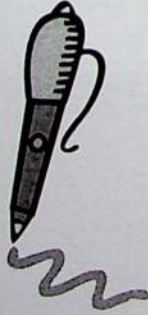
EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (MART 2003)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)
A.B.D.	2.8	2.6	2.7	5.7	- 484.3	- 462.2
Almanya	0.5	1.1	2.7	10.3	119.3	50.4
Avustralya	3.7	3.0	3.9	6.1	- 5.3	- 14.3
Avusturya	1.2	1.8	2.2	4.2	0.4	0.8
Belçika	0.9	1.2	2.2	11.9	17.5	18.0
Danimarka	1.1	2.6	3.9	5.4	8.0	5.0
Fransa	1.7	2.0	3.4	9.1	9.7	28.3
Hollanda	0.3	2.5	3.4	4.3	29.0	9.1
İngiltere	2.1	2.9	3.7	5.1	- 51.8	- 20.5
İspanya	1.8	3.7	3.8	12.0	- 38.7	- 15.3
İsveç	2.0	2.8	3.9	5.1	15.0	9.9
İsviçre	0.8	0.8	2.5	3.8	4.1	29.8
İtalya	0.5	2.8	2.1	8.9	10.5	- 6.4
Japonya	2.6	- 0.3	- 1.9	5.5	94.1	115.0
Kanada	4.0	3.9	2.1	7.4	34.7	12.4
Euro - 11	0.9	2.1	3.3	8.5	97.7	60.2

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil Kaynak: The Economist, 1 Mart 2003.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için ithalat F.O.B., İhracat F. O.B.; Diğerleri için C.I.F./F.O.B.

Ekonomik Yorumlar

PANEL

**Finans
Sistemimizin
Güvenlik Unsurları
"Bağımsız
Finans
Kurumları"**

KATILANLAR

- Süreyya SERDENGEÇTİ
  - Engin AKÇAKOCA
  - Dr. Doğan CANSIZLAR
- YÖNETEN
- Dr. Turgut Ö. TELMAN

Sevgili Okurlar; bu panel Finans Kulüp tarafından "28 Şubat 2003 Cuma" günü düzenlenmiştir. Panelde T.C. Merkez Bankası Başkanı Süreyya SERDENGEÇTİ, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Başkanı Engin AKÇAKOCA, Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı Dr. Doğan CANSIZLAR katılmışlardır. Paneli Finans Kulüp Başkanı Dr. Turgut Ö. Telman yönetmiştir.

TELMAN - Değerli konuklar, bugünkü toplantıda bizim çalışma amacımız, çalışma düşüncemiz sadece kurumların kendilerine has veya mevcut yasalarla verilmiş bağımsızlıklarından söz etmekten başka, özellikle bu bağımsızlıkla ilgili çalışmalarını sürdüren sivil toplum örgütleri veya bizim tabirimizle gönüllü örgütler olarak demokrasimiz için bağımsız kurumların ekonomimiz için bağımsız ku-

rumların önem ve özellikleri üzerinde durmak ve bu tür serbest ve özerk bir ekonominin bağımsız bir ekonominin bağımsız kurumlarında bizim nerelerinde yer almamız gerektiğine dair konular üzerinde daha örgütlü düşünme ve çalışmayı amaçlıyoruz. Şüphesiz Sayın Başkanlarımız bu toplantıda kurumlarının bağımsızlıklarının ekonomimiz için bu bağımsızlığın önemini, bu bağımsızlık

için bir çok yönden gelen eleştirileri ele alacaklar ve bu konularda bize gerekenleri lütfedecekler. Ancak biz her halükârda şöyle bir düşünceyi takip etme durumundayız. Demokratik bir toplumda eğer özerk kurumlara sahip değilsek neler olabilir ya da sahip olmadığımız zamanlarda hafızalarımızı tazeleyin neler oldu. Ya da bu kurumlarla ilgili tartışmalar yapılırken neler ne kadar bilinerek konuşuluyor. Gönüllü toplum örgütleri olarak bizlerin buna bu konulara sahip çıkmamız gerekiyor. Çok kaba bir örnekle bir hususu daha belirtmek istiyorum. Eğer bağımsız örgütlerimize ilişkin hiçbir hoşlanmadığımız tasarruflar olacak olursa veya olsa fert olarak ne yapabilirsiniz? Pankartla sokağa mı çıkarsınız? Miting mi yaparsınız?

Dr. Turgut Ö. TELMAN

O halde bu örgütlerin bağımsızlıklarına ilişkin konuları elbette Sayın Basın Mensuplarımız köşelerinde yazıyorlar ama biz halk olarak demokrasinin asli unsurları olarak halk ve insanlar olarak eğer bu örgütle bir teşkilatlanmaya sahip değilsek fert olarak ne yapabilir sizler? Finans Kulüp ekonominin bağımsızlığı için çaba gösteren tek örgüttür. Bu anlamda da bağımsız kuruluşlarla ilgili bugün ilk toplantıyı düzenledik.

SERDENGEÇTİ - Teşekkür ediyorum Sayın Telman. Biraz öncede söylendiği gibi özerklik ya da bağımsızlık konusunu konuşmak üzere buradayız. Merkez Bankası bağımsızlığı doğal olarak konum ama başta genel bir giriş yapacağım. Günümüzde modern ekonomilerde ekonominin işleyişinin düzenlenmesi, yürütülmesi ve denetlenmesi amaçları ile faaliyet gösteren çeşitli kurum ve kurullar bulunmaktadır. Bu kurum ve kurulların görev alanları yetki ve sorumlulukları ve daha geniş anlamıyla işleyiş esasları yasalarla belirlenmiş kurullar çerçevesinde çizilmektedir. Bu kurullar ise birçok çalışmanın zaman içerisinde oluşmuş belirli anlayışların ve ilkelerin ürünüdür. Bu işleyiş esasları içerisinde belki de üzerinde en çok tartışılmış ve araştırılmış olanı bu yapıların bağımsızlığıdır. Bu kapsamda bağımsızlığın ne ifade ettiğine baktığımızda; birinin ya da birilerinin etkisi altında olmama durumu ya da diğer bir ifadeyle başkalarının etkisinden, yönlendirmesinden bağımsız olma olarak tanımlanmaktadır. Bağımsızlığın bu tanım-

sal anlamı ekonomideki kurum ve kuruluşlar açısından değerlendirildiğinde bağımsızlık siyasetin etkisinden, yönlendirmesinden ve kontrolünden bağımsız olmak olarak ortaya konulabilir. Her kurum veya kuruluşta bu tanımın ifade ettiği unsurların değiştiği ve ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği şüphesizdir.

Niye bağımsız Merkez Bankası dersek... Tüm dünyada yüksek enflasyonun ekonomiye ve topluma zarar verdiği ve fiyat istikrarının, ekonomik istikrarın sürdürülebilir büyüme ve istihdam artışının olmazsa olmaz bir ön koşulu olduğu kabul edilmektedir. Bir asır kadar önce sadece 16 adet kadar olan 21.Yüzyıla girerken sayıları 172'yi bulan Merkez Bankalarının bağımsızlığı ise modern ekonomilerde özellikle 1990'lı yılların başlarında fiyat istikrarı sağlamanın ön koşulu olarak görülmektedir. Para politikası uygulamalarında, politika uygulayıcıların hedeflerini açıklamaları ekonomik birimlerin bu açıklamalar sonrasında bekleyişlerini oluşturmaları ve politikaların sonuçlarının alınması dinamik bir süreçtir. Bu noktada fiyat istikrarına ulaşmanın da uzun vadeli bir çok adımdan oluşan ve durağan olmayan bir süreci içerdiğini de belirtmek gerekir. Nihai hedefi fiyat istikrarı olan modern para politikaları tasarımı şu adımları içermektedir. Birincisi öncelikle politika uygulayıcıları, enflasyon hedeflerini belirlerler. Otoritelerin bu hedeflerini ekonomik birimlere açıklamaları konusunda çeşitli uygulamalar mevcuttur. Son yıllarda giderek ar-

tan sayıda Merkez Bankası hedeflerini enflasyon hedeflemesi adı altında bir para politikası rejimi çerçevesinde topluma doğrudan açıklamaktadır. İkincisi politika uygulayıcıların enflasyon hedeflerini belirlemesi ve açık veya zımnî bir biçimde kamuoyuna açıklaması sonrasında ekonomik birimler bekleyişlerini bu hedefler doğrultusunda oluşturur ve kararları bu hedeflere göre alırlar. Gerek özel kesimde, gerekse kamu kesiminin ücret ve fiyatlandırma politikalarını bu hedefler çerçevesinde oluşturmaları beklenir. Üçüncüsü, politika uygulayıcılarının araçlarını ya da daha önce açıkladıkları enflasyon hedeflerini gerçekleştirmek yönünde kullanırlar. Ya da kısa vadeli çıkarlarını ön planda tutarak uzun vadedeki sonuçlarını değerlendirmeden senyör geliri artırmak enflasyon yardımı ile kısa vadede ekonomik genişleme yaratmak veya kamu maliyesi açığını kapatmak amacıyla sürpriz enflasyon yaratmak yönünde kullanırlar.

Demek ki gidecek iki yer var. Diğer bir ifadeyle fiyat istikrarı kendiliğinden doğal olarak gelişen bir olgu değildir. Çeşitli dışsal şoklar bir kenara bırakıldığında fiyat istikrarını tehdit eden başlıca iki unsur vardır. Birincisi politika uygulayıcıların ve siyasetçilerin ekonomiyi hızlandırmak amacıyla koşulları oluşmadan kapasitesinin üzerinde çalışmaya zorlanması. -kısa vadeli bir hareket olarak bu uzun süre sürdürülebilir bir durum değildir- İkincisi de hükümetlerin kamu maliyesi açığı vermeye ve bunu Merkez

Bankası kaynakları ile finanse etmeye istekli olmalarıdır. -bunun sonucu da yüksek enflasyon, uzun vadede ise düşük büyüme ve işsizliktir- Şimdi bu iki unsurun bir arada değerlendirilmesi sonucunda Merkez Bankalarının fiyat istikrarına karşı bir tehdit olduğunda diğer politika uygulamalarına hayır diyebilmeleri ve gerekli uyarıları yapmaları şarttır. Bu Merkez Bankası bağımsızlığının da temelidir. Bu kapsamda para politikaları tasarımlarında varılan sonuç. Fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyon ile mücadelede başarı kazanılması için para politikasının kısa vadeli diğer hedefler uğruna düşük enflasyon hedefinden vazgeçmeyecek muhafazakar bir kurum tarafından yürütülmesinin gerekli olduğudur. Siyasi otoritelerin siyasetin doğasından kaynaklanan nedenler ile çeşitli baskı grupları-

çeşitli baskı gruplarının daha kolay etkisi altında kalabilmeleri ve özellikle seçim dönemlerinde daha kısa vadeli düşünmeye yatkın olmaları nedeniyle, enflasyonu kontrol etmek, fiyat istikrarına tam istihdama ve sürdürülebilir büyümeye ulaşılabilmesini sağlamak için Merkez Bankaları toplum tarafından siyasi otoritelerden bağımsız olarak görevlendirilmektedirler.

Diğer bir ifadeyle bu muhafazakar kurum, toplumun uzun vadede sosyal refahını çoklayan, maksimize eden bağımsız bir Merkez Bankası'dır. Merkez Bankalarının kurumsal yapıları ve bağlamda Merkez Bankaları bağımsızlığı para politikası süreci içinde toplumun tercihleri, politika uygulayıcıları enflasyon yanlısı politika izleyip izlemedikleri ve ekonominin ihtiyaçları iletişimi sonucunda şekillenmektedir. Bu nedenle Merkez Bankalarının bağımsızlığının sosyal bir uzlaşma çerçevesinde oluşması aslında tercih edilir. Bu nedenledir ki, para politikasının uygulama süreci içinde Merkez Bankalarının siyaseti yürütme mekanizmasından bağımsız olmaları, politikalarını siyasetten ve toplumdaki ayrı yürüttükleri anlamına gelmemektedir. Merkez Bankaları toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu kapsamda bağımsız kurumlar olarak Merkez Bankalarının tasarımları ve uygulamaları sınırları yasa ile çizilmiş bir takım kurullardan oluşmaktadır. Bu kurullar Merkez Bankalarının para politikasını sadece toplumun uzun vadedeki refahı artırmak için kullanmasını çerçe-

Süreyya SERDENGEÇTİ

vesini de çizmektedir. Yine diğer bir ifadeyle fiyat istikrarı ve nihayetinde sürdürülebilir büyüme, uzun vadede toplumun refahı ve sosyal adalet için bir ön şart olarak görülüyorsa kısa vadeli iyileşmeler için bu uzun vadeli hedeflerden vazgeçmeyecek gündelik politik yıpranmanın uzağında kalacak ve dikkati dağılımadan bu hedefi izleyecek bağımsız bir kurum yaratmak toplum açısından bir ihtiyaçtır. Amacı açık ve zımnî olarak yasalarda belirlenmiş -ki bu öncelikli olarak fiyat istikrarıdır- bağımsız bir Merkez Bankası siyasi iktidarların kısa vadeli amaçları uğruna ellerindeki güçleri gelişigüzel kullanmalarının önündeki en büyük engeldir. Merkez Bankalarının kendilerinden ve toplumdan daha fazla enflasyon yanlısı hükümetle çalışmaları halinde Merkez Bankalarının bağımsızlığı daha fazla önem kazanmaktadır. Bu açıdan aslında Merkez Bankaları toplumun ihtiyaçlarından bağımsız değildir.

Daha önce belirttiğim gibi dinamik bir süreç olan para politikası uygulamalarında toplum ancak birkaç dönem boyunca enflasyon hedeflerinin tutturulması ve uygulamalarda kararlılık gösterilmesi halinde uygulanmakta olan politikalara ve uygulayıcılara tam olarak güven duymaktadır, daha önce değil. Ekonomik birimlerin bekleyişlerini hedefler doğrultusunda belirlemeleri ancak politikalara güven hissetmeleri sonrasında gerçekleşmektedir. Bilindiği gibi ekonomik birimlerin bekleyişlerini hedefler doğrultusunda oluşturmaları ise bir son-

raki aşamada konulan hedeflerin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu nedenle bağımsız Merkez Bankaları toplumdaki diğer birimlere göre fiyat istikrarı hedefinden ayrılmayacakları konusunda daha güvenilir kurumlar olmaları dolayısıyla enflasyon ile mücadelede daha iyi performans göstermektedirler. Merkez Bankası'nın uygulamaları ekonomik birimlerin bekleyişleri ile örtüştüğü sürece güvenilirlik kazanır. Bu anlamıyla güvenilirlik uzun bir zaman içinde doğru ve tutarlı politikaları kararlılıkla sürdürmesi sonucu zor kazanılırken, ekonomik birimleri aldatmaya yönelik herhangi bir politika ile kolaylıkla ve çok kısa bir zaman içerisinde kaybedilebilir. Bu nedenle bir ülkenin Merkez Bankası'nın politik baskılardan ve kısa vadeli diğer hedeflerden bağımsız olması ve politikalarını sadece fiyat istikrarını sağlamak için oluşturmaları zamanla Merkez Bankası'nın bu hedefinin inandırıcılığı ve politikalarının güvenilirliğini artırır. Belirlenen enflasyon hedeflerine ulaşmak ise bu güvenin oluşması için şarttır. Toplumda uygulanan politikalara güvenin artması, bekleyişlerin bu hedefler çerçevesinde şekillenmesi, sonuçta enflasyonun üretim ve istihdam alanında daha büyük bir maliyet ödemediği düşürülmesini sağlamaktadır. Bu çerçevede konulan hedeflerin uygulamada kararlılık gösterilerek risk unsurları bir yana tutturulması çok önemlidir. Hedeflerin tutturulması için gerekli politikalarda tereddüt gösterilmesi sonucu ekonomik birimlerin politika

uygulayıcılarına enflasyondan kaçınacakları konusunda güven duymamaları ise enflasyon ile mücadelenin ve dolayısıyla sürdürülebilir büyümenin önünde başlı başına bir engel oluşturmaktadır. Merkez Bankalarının bağımsızlığının enflasyon ile mücadelede önemli bir araç olmasının bir diğer göstergesi literatürde bu konuda yapılmış olan ampirik çalışmalardır. 1990'lı yıllarda yapılan ve söz konusu döneme kadar olan süredeki verilerin değerlendirildiği bu çalışmalarda Merkez Bankası bağımsızlığı ile enflasyon arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Burada da görüldüğü gibi Merkez Bankalarının bağımsız olmaları ölçüsünde ortalama enflasyon seviyeleri düşük olmaktadır. Bu çalışmanın sonucu o. Ayrıca yapılan çalışmalarda ulaşılan bir diğer sonuç ise Merkez Bankası'nın bağımsız olmasının toplumun bu kuruma enflasyon hedeflerinden şaşmayacağı konusunda daha fazla güven duyması nedeniyle enflasyonu düşürmenin ve enflasyondaki oynaklığı azaltmanın kısa vadedeki büyümeyi azaltıcı ya da oynaklığı artırıcı maliyetini en aza indirdiğidir. Zaman zaman Merkez Bankalarında bağımsızlığın mı düşük enflasyonu sağladığı yoksa düşük enflasyona sahip ülkelerin Merkez Bankalarının bağımsız olduğu konusu tartışılrsa da ülkemiz benzeri geçmişinde uzun süre boyunca enflasyon ve kamu maliyeti açığı yaşamış, ülke ekonomilerinde enflasyonu en az maliyete düşürmek için enflasyonla mücadele

eden kurumun güvenilirliği açısından Merkez Bankalarının bağımsız olmaları gerektiği görüşü genel olarak kabul edilmektedir. Parasal bir genişlemeye yönelik politik bir baskının olmadığı ülkelerde ise fiyat istikrarı Merkez Bankalarının kurumsal yapısından bağımsız olarak bir anlamda toplumun talebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda ülkemiz örneğinde de olduğu gibi enflasyon hedefi Merkez Bankası'nın olduğu kadar hükümetin de hedefidir. Merkez Bankası'nın bağımsızlığının tek başına fiyat istikrarı sağlamak için yeterli olmadığı bir gerçektir. Enflasyonla mücadelede güvenilirlik gerekir. Bu güvenilirlik bağımsız Merkez Bankası olduğu kadar kamu maliyesi politikası uygulayıcılarına duyulan güveni de içermektedir. Bu güvenin sağlanması için enflasyon hedefi ile uyumlu kamu maliyesi politikaları, enflasyonla mücadelede kararlılık, toplumsal uzlaş şarttır. Bu nedenle 2002 yılında tüketici enflasyonunun altında kalınması ile sağlanan ön kredibilite de önemlidir, ancak yeterli değildir. Toplumda oluşmaya başlayan güvenin ve olumlu beklentilerin devamlılık kazanması için konulan hedeflere yönelik politikaların ve bu çerçevede yapısal reformların kesintisiz devam ettirilmesi gerekmektedir. Teşekkür ederim.

CANSIZLAR - Teşekkür ederim Sayın Başkan. Bildiğimiz gibi finansal sistem deyince bankacılık, sermaye piyasaları, sigortacılık tabii bunun yanı sıra factoring, leasing ve finansal kiralama

var. Fakat bağımsız kurullar özellikle Merkez Bankası zaten öteden beri bağımsız özerk bir yapıda, olması gereken bir yapıda olması gerekirdi. Daha sonra kurulan Sermaye Piyasası Kurulu bu anlamda ilk örneği olmuştur. Özerk, düzenleyici kuruluş olarak ve diğer sigortacılık bildiğiniz gibi Hazine bünyesinde aynı şekilde factoring ve finansal kiralama da Hazine bünyesinde bulunmaktadır. Şimdi son zamanlarda yaşanan tartışmalar göstermiştir ki, bağımsız kurumların sağlıklı işleyen bir finansal yapının, sistemin vazgeçilmez unsurları olduğu ve bunların rekabetçi bir ekonominin olmazsa olmaz koşulları olduğu gerçeği hem kamuoyu hem de finans sisteminin oyuncularından pek yeterince anlaşılmanıştır. Dolayısıyla tartışmalar süregelip gitmektedir. Tabii bu kurumları nitelirken bağımsız kurum ifadesini kullanılmasının bunların temel fonksiyonlarının arka plana atılmasına ve tartışmaların yanlış yönlere sevk edilmesine yol açtığına inanıyorum. Oysa ki bu kurumların bağımsızlığı mutlak bir bağımsızlık değildir. Kuruluş kanunları ve bunların diğer kanunlarla getiren hükümlerle, belli notlarla sıralamalar getirilmiştir. Ayrıca söz konusu kanunlar dışında yine piyasa yapısı içerisinde pek çoğu inform olur. Kısıtlamalar uygulamada bu kurumları etkilemektedir. Bu nedenle bağımsız kurum kavramı yerine özerk düzenleyici kurullar demek gerekir. - Merkez Bankası'nı burada istisna tutuyorum- Çünkü Merkez Bankası'nın yapısı

biraz daha farklı ama bizim açımızdan özerk düzenleyici kurullar denmesinde büyük yarar var diye inanıyorum. Şimdi özerk düzenleme kavramının kullanılması bu kurumların finans kesimi açısından söylüyorum sadece finans sisteminin değil ulusal ekonominin de bir güvenlik unsuru olduklarının anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır. Çünkü sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin temeli güçlü sermaye yapısına sahip bir reel kesime ve kaynak aktarım işlevini yerine getiren sağlam yapılı, kendi ayakları üzerinde durabilen, iyi düzenlenmiş sağlıklı bir finansman düzeninin varlığına dayanmaktadır.

Kaynak aktarımı söz konusu olduğundan kaynakların optimal dağılımının

Dr. Doğan CANSIZLAR

ön koşulu rekabete dayalı bir piyasa ekonomisinin varlığıdır. Ancak rekabete dayalı bir piyasa ekonomisinin kendi başına bırakılmasının problemlere neden olduğu hem yurt içinde hem de yurt dışındaki uygulamalarda görülebilmektedir. Bu nedenle piyasadaki ekonomik aktörlerin toplumsal ihtiyaçlara, geleneklere, ahlaki ve kültürel değerlere saygı göstermeye zorlayacak bir kurallar bütünü, yani düzenlemelerin ortaya konulması gerekmektedir. Rekabetçi bir ekonomide düzenlemelerin temel amacı piyasalarda rekabeti teşvik etmek ve sağlamaktır. Düzenleme iki temel prensip tarafından yönlendirilmelidir. Bunlardan bir tanesi istikrardan ödün vermeden piyasa disiplinini güçlendirmek, ikincisi de piyasa koşullarını dikkate almaktır. Geçmişte görüldüğü gibi düzenlemeler olmadan piyasa disiplini kendi başına bütün sistemik problemlere ve ahlaki bozulma tehlikesi konularına çözüm üretmemiştir. Düzenlemeler özellikle finans kesimi ile ilgili reel sektör ile finans sektörü arasındaki bağı kurarak reel sektörün faaliyetlerini kolaylaştırmalı hem de ekonomik aktörlerin bu alanda güven içinde faaliyet gösterebilecekleri bir kurallar çerçevesi sunmalıdır. Değerli konuklar rekabete dayalı bir ekonominin temel unsuru olan düzenlemeler kim tarafından yapılacaktır sorusu ile karşı karşıya kalabiliriz. Hangi özelliklere sahip bir otorite bu düzenlemelerin amacına ulaşmasına en büyük katkıyı sağlayacaktır. Özerk, düzenleyici kurumların olmadığı bir or-

tamda bu işler klasik bürokrasi tarafından yerine getirilmektedir. Ancak düzenlenen piyasaların özellikle finans piyasalarının uzmanlık gerektiriyor olması dinamik ve karmaşık yapısı klasik bürokrasi dışında yeni bir yapılanmayı gerekli kılmıştır.

Bu sadece Türkiye'de değil dünyanın hemen hemen tüm ülkelerinde böyledir. Bu nedenle özerk, düzenleyici kurumların kurulması yoluyla piyasanın sağlıklı işlemesi garanti altına alınmış ve sağlam bir alt yapı oluşturulmuştur. Piyasaların rekabetçi şekilde çalışmasını sağlamak üzere neden klasik bürokrasi yerine, kurallar koyma denetleme ve yaptırım uygulama yetkileri bulunan özerk, düzenleyici kurum modeli tercih edilmektedir. İsterseniz bu noktaya da bakalım. Özerk, düzenleyici kurumların olmadığı bir ortamda düzenleme yetkisi hükümetlerden bürokrasiye devir edilirken özerk, düzenleyici kurum sisteminde bu yetki hükümetlerden bu otoritelere devir edilmektedir. Bunun altında yatan temel neden bu otoriteleri klasik bürokrasiden ayıran iki temel özelliğinin bulunmasıdır. Bunlardan bir tanesi, otoriteler amaçlı olarak politik etkilerden uzak ve özerk kurulmuştur. Normal bürokrasinin tersine hükümetlerin kontrolü dışında tutulmaktadır. Bu otoritelerin özerkliği doğrudan bunlara ilişkin kanunlarla sağlanmaktadır. Bu otoritelerde başkan ve üyelerin atanması görevden alınması görev süresi hükümetle olan ilişkileri hesap ve bilgi verme anlamında parlamento ile i-

lişkileri mali ve idari yapıları kendilerine ilişkin kanunlarla düzenlenmektedir. Bu tür kurumlar ayrıca bilinçli olarak bütçelerinin tahsisi, ki bunların bütçeleri piyasa düzenlenen sektörden ücret ve komisyonla finanse edilmektedir. Personel politikaları ve iç organizasyon yapısı konularında özgür bırakılmışlardır. Böylece değişen koşullar altında görevlerini, sorumluluklarını etkin bir şekilde sürdürmelerine olanak sağlanmıştır. Düzenleyici otoriteleri bürokrasiden ayıran ikinci bir özelliği de bunların uzmanlaşmış kurumlar olmasıdır. Bu otoritelerin normal bürokrasiye göre daha sınırlı görev alanları ve amaçları bulunmaktadır. Bu kurumların uzmanlaşması, düzenledikleri alanlarda uzmanlaşmaya ihtiyaç gerekliliğindedir. Günümüzün karmaşık ve sürekli kendini yenileyen, geliştiren ortamında fonksiyonel uzmanlaşma ve iş bölümü tartışmasız etkinliğin artırılmasında en iyi yöntemdir ve bu da bürokraside olmayan ancak özerk düzenleyici kurumlardan olan bir temel özelliktir. Değerli Konuklar özerk, düzenleyici kurum modeli politikacılar açısından da çeşitli avantajlar getirmektedir. Bunları da şöyle özetleyebiliriz. Birincisi, kredibiliteleri yani saygınlık ve güvenilirliktir. Politikacılar seçim süreci dışında özerk, düzenleyici kurumlara yetki devir ederek kendi politikalarının saygınlığını ve güvenilirliğini artırabilmektedir. Hükümetlerin uygulayacaklarını açıklayacakları iktisadi politikalar için ve özellikle dış dünyadaki güvenilirliğini belirleyen en önemli un-

surlardan birisi o ülkede finans kesiminde başta Merkez Bankası olmak üzere özerk kuruluşların olup olmadığıdır. Ancak bu özerkliğin hiçbir zaman devlet içinde devlet olma veya hükümetlerin uygulamaya koyduğu makro ekonomik politikalarından tamamen bağımsız olma anlamına da gelmediğini burada belirtmek istiyorum. İkinci unsur ise sorumluluğun aktarılması durumudur. Sorumluluğun aktarımı ise politikacılar için kalkan vazifesi görmektedir. İstenmeyen sonuçların ortaya çıkması durumunda tüm sorumluluk bu özerk kurumlara aktarılabilir. Üçüncü unsur ise politik belirsizliklerdir. Bilindiği gibi hükümetlerin ömrü genelde seçimlerle sınırlıdır. Oysaki düzenleyici kurumların ömrü seçimlere bağlı değildir ve piyasa tarafından ihtiyaç duyulduğu sürece devam etmektedir. Hükümetlerin kısa süreler içerisinde politikalarında olası değişikliğe gitme olasılıklarının olması özellikle finans alanında belirsizlik yaratabilmektedir. Düzenleme yetkisi politik müdahalelerden uzak otoritelere devir edilerek uzun vadeli politikalar izlenebilmekte böylece uygulanan politikalarından sapmalar büyük ölçüde önlenilmekte ve kamuoyunda güven artırılmaktadır. Değerli Konuklar böylesi önemli fonksiyonları olan özerk düzenleyici kurumların kuruluş amaçlarına etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için bazı temel özelliklere sahip olmaları zorunludur. Bunlardan bir tanesi öncelikle bu kuruluşların işlevlerini yerine getirmede ve yet-

kilerini kullanmada bağımsız ve aynı zamanda hesap verebilir olmalarıdır. Politik baskılardan uzak olması düzenleyici kurumun politika oluşturma sürecinin bir bütünlük arz etmesini sağlamaktadır. Kuralların nedensiz isteğe göre değişikliklere uğraması önlenerek piyasa katılımcılarının güveni kazanılmaktadır. İkinci husus düzenleyici kurum işlevlerini yerine getirmekle yetkilerini kullanmak için gerekli mali kaynaklara ve kapasiteye sahip kılınmalıdır. İçinde bulunan dinamik yapı nedeniyle de personel profesyonel standartlar taşınmalıdır.

Özerk, düzenleyici kurumların personele uygulanan ücret politikası bu kurumların uzmanlaşmış kurum olma özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü olarak düzenleyici otoritenin karar alma süreci şeffaf olmalıdır. Şeffaflık düzenleme prosedürlerinin açık, tutarlı ve tahmin edilebilir olmasını sağlamaktadır. Alınan kararların kamuya açık olması ve düzenleme tasarılarının kamunun görüşüne sunulması şeffaflığı sağlamasına yönelik uygulamadır. Bu anlamda Sermaye Piyasası Kurulu olarak bizim uygulamakta olduğumuz sistem alınan her türlü kararların kamuoyuna haftalık bültenlerle açıklanması ve bir düzenleme yapılacağı zaman bunun web sayfasına ve ilgili kuruluşlara yazılı olarak gönderilerek görüşlerinin alındıktan sonra düzenlemenin uygulamaya konulması şeklinde söyleyebiliriz. Yine son olarak başarıya ulaşmak için sadece düzenleme yapmakta yeterli değil. Yapılan bu dü-

zenlemelere uyulmasını sağlamakta büyük önem arz etmektedir. Düzenlemelere uyulmasını sağlamakta etkin bir gözetim ve denetim mekanizması ve bu mekanizmaların destekleyici yatırımlarla olabilmektedir. Düzenlemelere uyulmasını sağlamak üzere para cezası gibi bir takım idari tedbirlerin olması da daha esnek ve hızlı hareket etmek anlamında oldukça yararlı olduğunu söyleyebilirim. Ben çok fazla uzatmayacağım ben genelin üzerinde bağımsız ya da özerk düzenleyici otoriteler açısından genelin üzerinde konuşmaya çalışıyorum.

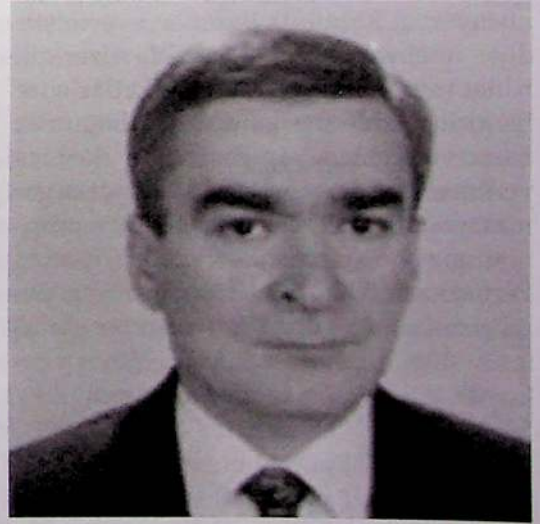
Özelinde eğer sorular olursa daha sonra cevaplayacağız. Ancak konuşmamı bitirmeden önce birkaç noktaya da değinmekte yarar görüyorum. Öncelikle Türkiye'nin özerk, düzenleyici kurumlarla ilgili entegre ve tutarlı bir çerçeveyi ortaya koyması gerekir diye düşünüyorum. Gereksiz bir takım tartışmaların ortadan kaldırılması ve gereksiz yere bazı kurum ve kuruluşların yıpratılmasını da bu anlamda önlemek mümkün olabilecektir. Bu anlamda çeşitli düzenleyici kurumlar var. Hem finans kesiminde var hem de diğer kesimlerde var. O bakımdan bunun çerçeve bir kanun tasarısı ile belli ilkelere en azından çerçevesi tanımlanan ilkelere bağlanmasında büyük yarar var. Özellikle atamalarda, özlük haklarında ve denetimlerinde. Denetim konusunda da tabii bu kurulların elde ettikleri gelirler bir ölçüde kamudan toplanan kamusal ağırlığı olan gelirlerdir. Dolayısıyla Sayıştay tarafından hesap denetimleri yapılması gere-

kir. Bunları tek yüz olarak söylüyorum, çerçeve olarak söylüyorum. Yoksa mevcutta olduğu gibi şu anda bazıları Teftiş Kurulları, Başbakanlık Müfettişleri, bazıları Sayıştay denetimlerine tabi olmaktadır. Bunları tek bir denetim organı haline getirmek gerekmektedir. Bunda büyük yarar var. Ama hesap denetimi anlamında söylüyorum. Karar denetimi konusunda da zaten idari yargı ve adli yargı her zaman için kararların denetimi açısından mevcuttur. Ayrıca yine plan bütçe komisyonunda bizim finans kesimi ile ilgili olarak en azından senede bir kez bilgi vermek oldukça önemli olacaktır diye düşünüyorum. Yine son olarak bizim bir diğer noktada özerk, düzenleyici kurumların sadece ulusal finans sisteminin sağlık ve istikrarı açısından değil, uluslararası finans sisteminin sağlık ve istikrarı açısından önemli bir yere sahip olduğunu burada vurgulamak istiyorum. Finansal piyasaların giderek artan oranda entegrasyonu ve globalleşmesi düzenleyici otoritelerin bu alanda dikkate alınması gereken yeni hususları ortaya çıkartmakta, bir anlamda düzenleyiciler arasında karşılıklı bağımlılığı artırmaktadır. Uluslararası düzenleyici otoriteler arasındaki iş birliği globalleşen dünyada sistemik risklerin önlenmesine ve temel standartlarda uyum sağlanarak uluslararası sistemin istikrarında büyük katkı sağlayacaktır. Teşekkür ediyorum.

AKÇAKOCA - Sevgili Başkan bizi buraya davet ettiğiniz için teşekkür ediyorum. Gerçekten iki Başkan bütün özellik-

lerini anlattılar. Bu bağımsız, bağımsız demeyim de özerk kurumların. Benim ilave edeceğim pek fazla bir şey yok. Bu işte başarılı olmuş olan gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ortak bir şeyi paylaşıyorlar. Özerk kurumları benimsemişler, hazım etmişler. Kıskançlık olmayan bir ortamda faaliyet gösteriyor bu kurumlar ve son derece etkili olmuşlar. Onlar için özerk kurumlarla birlikte yaşamak yemeği elimizle ve çatal bıçakla yemek kadar basit, doğal hale gelmiş. Bizim o düzeye erişmemiz ve bunu kabullenmemiz BDDK gibi özerk bir kuruma tahammül etmeyi öğrenmemiz belki biraz zaman alacak. Ancak sivil toplum örgütlerinden başlamak üzere benimsenmesinin daha kolay olacağını düşünüyorum. Bu kurum ortaya çıkarken ben ikin-

Engin AKÇAKOCA

ci Başkan olduğum için duyduklarımı söylüyorum ücretlerinde bağımsız olacağı söylenmiş. Eğitim ve gelişmelerinde bağımsız olacakları söylenmiş. Kanunları o şekilde çıkmış. Ondan sonra bütün hepsi teker teker geri alınmış. Bu şekilde yaklaşılan bir kurumun çalışanları bakımından diyorum. Hepsi Ankaralı ben hariç, iki kişi hariç hepsi bürokrasiden gelme arkadaşlar bu arkadaşların bugünkü moral ve motivasyon düzeyini düşünebiliyor musunuz? Aleyhteki yayınlara da gelmedim daha buna tahammül etmek ve de hazım etmek bir kere işin birinci safhası, ilk adımı.

Biz özerkliği düzenlemelerde yani sisteme kim nasıl girer, nasıl çıkar, çöküş olursa nasıl olur, yönetim, yönetim esasları nedir. Burada bir özerklik olarak niteliyoruz. BDDK'da böyle vardır diye niteliyoruz, Kanunda bunu ona vermiştir diye niteliyoruz. Denetlemede özerklik hangi murakıbımı nereye, ne kadar süre ile niçin gönderme konusunda bağımsız karar vererekten yapıyoruz. Bu da bize verilmiş. Kurumsal özerklik, kendi organizasyonumuza hakimiz. Eğitim programımız var, elemanları geliştiriyoruz. Performans ölçüm sistemlerimiz var, ücretlerimizi ona göre saptıyoruz ve de uluslararası düzeyde de örnek olmaya çalışıyoruz. Bir de mali bağımsızlığımız

var. Kendimiz bankalardan belirli bir tahsilat yapıyoruz. Harcamalarımız var, yasayla da kâr yapamıyoruz. Bu konularda özerk diye niteliyoruz kendimizi. Bunun dışında aldığımız tüm kararlar yargı denetimine açık. Bütün faaliyetler Sayın Cansızlar'ın söylediği gibi denetimde açık. Bunun ötesinde Cumhurbaşkanlığı Denetim Kurulu son iki senedir hiç çıkmadan kurulda denetimdeydi. Yani yanlış izlenimleri gidermek bakımından bunları sizlere aktarmak istiyorum. Netice itibarıyla ilk bize sahip çıkmanız gereken sivil toplum örgütü adayı olduğunuza göre bunları da bilmeniz yarar var. Bunun ötesinde Başkanlarımızın söylediğinden farklı bir konuda değiliz. Tabi Sayın Cansızlar'ın söylediği gibi bu işi engelleyen bir takım tebliğler, genelgeler, yönergeler olmuştur. Onlarla da bir şekilde mücadele ediyoruz. Düzgün hale getirmek için. Ama başında söylediğim gibi tahammül etmeyi öğrendiğimiz zaman, benimsediğimiz zaman bu kurumlar daha randımanlı, verimli çalışmaya başlayacaklar. Düzenlemek ve denetlemek durumunda oldukları sektörde haklı ve sağlıklı bir rekabet ortamı yaratacaklar. Teşekkür ederim.

Derginin Notu: Yukarıda sunulan "Panel" "28 Şubat 2003 Cuma" günü yapılmıştır.

Görüşler

YAVUZ AKBULAK

Sermaye Piyasası Kurulu, Baş Uzmanı

A. KORAY TAHTAKILIÇ

Sermaye Piyasası Kurulu, Uzman Yardımcısı

Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler

I. SUNUŞ

Türkiye'nin özellikle son 20 yıldır sürekli kamu açıkları ile yaşıyor olması nedeniyle siyasî iktidarlar, maliyeciler ve konuyla ilgili akademik çevrelerce sıklıkla dile getirilen "kayıt dışı ekonomi" bu yazının konusunu oluşturmaktadır. Kayıt dışı ekonomi kavramı, genellikle mevcut mükellefleri daha fazla üzmeden Hazine'ye gelir sağlama yolu olarak algılandığından, kavramın henüz bir kaç yıllık olan mazisine karşın çokça taraftar toplamakta gecikmemiştir. Zira popüler anlamda "kayıt dışı ekonomi" kavramı mevcut mükelleflerden değil, henüz kayıt altına girmemiş olan mükelleflerden vergi almak amacıyla kullanılmakta ve bu uygulamanın mevcut mü-

kellefler üzerindeki vergi yükünü düşüreceği ümit edilmektedir.

Bununla beraber, kayıt dışı ekonomiyi oluşturan unsurların yalnızca kayıtlara girmeyen, bugüne kadar vergilendirilmemiş gelir unsurlarından ibaret olmadığı, esasen kanunda tanımlanmış gelir unsurlarının mevcut mükelleflerce belge ve kayıt düzeninin tahrip edilmesi suretiyle gizlendiği iddiası son zamanlarda ağırlık kazanmaktadır. Nitekim, 08.01.2003 tarihinde Ankara'da düzenlenen "Kayıt Dışı Ekonomi ve Kara Para Konferansı"nda Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı Sayın Mehmet TUNCER tarafından sunulan tebliğde, kayıt dışı ekono-

minin "kayıtlı olmayan mükelleflerden çok, kayıtlı mükelleflerce yapılan kayıt dışı işlemlerden kaynaklandığı" ifade edilmiştir.

II. KAVRAMLAR

A. Kayıt Dışı Ekonomi Nedir?

Kayıt dışı ekonomi, kesin ve genel kabul görmüş bir tanımı olmamakla birlikte kabaca, kayıtlarda gözükmeyen, ölçülemeyen, vergilendiril(e)meyen yasal ya da yasa dışı gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler şeklinde tanımlanabilir. ALTUĞ (1994)'a göre "Kayıt dışı ekonomi ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alış/satış) devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşmasıdır." ¹

Yavuz AKBULAK

¹ ALTUĞ Osman, Kayıtdışı Ekonomi, 1994

B. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları

DERDİYOK'a göre "bilinen istatistik yöntemleri ile tahmin edilemeyen ve Gayri Safi Milli Hasıla hesaplarını elde etmede kullanılmayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü" olarak tanımlanan kayıt dışı ekonomi, bu tanımlamanın ışığı altında çeşitli sektörlere ayrılabilir:

1. Kayıtlara Hiçbir Surette Girmeyen Ekonomi

Bu sektörde yer alan ekonomik faaliyetler aktif olarak yürütülmekte olup, bu faaliyetler sonucu yaratılan gelir, işletme ile ilgili kişi ve kuruluşlardan tamamen gizlenmekte ve hiç bir şekilde resmi kayıtlarda gözükmemektedir. Bu sektörde faaliyet gösteren kişilerin hiçbir vergi dairesinde mükellefiyet kaydı olmadığı gibi, sektör istihdamının da hiçbir şekilde sosyal güvenlik sistemine dahil olmadığı söylenebilir. Daha çok büyük şehirlerde görülen ve "marjinal sektör" olarak da adlandırılan kayıt dışı ekonominin bu boyutunu; işportacılar, iş takipçileri, inşaat işçileri, jeton ve bilet satıcıları, canlı hayvan ticareti ile uğraşanlar, gezici sebze-meyve satıcıları, şehir içi nakliyat yapan kişiler vb. oluşturmaktadır.

Aslında, kayıtlara hiç girmeyen faaliyet kavramı, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Bankası tarafından da kullanılan ve esasen kalkınma iktisadının konusunu oluşturan "informel sektör" kavramı ile de benzeşmektedir. Informel

sektörde çalışanlar daha ziyade kendi hesabına çalışanlar ile aile işletmesinde çalışanlardan oluşmakta, eskimiş teknoloji kullanımı ve düşük eğitim seviyeleri nedeniyle verimlilikleri de düşük olmaktadır. İnfornel sektörde çalışanların mali sektör ile bağlantıları genellikle resmi kayıtlar içinde yer almamakta ve ağırlıklı olarak tarım sektörünün geniş olduğu ülkelerde tarım sektöründen sanayi sektörüne geçenlerden oluşmaktadır. Zaman zaman bu sektörde yer alan bazı kişilerin, pazarcılık yapan memur örneğindeki gibi aynı zamanda formel sektörde de yer aldıkları görülebilmektedir. İnfornel sektör, . az gelişmiş ülkelerde görülen modern ve geleneksel sektör ayrımındaki ikili ekonomik yapının da geleneksel ayağı oluşturmaktadır.

2. Yarı Kayıtlı Ekonomi

Bu sektörde elde edilen gelirlerin kaynağı tamamen yasal faaliyetler olmakla birlikte, bu gelirlerin bir kısmı cari vergi düzenlemelerinin dışında kalmaları nedeniyle bir kısmı da mükelleflerce daha az vergi ödemek veya hiç vergi ödememek için kayda alınmayan ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır.

a. Gelirin Yasal Nedenlerle Kayıt Dışında Bırakılması

Bu kısım; vergi düzenlemelerinde muafiyet tanınan, istisna tutulan ya da götürü kabul edilen gelirlerden oluşmaktadır. Bu faaliyetler sonucu elde edilen gelir aslında vergilendirilebilir olmakla beraber, vergi düzenlemeleri ile gelire muafiyet tanınması ya da bir kısmının vergiden istisna tutulması nedeniyle, kısmen ya da tamamen kayıt dışı bırakılmışlardır. Devletin borçlanabilirliğini sağlamak ve sermaye piyasasını teşvik etmek amacıyla menkul sermaye iratlarının bir kısmının veya tamamının matrahı dışı bırakılması da aslında gerçekleşmiş olan bu gelirlerin kayıt dışında kalmasına yol açmaktadır.² Götürü kabul edilen gelirlerde ise aslında Hazine'ye sabit bir gelir akışı sağlamak amacıyla gelirin tutarına bakılmaksızın mükelleflerden sabit bir vergi talep edil-

² Esasında mali piyasalara yönelik muafiyet ve istisnalarda iki yanlıştan bir doğru çıkarma çabası söz konusudur. Zira devlet bu piyasalardan yaptığı büyük tutarlı borçlanmalarla faizlerin yükselmesine neden olmakta, dışlama etkisi yaratarak özel sektörün fon bulmasını engellemektedir. Bu istisna ve muafiyetler aslında yapılan yanlış düzeltme çabasından ibaret olup, arzu edilenden farklı sonuçlara da yol açmaktadır.

A. Koray TAHTAKILIÇ

mekte ve gelirin bu vergi tahsil edildikten sonraki kısmının kayıt dışı bırakılması söz konusu olmaktadır.

b. Gelirin Yasalara Aykırı Olarak Kayıt Dışında Bırakılması

Esasen vergiye tabi olmakla birlikte, mükelleflerin daha az vergi ödemek ya da hiç vergi ödememek istemeleri nedeniyle kısmen ya da tamamen kayıt dışı bırakılan gelirlerden oluşmaktadır. Burada, tamamen kayıt dışında bırakılan gelir, yukarıda tanımlanan hiç kayda girmeyen ekonomi unsurlarından farklıdır. Zira burada kayıtlı bir mükellefin kayıtsız işlemleri söz konusudur. Gelirin kayıtlı mükelleflerce kayıt dışı bırakılması aslında hemen hemen her sektörde görülen bir durumdur. Ancak, kayıt dışılık oranı sektörün yapısına göre değişmektedir. Sektör faaliyetlerinin maliyet ve hasılatlarının ölçümü ve denetimi zorlaŐıkça sektörde kayıt dışılık da artmaktadır. Tarımsal ürün alım-satımı yapanlar, kuyumcular, özel inşaat işi yapan müteahhitler, tarımsal hammaddeye dayalı üretim yapanlar, proje büroları, döviz büroları, spot eşya alım satımı yapanlar vb. bu grubun içinde yer almaktadırlar.

3. Yeraltı Ekonomisi

Bu sektörde elde edilen gelirin kaynağı kanunlarca yasaklanmış faaliyetlerdir. Yer altı ekonomisini "*daha çok kamu düzenini ilgilendiren ve Devletin güvenlik güçlerinin uğraŐı alanı içinde olan bu faaliyetleri silah, uyuŐturucu, kıymetli maden ve tarihi*

eser kaçakçılığı, kalpazanlık, sahte pasaport, vize ticareti, gayri yasal iş takibi, çek-senet tahsilatı, tefecilik, rüşvet ve kadın ticareti gibi faaliyetler olarak saymak mümkündür."³ Bu faaliyetlerden elde edilen gelire "kara para" denilmektedir.

Kara paranın doğumu "öncül" bir suçla bağlıdır. Yani, elde edilen gelirin öncelikle kanunen yasaklanmış bir faaliyet sonucu doğması ve bu suç oluşmasaydı gelirin elde edilemeyecek olması gereklidir. Suçtan gelir sağlayanlar çoğu zaman bu gelirleri yasal kaynaklardan elde edilmiş gibi göstermek amacıyla yasal gelirlerinin arasına dahil ederek sisteme sokmak istemektedirler. Kara para genellikle, yerleŐtirme (placement), ayırma (laving) ve bütünleŐtirme (integration) aşamalarından geçtikten sonra "*meŐrulaŐtırılarak*" yasal gelir görünümünde sisteme dahil olmaktadır.

Kara para, elde edilmesi açısından bir suça dayanmasına karşın, Vergi Usul Kanunu (VUK) açısından vergilendirilmesi gerekmektedir. Zira VUK'un 9'uncu maddesinin 2'nci fıkrası hükmü uyarınca: "*Vergiye doğuran olayın kanunlarla yasak edilmiş bulunması mükellefiyeti ve vergi sorumluluğunu kaldırmaz*". Yani suça dayalı bir gelir elde edildiğinde, suçlu hakkında ilgili kanun gereğince cezai işlem yapılmasından bağımsız olarak, yasa dışı yollardan elde edilen söz konusu gelir, vergisel açıdan VUK madde 9 hükmü çerçevesinde değerlendirilmektedir.

JAYDEMİR, Şinasi: Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Maliye Hesap Uzmanları Demeği Yayını, İstanbul 1995

Öte yandan, yer altı ekonomisi mensupları, kayıt dışı ekonominin sayılan diğer sektörlerinde faaliyet gösteren kişilerden farklı olarak, daha az vergi ödemek ya da hiç vergi ödememek amacı gütmemektedirler. Onlar ellerindeki parayı kayıtlı ve yasal sisteme sokabilmek için bu paranın vergisini ödemeye zaten hazırdırlar. Bununla birlikte, *"devletin yer altı ekonomisi ile mücadele ederken temel amacı (diğer kayıt dışı sektör faaliyetlerinden farklı olarak) bu faaliyetleri kayıt altına almak değil, ortadan kaldırmak veya asgari düzeye indirmektir."*⁴

C. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

a. Malî ve Ekonomik Nedenler

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenlerin başında, mali ve ekonomik nedenler gelmektedir. Özellikle yüksek enflasyonun uzun süredir hüküm sürdüğü ülkemizde, enflasyon nedeniyle ortaya çıkan fiktif kârların vergilendirilmesi, elde edilen gelirin enflasyon sonucu artarak yüksek oranlı vergi dilimlerine dahil olması ve yine enflasyon nedeniyle satın alma gücünde meydana gelen aşınmadan dolayı mükellefler, elde ettikleri gelirlerinin bir kısmını vergi idaresinden gizleme yoluna gitmektedirler. Enflasyonist ortamda mükellefler reel gelirleri artmasa da yukarıda sayılan nedenlerle vergi ödemek zorunda kalmaktadırlar. Bu da mükellefleri gelirlerini gizlemeye ve bu yolla daha az vergi ödemeye iterken, ka-

yıtlı ekonomide yer alan gelir kaynaklarının azalması da vergi hasılatını düşürmektedir. Vergi hasılatının düşmesi, Hazine'nin kamu harcamalarını finanse etmek için borçlanma ya da para basma yoluna gitmesine yol açmakta, bunun sonucu olarak faiz oranları yükselmekte ve sonuçta enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisi de artarak sürmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran ekonomik nedenlerden bir diğeri de ekonomimizin genellikle küçük ve orta boy işletmelerden (KOBİ) oluşmasıdır. KOBİ'ler istihdamın % 45'ini, yatırımların % 27'sini gerçekleştirirken, toplam kredilerin yalnızca % 3-4'ünü kullanabilmektedirler⁵. KOBİ'lerin dış finansman sağlama olanaklarının kısıtlı olması ve risk sermayesi yatırım ortaklığı, KOBİ borsaları, kredi garanti fonu gibi kurumların ülkemizde henüz yeterince yerleşmemiş olması bu işletmeleri, aynı zamanda bir oto-finance yolu olan daha az vergi ödeme yoluyla faaliyetlerini finanse etmeye itmektedir.

AKALIN (1996)'a göre "vergi üretimi öldürür". Piyasa; sizi, risk alır yatırım yaparsanız kârla veya tüketimden vazgeçer tasarruf ederseniz faiz geliriyle ödülendirir. Ancak, gelir vergisi, kâr ve faizi artan oranlı tarife ile vergilendirilerek, sizi risk almaktan veya tasarruf etmekten caydırır. Bu yüzden, vergi yükünün makro büyüklüğü başlı başına mükellef-

⁴ AĞBAL Naci, Vergi Kaçakçılığı Suçları ve Karapara İlişkisi-1, Yaklaşım Dergisi, Mayıs 2000, Sayı 89, s. 41

⁵ AYDEMİR, a.g.k., s.63.

leri kayıt dıŐılıĝa iten bir etkindir. İngiltere ve ABD'nin kalkınma süreci olarak tanımlayabileceğimiz 20. yüzyılın başlarına (I. Dünya Savaşı) kadar toplam vergi yükleri GSMH'nin % 10'unu aŐmamıŐtır.⁶ Benzer Şekilde, kalkınma sürecinde yaŐamakta olan Türkiye'de ise bu oran % 28.56'dır.⁷ Mükellefler, keyfi olarak nitelendirilebilecek bu vergileme sistemine karşı savunma mekanizması olarak, gelir yaratıcı işlemlerini vergi idaresinden gizleme yoluna gitmektedirler. Aslında ekonomi literatüründe "Laffer eğrisi" olarak bilinen eğri bize vergi oranı arttıkça vergi hasılatının da artacağını, ancak belli bir orandan itibaren (optimal oran) vergi hasılatının düşeceğini göstermekte olup, teoriye paralel Şekilde, vergi hasılatındaki azalıŐlar, insanların optimalin üzerindeki vergi oranlarında vergi ödemek yerine vergisiz para kazanma yoluna giderek kayıt dıŐılıĝa kaymalarının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, kamunun ekonomide kapsadığı geniş alan da, dışlama etkisi nedeniyle kayıt dışı ekonomiyi büyüten etkenlerden sayılmaktadır. Kamunun günümüzde ulaşmış olduğu devasa büyüklük, kamu harcamalarını da aynı ölçüde artırmış, bu da harcamaların finansmanını güçleŐtirmiŐtir. Hazine'nin mali piyasada arz edilen fon fazlasını toplaması sonucu borçlanma maliyetinin artarak özel sektörün dıŐılanması etkisi,

özel sektörün de bir savunma mekanizması olarak vergi ödemeyerek yatırımlarına fon oluşturma yoluna girmesine neden olmaktadır. Osman ULAGAY'ın 20.01.2003 tarihli Milliyet Gazetesinde yayınlanan yazısına göre, 2002 yılı sonu itibariyle mevduat bankalarının reel ekonomiye kullandırdıkları toplam kredi tutarı sadece 19.5 milyar dolar iken, kamu kağıtlarına mevduat bankalarınca 49.1 milyar dolar plase edilmiştir.⁸

Toplanan vergilerin transfer, teşvik ve sübvansiyon gibi yollarla gelirin yeniden dağıtımında kullanılması, indirim, istisna ve muafiyet tanınan kişilerce ödenmeyen verginin de bunlarla finanse edilmesi ve bu bölüŐümün kişilerin üretime yaptıkları katkıya göre değil, siyasi iktidarın tercihleri doğrultusunda yapılması, mükellefleri ellerindeki satın alma gücüne sahip çıkmaya itmektedir. Türkiye'de, nüfus içindeki yoğunluğu dolayısıyla siyasi iktidarlar üzerinde etkin bir sosyal baskı grubu oluŐturabilen çiftçi ve esnaf kesiminin, kendilerine tanınan muafiyetlerin devamlılığını sağlayarak vergiden kaçınması ile benzer Şekilde sermayenin gücüne sahip bir başka baskı grubunu oluşturan sanayici ve tüccar kesiminin de yatırım indirimi, ihracatta vergi iadesi gibi teŐvikler sayesinde vergiden kaçınması, gelir dağılımının bu kesimler lehine bozulmasına yol açmakta ve bu imkanlardan faydalanamayan kesimleri vergi ödemekten caydırmaktadır. Öte yandan,

⁶ AKALIN Güneri, Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Yasa Tasarısı (I), Vergi Dünyası, Sayı 178, Haziran 1996, s.34

⁷ 2001 Yılı Konsolide Bütçe Gelirleri Toplamı/GSYİH: www.gelirler.gov.tr

⁸ Söz konusu rakamlar, Türkiye Bankalar Birliği Genel sekreteri Dr. Sayın Ekrem KESKİN'in derlediği verilerden oluşmaktadır.

sık sık karşılaşılan ekonomik krizler ve krizleri izleyen faiz ve girdi fiyatları dalgalanmaları, işletmelerin maliyet yapılarını da olumsuz etkileyerek şirket kârları üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Mükellefler bu baskıdan kurtulmak amacıyla da gelirlerini gizleme ve daha az vergi ödeme yolunu seçmektedirler.

b. Hukuki ve İdari Nedenler

Bu grupta sayabileceğimiz nedenler, daha çok vergi sisteminin ve vergi idaresinin aksaklıklarından kaynaklanmaktadır. Vergi kanun, yönetmelik ve tebliğlerinin yeterince açık ve anlaşılabilir olmaması ve sık değiştirilmesi sonucu, mükelleflerce düzenlemelerin izlenebilmesinde yaşanan güçlükler, mükelleflere tanınan muafiyetler, vergi istisnaları, genel bütçe gelirlerine dahil olmayan ancak, devlete zorunlu kılınarak karşılıksız olarak alınan katılma payları, kamu vakıf ve derneklerine yapılan zorunlu bağışlar gibi "kayıt dışı vergiler"⁹, vergi idaresinin hantal yapısı, bu yapı nedeniyle ortaya çıkan denetleme zorluğu, denetim sıklığının seyrekliği gibi nedenler de mükellefleri kayıt dışı çalışmaya itmektir.

Anayasamızın 73'üncü maddesine göre, herkes mali gücü oranında vergi ödemekle yükümlüdür. Bu hüküm genel den özele bir tanımlamayla, vergi kanunları, yönetmelikler, tebliğler, iç genelgeler, özelgeler (muktezalar) ve uygulamayı şekillendiren Danıştay kararları ile uy-

gulamaya girmiş ve sayılan düzenlemeler vergi mevzuatımızı oluşturmuştur. Ayrıca düzenlemelerimizde yer alan geçici maddeler, mükerrer maddeler, ek maddeler vs. konunun takibini zorlaştırmaktadır. Bu düzenleme yapısı dürüst ve vergisini ödemek isteyen mükellefin de yanılmasına yol açmakta ve işini zorlaştırmaktadır. Oysa, mükelleften çıkarı olan devletin, yaptığı düzenlemeler ve bu düzenlemelerin uygulanışını denetlediği idari yapı ile mükellefe yardımcı olması gerekmektedir. Öte yandan, yukarıda anılan hukuki işlemlerle sık sık değişen vergi düzenlemeleri, artık neredeyse 3 yılda bir çıkarılan vergi afları ile uygulanamaz hale getirilmiştir. Mükelleflerin zihninde yeni bir vergi affının çıkacağı beklentisi de oluştuğundan, birçok mükellef vergisini zamanında ödemek yerine, birkaç yıl sonra ödemeyi yeğlemektedir. Zira sıkça gündeme gelen vergi aflarıyla ödenmeyen vergi borcu ve buna uygulanan ceza ve faiz kısmen veya tamamen silinmekte, af kapsamı dışındaki vergi aslı (ana para) ise yüksek enflasyon nedeniyle reel olarak değer kaybetmekte, dolayısıyla mükellef zamanında ödemediği vergiyi yıllar sonra daha düşük bir reel değerden ödeyerek neredeyse ödüllendirilmektedir. Ödenmemiş vergi aslının verginin tahakkuk tarihinden af neticesinde ödendiği tarihe kadar nemalandırılması nedeniyle elde edilen kazanç ise bu ödülün başka bir boyutudur.

Bu anlamda, af kanunları ıslah edici

⁹AKALIN, a.g.m., s.36

olmaktan çıkmış, vergi kaçağılığını ve kayıt dışı ekonomiyi özendirici bir duruma gelmiştir. Vergi afları popöler ifadeyle "bir kereye mahsus ve son defa" olmak üzere gündeme getirilmiőt, tahsilatı hızlandırma amacıyla yapıldığı gerekçe gösterilmiőt ancak, 1950 yılından sonra vergi aflarının arası 10 yılı geçmemiőt, tahsilatın hızlandırılması gerekçesi ise af beklentisi nedeniyle mükelleflerin ödemelerini geciktirmeleri ile sonuçlanmıştır. Mükelleflerin vergi ödemek için vergi affını beklemelerinin en önemli nedenlerinden biri, belki de baőtta geleni, denetim seyrekliğidir. Vergi kaçağının gelecek af dönemine kadar tespit edilemeyeceği inancında olan mükellef, vergisini ödememek konusunda müsterih olmaktadır. Maliye Bakanlığı'nın istatistiklerine göre son 17 yılda denetime katılan personel sayısı % 68.8 oranında azalarak 12.174'ten 3.797'ye düşerken, denetlenen mükellef sayısı 4.038.400'den 3.448.523'e azalmak suretiyle % 14.6 oranında düşmüőtür¹⁰. Halbuki, 1985 yılından 2001 yılına kadar nüfusumuz 50.306.000'den 68.618.000'e yükselerek % 36.4 oranında artmıştır.¹¹ Buna karőtın, son 15 yılda kesilen usulsüzlük cezalarının 9.608 kat artması kesilen cezaların daralan inceleme tabanında yoğunlaőtıđının göstergesidir. Bu dönemde GSMH 5.076 kat artarken TEFE'deki artış 3.451 kat olarak gerçekleőtmiştir.¹²

Esasen zamanayıımı süresi (5 yıl) içinde her mükellefin en azından bir defa incelenmesi gerektiği düşünöldüğünde, inceleme oranının % 20 dolayında olması gerekmektedir ki; ölkemizde incelenen mükelleflerin tüm mükelleflere oranı ancak % 1-2 seviyesindedir. Buna göre, her mükellefin yılda en az bir defa incelenmesi mümkün olmamakla birlikte, incelemele- rin artan nüfusa ve dolayısıyla mükellef sayısına karőtı daha hızlı azalan inceleme elemanı ile yapılması periyodik inceleme süresini geciktirmektedir. Öte yandan, Maliye Bakanlığı'nın istatistiklerine göre 100 lira vergi almak için Gelirler Genel Müdürlüğü'nce 2001 yılında yapılan harcama 1,6 liradır. Bu tutar genel bütçe ve fonlar kanalıyla gelir idaresi içinde yer alan personel, diğer cari, yatırım ve transfer harcamalarının tamamını kapsamakta olup, son durum itibariyle Maliye Bakanlığı'nın elindeki toplam 10.466 denetim elemanı kadrosunun 7.777'si boş bulunmaktadır.

Yukarıdaki istatistikler birlikte ele alındığında, devletin kamu harcamalarını finanse edebilmek için en makbul gelir kaynağı olan vergiyi toplamakta, üstelik bu kadar ucuza mâl olan bir sistemi iőtletmekte yetersiz kaldığı görölmektedir. Bunun yerine devlet, ALTUĞ'un deyi- miyle vergi almayıp borç alma yoluna gitmekte, dolayısıyla hem incelemeye almadığı büyük mükellef kitlesini kayıt dışı iőtlemlerini sürdürme konusunda müsterih kılarken hem de 2002 yılında 150 milyar dolara yaklaőtan borç toplamı

¹⁰ <http://www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf>

¹¹ <http://www.die.gov.tr/Isi:Tablolar/04nf023t.xls>

¹² <http://www.tcmb.gov.tr>

ile ortalama borçlanma maliyetini % 65 dolayında yükselterek milli geliri tırpanlamaya devam etmektedir.¹³

Kayıt dışılığın esasen hangi vergi türünden kaynaklandığına ilişkin kesin bir sonuç bulunmamakla birlikte, "genelde vergi türleri bakımından dolaylı vergilerde dolaysız vergilere oranla vergi kaçırabilme imkanları sınırlıdır".¹⁴ Zira vergiye karşı asıl direnç, yansıtılabilen dolaylı vergilerde değil, yansıtılamayan dolaysız vergilerde görülmektedir. 2002 yılı genel bütçe gelirleri tahsilatı içinde gelir ve kazançlar üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı % 30.59 iken mal ve hizmet alımından elde edilen vergi % 35.46 ve Akaryakıt Tüketim Vergisi (ATV) % 11.06 toplamının payı Kasım ayı itibarıyla % 46.52 olarak gerçekleşmiştir.¹⁵ Ancak, dolaylı vergilerin bir malın fiyatının içinde yer alması ve fiyattan vergi tutarı kadar indirim yapılması durumunda hem alıcıya hem de satıcıya fayda sağlaması nedeniyle tarafların Hazine'ye karşı "sırdaş" pozisyonlarını koruyup vergiyi doğuran işlemi kayıt dışı bırakmalarındaki kolaylık bu vergi türünü mükelleflerce tercih edilir kılmıştır. Öte yandan, servet üzerinden alınan vergi ve harçların değerine tekabül etmese de ödenmekte olduğu gözlenmektedir. Bundan hareketle, kayıt dışılığın ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden beslendiği söy-

lenebilir.

"Mevcut gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin % 12.3'ü işlemlerine kayıtlarına yansıtılmamakta veya yaptıkları işlemler nedeniyle belge düzenlenmemektedirler."¹⁶ ŞENGÜL (1996) tarafından yaygın ve yoğun vergi denetimi sonuçları üzerinde yapılan ve sonuçları 174, 175, 177 ve 178 sayılı Vergi Dünyası Dergilerinde yayınlanan araştırmada, 1985-1991 döneminde yapılan denetimler sonucu kayıt düzeni ihlal oranı ortalamasının % 12.3 olduğu tespit edilmiştir. Bu seviyede gerçekleşen bir kayıt düzeni ihlal oranı, ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden medet uman vergi sistemimizde, mükelleflere vergi matrahlarını ayarlama olanağı vermiştir. Söz konusu araştırmada, gelir vergisi mükelleflerinin matrahlarını hayat standardının öngördüğü vergi matrahına göre ayarlayacak şekilde kayıt düzeni ihlaline gittikleri ve "matrah donması"na neden oldukları belirtilmektedir. Bir başka deyişle, mükellef, geliri ne olursa olsun hayat standardı uygulamasında varlığına idarece hükmolunan ve bu tutar üzerinden götürü olarak vergilendirilen matrah değeri kadar (hayat standardı) gelir beyan etmekte, bu tutarın üzerindeki kısmı beyan dışı bırakmaktadır. ŞENGÜL (1996), bu sonuca ulaşırken, mükelleflerin % 92.44'ünün imalat sanayi ortalama ücretlerinin iki katının altında, % 27.38'inin ise söz konusu ücret seviyesi-

¹³ KUMCU Ercan, Hürriyet, 01.01.2003

¹⁴ ÖZSOYLU Ahmet Fazıl, Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi, Ankara 1996

¹⁵ <http://www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf/0725c42696982da786256aa4002edcc5/89ecce451a76cea486256aa70039c3a4?OpenDocument>

¹⁶ ŞENGÜL, Selami "Kayıt Dışı Ekonomi" Bir Hürafenin Sorgulanması (III), Vergi Dünyası, Sayı 177, Şubat 1996, s.35.

nin üstünde ve bunun iki katına kadar gelir beyan ettiklerinden hareketle vergi oranının bu sınırdan sonra birden dikleşmesinin mükellefleri bu tutarın altında beyana zorladığını; aynı zamanda hayat standardının da bu ücret seviyesine göre belirlendiğini hatırlatarak, hayat standardı uygulamasına esas alınan matrah seviyesi civarında doğal olarak matrah donmasının söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyi önlenemez kılan nedenlerden biri de "hamiline" yazılı ekonomidir. Hamiline yazılı çekler, senetler, menkul kıymetler, malikin ve/veya zilyedinin tespiti olanaksız olduğundan uygulamada tercih edilmektedir. Böylelikle bunların geliri ya da bunların kullanıldığı işlemler sonucu elde edilen gelirin beyan dışı bırakılması mümkün olmaktadır. Devlet iç borçlanma senetlerinin dahi hamiline yazılı olarak ihraç edilmesi devletin kimlerden borçlandığını ve kimlere ne kadar faiz ödediğini saptamasının mümkün olmaması açısından durumun vehametini göstermektedir.¹⁷

c: Sosyal ve Yapısal Nedenler

Verginin üretime harcanacak geliri azaltması nedeniyle üretimi engellediğinden daha önce bahsetmiştik. Mükelleflerin devlet zoruyla ellerinden alınan bu satın alma gücüne sahip çıkabilmek için vergiye karşı koymaları doğaldır. Ancak

verginin aslında tüketilen kamu hizmetinin bir bedeli olduğu mükelleflere anlatılmamış, ödenmeyen vergiler nedeniyle borçlanma ile finanse edilen kamu harcamalarının enflasyon vb. nedenlerle er geç yine mükelleflerden çıkacağı hususu mükelleflerce gözardı edilmiştir. Aslında, mükellefler devlet mekanizmasına karşı bir tepki olarak kayıt dışı işlem yapmaya yönelmektedirler. Toplanan vergilerin mükelleflerce tasvip edilmeyen yerlere harcanması, devlet kadrolarının şişkinliği, kimi zaman israf seviyelerini aşan kamu harcamaları, görev zararı kavramı gereği KİT'lere yapılan karşılıksız transferler mükelleflerin zihinlerinde, ödedikleri verginin etkin kullanılmadığı ve fiyatını ödediği kamu hizmetinden yeterince faydalanmadığı düşüncesini de yaratmakta ve mükellefi vergi olarak devlete ödeyeceği geliri kayıt dışı işlemlerle gizlemek suretiyle kendisine daha çok getiri/fayda sağlamaya yöneltmektedir.

Bütün bunların yanı sıra, ülkemizde nüfus artış hızının yüksek olması, nüfusun önemli bir kısmının kırsal alanlarda yaşıyor olması, tarım ve hizmetler sektörünün halen gerek üretim gerekse istihdam açısından önemli bir paya sahip olması, işsizlik oranının yüksekliği ve gelir dağılımının çarpıklığı gibi kısa vadede giderilmesi olanaklı gözükmeyen "yapısal" nedenler de kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü etkilemektedir.¹⁸

¹⁷ ALTUĞ, Kayıtdışı Ekonomiyle Kalkınma Modeli ve Mali Milat Uygulaması, <http://www.aso.org.tr/asomedyamart2002-fi.html#forum>

¹⁸ AĞBAL, Naci, Büyüyen Kayıtdışı Sektör, Yaklaşım Dergisi, Mayıs 2002, Sayı 113

D. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Kayıt dışı ekonomiyi olumlu ve olumsuz yönlerini dikkate alarak değerlendirmek gerekirse aşağıdaki ayrımı yapmak mümkündür:¹⁹ Kayıt dışı ekonominin olumlu yönleri: (i) Kayıt dışı ekonomide kayıtlı ekonomideki vergi, sigorta primi vb. kamusal yükümlülüklerin olmaması, kayıt dışı üretim maliyetlerinin ve satış fiyatlarının görece olarak düşük gerçekleşmesine yol açmakta ve böylece kayıt dışı ekonomiye yurt içi ve yurt dışı pazarlarda rekabet gücü kazandırmaktadır. (ii) Kayıtlı ekonominin yüksek maliyetler sonucu istihdam edemediği kişilere iş sağlamaktadır. (iii) Devletin bastığı para (emisyon) ve aldığı iç/dış borçlar kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye transfer edildiğinde, çoğaltan etkisi yaratarak tasarrufları yatırıma dönüştürme hızını, oranını ve büyüme hızını artırmaktadır. (iv) Devlete ödenen vergi israfına varan gereksiz harcamalar ve transferlerle verimsiz bir şekilde kullanılırken, ödenmeyen vergi üretime, istihdama ve yatırıma kaynak oluşturmaktadır. (v) Kayıt dışı işlemler ekonomide yarattığı talep nedeniyle işsizliği ve yoksulluğu azaltıcı unsurlar taşımakta, gelir dağılımına olumlu yönde katkı sağlamaktadır. (vi) Kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonominin müşterisidir. Kayıt dışı işlemler sonucu elde edilen fonlar, menkul kıymet borsaları ve bankacılık sistemi kanalıyla eko-

nomiye mali kaynak sağlamaktadır. (vii) Kayıt dışı ekonomide bürokratik işlemler ve gereksiz giderler olmadığından kaynaklar doğrudan mal ve hizmet üretimine kanallı olmakta, maliyetler düşmekte, işletme sermayesi gereksinimi azalmakta, üretim artmaktadır. (viii) Kayıt dışı ekonomide işlemler genelde nakit para ile yapılmakta ve elde tutulan nakdin reel gücünün enflasyon vergisi ile aşındırılması suretiyle devlete aktarılan tutar kadar devlete gelir sağlanmaktadır. (ix) Devletin kayıtlı ekonomideki israf, yolsuzluk vb. başarısızlıklarına karşı toplum kayıt dışı ekonomiye kayarak varlığını sürdürmektedir.

Kayıt dışı ekonominin olumsuz yönleri: (i) Kayıt dışı işlemler nedeniyle ödenmeyen vergiler bütçe açığına yol açmaktadır. (ii) Kayıt dışı olarak üretilen mal ve hizmetler daha düşük fiyatla satıldığından kayıtlı mükellefler aleyhine haksız rekabet ortamı oluşmaktadır. (iii) Kayıt dışı ekonomi, sermayenin, vergi yükünün görece olarak düşük olduğu makro ekonomik büyüme açısından etkisiz bazı alanlara kaymasına neden olmaktadır. (iv) Vergi yükünü kayıtlı mükellefler olan dürüst yükümlüler aleyhine çevirerek vergi eşitsizliği yaratmaktadır. (v) Kayıt dışı ekonomi devlete karşı bir başkaldırı yaratmakta, ahlaki değerleri bozmakta ve sonuçta enflasyon ve işsizliği artırırken yatırımları ve üretimi azaltmakta, sosyal barışın bozulmasına, suç ve suçlu sayısının artmasına yol açmaktadır. (vi) Kayıt dışı ekonomi, geleneksel

¹⁹ ALTUĞ, a.g.k., s.368

istatistik yöntemleri ile milli gelir hesaplamalarına dahil edilemeyen faaliyetlerden oluŐtuđu için, kayıtlı ekonominin belirlediği ekonomik göstergelere karşı güvensizlik yaratmaktadır. (vii) Kayıt dışı ekonomide iş kesitlere ayrılmakta, işletmeler küçölürken iŐçi sayısı azalmakta, sendikalaŐma gereksinimi ortadan kalkmakta ve iŐçilerin daralan iş sahalarında "iş bulma" tesellisi pazarlık güçlerini kırmaktadır. (viii) Vergi kaçak ve kaybının hoŐgörü ile karşılanması, toplumdaki suç anlayışını değiştirmekte, devlete ve topluma karşı iŐlenen suçlara gösterilen hoŐgörü ile başlayan süreç, toplumsal ahlak anlayıŐında çöküntülene yol açabilmektedir. (ix) Ağır vergi yükünden kurtulmak amacıyla gelişen kayıt dışı ekonomi, yüksek oranlı ve sürekli enflasyon ile karŐılaŐtıđında, satın alma gücünü korumak için efektif yabancı paraya sığınmakta (para ikamesi), kayıt dışı ekonomik işlemlere katılan özellikle alt gruplar dolarize olarak serbest kur-resmi kur rekabeti baŐlatmakta ve kur makası sorununu büyüterek, zaman zaman kriz tetikleyicisi de olabilmektedir.

III. KAYITDIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI VE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kayıt dışı ekonomi kavramının, popölaritesini, kimseyi üzmeden sağlanacak bir gelir kaynağı gibi görölmesine borçlu olduğuna yazımızın giriŐinde deđinmiŐtik. Bu kavramı sık sık dile getiren ve önemini vurgulayan kesimler, genellikle vergi toplama işini yürütmekle görevli olan Maliye kesimi

olan Maliye kesimi ile bu konuda karar almak durumunda kalan siyasî otoritedir. Bu kesimlere göre, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin büyüklüğu nedeniyle, mükelleften vergi alınamaz duruma gelinmiŐ ve vergi yükü tamamıyla mevcut kayıtlı mükellefin üzerine binmiŐtir. Öte yandan, kayıt dışı ekonomi nedeniyle toplanamayan vergiler yerine borçlanma yoluna gidilmiŐ ve Türkiye'nin bugünkü borç stokuna ulaŐılmıŐtır. Bir başka deyişle, Şu anda kayıtlarda bulunan gelir kaynakları kadar, kayıt dışı gelir kaynağı olduğunu ve bunların kayıt altına alınarak vergilendirilmesi sonucu kamu harcamalarının finansmanı için gerekli borçlanma gereğinin azaltılabileceğini dile getirmek, bir bakıma mevcut mükellefleri teselli etmek anlamına geleceğinden herkesi mutlu etmektedir.

"Kayıt dışı ekonomi/milli gelir oranı Fransa, Almanya, Japonya, Norveç, İsviçre ve İngiltere'de % 0-10 arasında; Belçika, Kanada, İtalya ve ABD'de % 10-20 arasında; Hindistan'da % 10-50 arasında; Peru'da % 40 olarak hesaplanmakta, Türkiye'de DİE'nin Milli Gelir Hesaplarında bu oran % 25 olarak dikkate aldığı bilinmektedir."²⁰ Maliye Bakanı Sayın Kemal UNAKITAN'a göre, kayıt dışı ekonominin % 57'sinin kayıt altına alınması ile 2003 yılı bütçesinde 4 katrilyon liralık ilave bir gelir elde edilecektir.²¹ 2002 yılının Kasım ayı itibariyle Konsoli-

²⁰ ALTUÇ, "Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Karşı BaŐkaldırn", Görüş, Sayı: 14, Mart, s.56-68.

²¹ <http://www.objektifhaber.com/haberler/ayrinti.asp?HaberNo=29258>

de Bütçe Gelirleri 69.78 katrilyon lira olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemdeki vergi gelirleri ise 54 katrilyon liradır. Buna göre, kayıt dışı ekonominin yaklaşık yarısının kayıt altına alınması ile vergi gelirlerimize dahil olacak kısım sadece "bir aylık vergi geliri" ne eşit olmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları ile ilgili tahminler GSMH'nin % 1.91'i ile % 137.8'i arasında değişmektedir. Tahminlerin bu derece geniş bir aralıkta yer alması kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ile ilgili kuşuklara yol açmakla birlikte, aslında bu farklılık hesaplama yöntemlerinin ve dolayısıyla kullanılan parametrelerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan yöntemlerden biri *doğrudan ölçme yöntemidir*. Bu yöntemde kişi ve kuruluşlara kayıt dışı faaliyetlerde bulunup bulunmadıkları, faaliyetlerinin ne kadarının kayıtlara yansıtılmadığı bilgilerine yönelik sorular sorularak yapılan anket çalışmasında toplanan veriler kullanılarak büyüklük tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Ancak anket çalışmasına katılan kişi ve kuruluşların vereceği bilgilerin gizliliğini sağlama sorununun, ankete katılanlarda yarattığı kuşkunun bir sonucu olarak, anket verilerinin gerçeği yansıtması nedeniyle, bu yöntemle sağlıklı bir sonuca ulaşamamaktadır.

Bir diğer yöntem, *Gayri Safi Milli Hasıla Yaklaşımıdır*. Bu yaklaşım, temelde, GSMH'nin hesaplanmasında üretim, gelir veya harcama yöntemlerinden hangisi

kullanılırsa kullanılsın (kuramsal olarak) aynı değer bulunması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Ülkemizde, gelir ile ilgili istatistikleri temin etmekte yaşanan güçlükler nedeniyle, gelir yöntemi gözardı edilerek, karşılaştırmalarda harcama yöntemi ile hesaplanan GSMH rakamı ile üretim yöntemiyle hesaplanan GSMH rakamı kullanılmaktadır. ÖZSOYLU (1996) tarafından yapılan hesaplama göre, 1990 yılı için, harcama yöntemi ile GSMH rakamı üretim yöntemi ile hesaplanan GSMH rakamından % 7,5 daha düşük çıkmıştır.²² Ancak, kayıt dışı faaliyetler sonucu elde edilen gelirin harcanmayıp altın, döviz vb. tasarruf araçları halinde elde tutulması ya da yurt dışına transferi olasılıkları dikkate alındığında, bu yaklaşımın da sağlıklı bir sonuç veremeyebileceği düşünülmekle birlikte; yine de, yukarıda yer alan % 7,5'lik fark Türkiye'de kayıt dışı ekonominin bir anlamda alt sınırını göstermesi açısından önemlidir.

Kayıt dışı ekonominin boyutundaki değişimleri *istihdam yaklaşımıyla* da hesaplamaya çalışmak mümkündür. Bu yaklaşıma göre, işgücü arzındaki artış hızı ile istihdamın artış hızının aynı olması gerekmektedir. Şayet istihdam/nüfus oranı, işgücü/nüfus oranından daha yavaş artıyorsa, işgücünün istihdam edilemeyen kısmı ya işsizlik havuzunun artışına katkı sağlıyor ya da istihdamın kayıt dışı kesiminde yer alıyor demektir. YETİM

²² ÖZSOYLU Ahmet Fazıl, *Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi*, İstanbul, 1996

(1999) tarafından yapılan bir incelemede,²³ sivil işgücü/nüfus ve istihdam/nüfus oranlarının 1970-1998 dönemlerinde beraber hareket ettiği tespit edilmiş, dolayısıyla kayıt dışı ekonominin tespiti ile ilgili olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. ÖZSOYLU (1996) tarafından 1978-1990 dönemindeki işsizlik ve istihdam rakamları dikkate alınarak yapılan incelemede ise, ilgili dönemde gerek işgücünün gerekse istihdamın nüfusa oranlarının düşüş gösterdiği, Türkiye gibi nüfusun sürekli artış gösterdiği bir ülkede işgücü ve istihdamın nüfusa oranlarının düşüş göstermesinin gizli ekonomik faaliyette bulunanların arttığını gösterdiği kaydedilmiştir. Ancak, bu artışa ilişkin bir rakam belirtilmemiştir. Öte yandan, Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre sivil istihdam/sivil işgücü oranı 1988-2001 yılları arasında tutarlı olarak 0,91-0,93 aralığında seyretmekte olduğundan, bu yöntemle de kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin sağlıklı bir değerlendirme yapmak mümkün olamamaktadır.²⁴

Kayıt dışı ekonomiyi değilse de, vergilendirilemeyen ekonomiyi ölçmeye yarayan yöntemlerden biri de *vergi incelemeleri yoluyla ölçme yaklaşımı*dır. Bu yaklaşımda mükelleflerin beyan ettikleri matrahlar ve vergi incelemeleri sırasında tespit edilen farklar esas alınarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü öngörülmeğe çalışılmaktadır.

Ancak başta da söylendiği üzere, vergilendirilmediği halde milli gelir büyüklüğü içerisinde yer alan bazı faaliyetler bu yaklaşımın sonucuna dahil değildir. Gelirler Genel Müdürlüğü'nce yayınlanan vergi istatistiklerine göre maliye müfettişleri, hesap uzmanları, gelirler kontrolörleri ve vergi denetmenlerince 2001 yılında yapılan vergi incelemelerinde mükelleflerce toplam 7,3 katrilyon lira olarak beyan edilen matrahlar üzerinden 13,5 katrilyon liralık matrah farkı saptanmıştır. Buna göre, saptanan beyan edilmemiş matrah tutarı beyan edilen tutarın 1,85 katıdır. Yani bu yaklaşıma göre, toplam gelirlerin yaklaşık % 65'i beyan dışıdır. Yapılan denetimlerin toplam mükelleflerin sadece % 2'sini kapsadığını düşündüğümüzde ise 13,5 katrilyon liranın 50 katı civarında (yaklaşık 675 katrilyon lira) beyan edilmemiş matraha ulaşılmaktadır.

Ancak, yukarıda da değinildiği gibi denetimlerin, her mükellefin en az bir ke-re denetlenmesi şeklinde değil de, Maliye Bakanlığı'nca saptanan mükelleflerin denetlenmesi suretiyle yapıldığı ve denetlemelerin yüksek tutarlı matrah beyanları üzerinde yoğunlaştığı düşüncesiyle yukarıdaki oranın da afakî olduğu söylenebilir. Zira, toplam matrahın beyan dışı bırakılan % 65'lik kısmı 675 katrilyon lira ise beyan edilen kısmının da en az 365 katrilyon lira olması gerekmektedir ki, Türkiye'nin 2001 yılındaki GSMH tutarı

²³ YETİM Sedat, Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi, TBB, İstanbul 1999

²⁴ www.dic.gov.tr

ancak 179 katrilyon liradır.²⁵

2001 yılı vergi incelemeleri sonucu tespit edilen matrah farkı 13,5 katrilyon liradır. Söz konusu ihtilaflı dosyaların % 80'inde uzlaşma yolu seçilmektedir. Bu yol seçildiğinde, uzlaşılan tutarın genelde vergi aslı ve cezaları toplamının % 51'i dolayında olduğunu söyleyebiliriz.²⁶ Yani yaklaşık 5,5 katrilyon liralık bir kayıt dışılık mükellefler ve vergi idaresince kabul edilerek uzlaşma yoluna gidilmektedir. Uzlaşmayı seçmeyip yargı yoluna başvurulması durumunda, ihtilaflı dosyaların yaklaşık % 90'ı mükelleflerin lehine sonuçlanmaktadır.²⁷ Buna göre, itiraz edilen dosyalardan yargıya intikal eden 2,7 katrilyon liralık kısmın ancak % 10'u yargı organlarıncaya onaylandığından, sadece 270 trilyon liralık bir kısmın kayıt dışı işlemlerden kaynaklandığını ve sonuç olarak, uzlaşma ve yargı süreci sonucunda 5,8 katrilyon liralık kayıt dışı işlemin varlığının tespit edildiğini söyleyebiliriz. Bu rakamın tüm mükelleflerin % 2'si üzerinde yapılan incelemeler sonucunda elde edilen raporlardan kaynaklandığını düşünürsek, kayıt dışı işlemlerin boyutunun 290 katrilyon lira civarında olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Yukarıda da belirtildiği gibi, vergi incelemelerinin yüksek tutarlı beyanlar ü-

zerinde yoğunlaştığını varsaysak bile, bulunan kayıt dışı işlemlerin boyutu 2001 yılı GSMH tutarının yaklaşık 1,62 katı olarak ortaya çıkmaktadır. 2001 yılı GSMH'nin 1,62 katı tutarında kayıt dışı işlem büyüklüğü, 2001 yılında kayıtlarda gözükmeyen 1,6 katı kadar bir Türkiye ekonomisi daha var demektir. Eğer bu büyüklükte bir gizli ekonomi varsa, bu ekonominin ülkemizin Şubat 2001'de yaşamaya başladığı ekonomik krizi önlemesi gerektiği düşünülmektedir. Zira kayıtlı işlerden çıkarak işsizlik havuzuna dahil olanların oranı 2001 yılı sonunda % 10,6'ya çıkmıştır. Bu oranda bir işsizlik, tahmin edilen büyüklükte bir kayıt dışı sektörde en fazla ücretlerin düşmesine yol açarak absorbe edilebilecekken, işsizlik 2002 yılının 3. çeyreğinde ancak % 9,9'a düşmüştür.²⁸

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün parasal istatistikler de kullanılarak ölçülmesi olasıdır. *Parasal Yaklaşım* üst başlığı altında tanımlanabilecek 3 farklı ölçme yöntemi bulunmaktadır:

Bunlardan ilki olan "*Sabit Oran (Emisyon Hacmi) Yaklaşımı*"nda kayıt dışı işlemlerde ödemelerin genellikle peşin para ile yapıldığı, çek ve senet gibi ödeme araçlarının kullanılmadığı ve kayıt dışı ekonominin olmadığı dönemlerde emisyon hacminin mevduata oranının sabit kalacağı varsayılarak, bu oranın zaman içinde artmasının paraya olan talebi ar-

²⁵ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-01/>

²⁶ KARYAĞDI Nazmi, Yargıya İntikal Eden Vergi Uyuşmazlıklarının Sebep-Sonuç İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Vergi Dünyası, Sayı 241, Eylül 2001

²⁷ KIZILOĞLU, Şükri, İhtilaflı Dosyalara Af Mı, Barış Mı?, Hümiyet, 11.01.2003

²⁸ <http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/Tablo-34.htm>

tırdığını ve dolayısıyla kayıt dışı ekonominin de büyüdüğünü gösterdiği savunulmaktadır. Bu yaklaşımda kayıt dışı ekonomide çek ve senetle de ödeme yapıldığı ve paranın dolaŐım hızının kayıtlı ekonomide göre daha yüksek olduğu hususları gözardı edilmiştir.²⁹ ÖZSOYLU (1996) tarafından yapılan bir hesaplamada, dolaŐımdaki banknot tutarının mevduat tutarına oranının gizli ekonomik faaliyetlerin olmadığı dönemde % 10 olduğu kabul edildiğinde, 1990 yılı için kayıt dışı ekonominin GSMH'nin % 11,7'si, % 15 olarak kabul edildiğinde ise aynı yıl için % 6,9'si olarak hesaplanmıştır. Ancak ÖZSOYLU söz konusu oranın % 10 olarak kabul edilmesi durumunda, paranın dolaŐım hızı değerlerinin resmi değerlere daha fazla yaklaŐtığını söyleyerek kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün GSMH'nin % 11,7'si olarak öngörülmesinin daha gerçekçi olduğunu belirtmektedir.³⁰ Öte yandan, bu oran YAZICI'ya göre 1991 yılı için % 1,91'dir.³¹ YETİM (1999) tarafından yapılan hesaplamada ise sözkonusu oran 1950-1998 döneminde ortalama % 18,5, 1998 yılında ise % 12,5 olarak gerçekleşmiştir.³²

Parasal Yaklaşımın ikinci yöntemi "İŞlem Hacmi Yaklaşımı"dır. İŞlem hacmi yaklaşımında, Fisher'in miktar kuramı eşitliği kullanılarak işlemin hacminin milli

gelire oranındaki değişikliklerden kayıt dışı ekonominin büyüklüğü öngörülme-ye çalışılmaktadır. Bu yaklaşımda kayıt dışı ekonomide çek ve senetle de yapılan ödemeler dikkate alınırken, paranın dolaŐım hızı kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı kabul edilmektedir. Öte yandan, işlemin hacmi miktarının hesaplanmasındaki güçlük de başka bir dezavantajdır. ÖZSOYLU (1996)'nun hesaplamasına göre, 1990 yılı için kayıt dışı ekonomi büyüklüğü % 11,7 çıkarken; YAZICI tarafından 1991 yılı için % 1,91 olarak hesaplanmıştır. YETİM (1999) tarafından yapılan hesaplamada ise 1950-1998 dönemindeki kayıt dışı ekonominin milli gelire oranı ortalama olarak % 15,3, 1998 yılındaki oran ise % 48,5 olarak saptanmıştır.

Kayıt dışı ekonominin boyutunu tespit etmek için kullanılan bir diğer parasal yaklaşım *ekonometrik yaklaşım*dır. "Bu yaklaşımda, nakit para talebi, ekonometrik bir denklem ile tahmin edilerek kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni yüksek vergi oranlarıdır. Bu yaklaşımda da, kayıt dışı ekonomide ödeme aracının peşin para olduğu ve paranın dolaŐım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca, nakit para talepleri, vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı durumlarda ayrı ayrı hesaplanmakta ve bu rakamlar arasındaki fark kayıt dışı ekonomi ile ilgili nakit para seviyesi tespit edilmektedir. Paranın dolaŐım hızı da ana-

²⁹ SARILI, Mustafa Ali, Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Hale Getirilebilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler, Vergi Sorunları, Sayı:167, Ağustos 2002

³⁰ ÖZSOYLU, a.g.k. s.42

³¹ AYDEMİR, a.g.m. s.35.

³² YETİM, a.g.k., s.70

lize dahil edilerek kayıt dışı ekonominin büyüklüğü öngörülmektedir.”³³

Ekonometrik yaklaşıma göre yapılan hesaplamalarda kayıt dışı ekonominin büyüklüğü HAKİOĞLU tarafından 1984 yılı için % 137,8 olarak bulunurken, KASNAKOĞLU tarafından 1990 yılı için % 9,3 olarak hesap edilmiştir. TEMEL, ŞİMŞEK ve YAZICI tarafından yapılan bir modellemede ise büyüklük 1975-1992 dönemi için GSMH'nin % 21,3'ü ile % 6,3'ü arasında tahmin edilmiştir.³⁴

Görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomiyle ilgili öngörüler çok farklı sonuçlar vermektedir. Ancak bu farklılık hesaplamaların farklı yöntemlere dayanmasından ileri gelmektedir. Esasen resmi rakamlara dayanarak resmi olmayan rakamların tahminine çalışmanın zorluğu da ortadadır.

IV. 4369 SAYILI KANUN: NELER YAPILDI?

Ülkemizde kayıt dışı ekonomiyi kayda almak, vergi tabanını genişletmek, vergi sistemini daha açık ve anlaşılır hale getirmek, ceza sistemine caydırıcılık kazandırmak, ve vergi adaletini sağlamak gerekçeleriyle 1998 yılında 4369 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla yapılan düzenlemelerin başında gelirin tanımının yeniden yapılması gelmektedir. Bu tarihe kadar gelir unsurları ticari kazançlar, ziraî kazançlar, ücretler, serbest meslek ka-

zançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları ve sair kazanç ve iratlar olarak tanımlanmış, bir gelir unsuru- runun vergilendirilmesi için kanunda açıkça sayılmış olması şart kılınarak bu unsurlardan birine girmeyen gelirler vergi dışı bırakılmıştır. Ayrıca yine bu uygulamada “gelir bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı” olarak tanımlanmıştır.

4369 sayılı Kanun ile GVK'nun 1'inci maddesinde yer alan gelir tanımı “bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği, tasarruf veya harcamasına kaynaklık teşkil eden her türlü kazanç ve iratların safi tutarı” olarak değiştirilmiş, gelirin unsurlarının sayıldığı 2'nci maddede de değişiklik yapılarak gelir unsurları ticari kazançlar, ziraî kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları ve menkul sermaye iratlarının yanı sıra 7. gelir unsuru “kaynağı ne olursa olsun her türlü kazanç ve irat” olarak tanımlanmıştır. 7. gelir unsurunun bu şekilde düzenlenmesi sonucu arızî olarak elde edilen ticari kazançlar, piyango ikramiyeleri, kumardan elde edilen kazançlar, bahşişler ve bunlara benzer diğer kazanç ve iratlar özel bir istisna olmadığı sürece vergiye tabi hale gelmiştir.

Gelir unsurlarının tanımlanmasındaki değişikliği uygulanması açısından VUK'un 30'uncu maddesinin 7'nci bendinde değişiklik yapılmış ve anılan maddede hükmü ile; incelemeler sırasında vergisi ödenmiş, vergiye tabi olan veya vergiye

³³ SARILI, a.g.m.

³⁴ YETİM, a.g.k., s.77

*tabi olmayan kazançlardan sağlandıkları kanıtlanamayan her türlü harcama ve tasarru-
fın, mevcudiyetinin tespit edildiği dö-
nemden bir önceki dönemde elde edilmiş
ve vergisi ödenmemiş kazanç olarak ilgili
dönem matrahının takdirinde dikkate al-
ınmasına hükmolunmuştur. 4369 sayılı
Kanun öncesinde, vergiye tabi olması ge-
rektiği halde beyan dışı bırakılan kazanç
ve iratların, vergiye tabi olmadığı ileri
sürülen gelirlerden kaynaklandığı gerek-
çesi ile mükelleflerin VUK madde (30/7)
hükmünce tarhiyattan kaçınabilmeleri
mümkündü. Hatta vergi kaçırma kastı
olmasa dahi varlığı tespit edilen gelirin
hangi vergilendirme rejimi çerçevesinde
vergilendirileceği hususu da net değildi.
Uygulamada karşılaşılan bu sorunlar kay-
ıt dışı ekonominin daha da yaygınlaş-
masına neden olurken 4369 sayılı Kanun
ile yapılan değişiklikle bunlara çözüm
getirilmesi amaçlanmıştır.*

Yukarıdaki düzenlemeler, harcama ve tasarruf artışından hareketle gelir veya servet artışı olarak ortaya çıkan kıymetlerin 4369 sayılı Kanundan önce var olup olmadıklarının tespitini zorunlu kılmaktaydı. Bu amaçla varolan kıymetlerin bir envanterini çıkarabilmek için bir başlangıç tarihi tespit edilmiştir. Bu amaca yönelik olarak dört önemli düzenleme yapılmıştır:

a. Sahip olunan kıymetlerin varlığının 30 Eylül 1998 tarihi itibariyle kanıtlanması halinde diğer kazanç ve iratlar bakımından geçmişe yönelik tarhiyat yapılmaması (Mali Milat).

b. Kayıtlarda yer almayan iktisadi kıymetlerin 30 Ekim 1998 tarihine kadar kayıtlara yansıtılması (Stok Beyanı).

c. Aslında mevcut olmadığı halde kayıtlarda gözüken mallarla ilgili 30 Eylül 1998 tarihi itibariyle düzeltme işlemlerinin yapılması (Stoksuzluk Beyanı).

d. 30 Eylül 1998 tarihine kadar beyan edilecek emlak değerlerinin 1.1.1999 tarihinden sonra yapılacak satışlarda maliyet olarak dikkate alınması.

Bu düzenlemelerle temelde "net artış teorisi"ne dayanan 4369 sayılı Kanunun uygulanması için gerekli olan ve mükelleflerin ellerindeki iktisadi kıymetlerin artışı olarak tanımlanan gelirin takibini mümkün kılacak envanterin çıkarılması amaçlanmıştır. Ancak, 1998 yılında Rusya'nın moratoryum ilan etmesi sonucu gelişmekte olan piyasalar kategorisindeki ekonomilerin de olumsuz etkilenmesi, bu nedenle meydana gelen sermaye çıkışı, faiz oranlarının yükselmesine, talebin azalmasına ve sonuç olarak büyümenin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Tam bu noktada 4369 sayılı Kanunun uygulanması üzerine yapılan eleştiriler gittikçe şiddetini artırmış, gelirin tanımında değişiklik meydana getiren madde hükmünün uygulanması 14.08.1999 tarihinde yürürlüğe giren 4444 sayılı Kanun ile 31.12.2002 tarihine kadar ertelenmiş, bu tarihe kadar olan süre için gelir tanımı 4369 sayılı Kanundan önceki gelir tanımı ve unsurları ile hemen hemen aynı olacak şekilde yeniden belir-

lenmiştir (GVK geçici madde 56). Gelirin 4369 sayılı Kanun ile değişen tanımına ilişkin eleştiriler, temelde yüksek enflasyonun hüküm sürdüğü bir ortamda servete meydana gelen artışın ne kadarının enflasyon nedeniyle meydana geldiğinin, ne kadarının ise reel artış olduğunun tespitinin sıkıntı yaratacağı yönündedir. Eleştiri sahipleri Rusya krizi sonrası meydana gelen sermaye çıkışının esnasında bu kaygılardan kaynaklandığını savunarak yasanın yürürlüğe girmesinden önce enflasyon muhasebesi sisteminin uygulamaya girmesini istemişlerdir.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele amacıyla 4369 sayılı Kanunda yapılan bir başka değişiklik vergi oranlarının düşürülmesidir. Bu değişiklikte başta gelir, kurumlar ve emlak vergileri olmak üzere vergi oranları ve harçlar önemli ölçüde indirilmiştir. Vergi oranlarının indirilmesi ile vergi oranlarının ikame etkisi yaratarak kayıt dışı ekonomiyi büyütücü etkisini önlemek amaçlanmıştır.

4369 sayılı Kanun ile getirilen bir diğer değişiklik ise esnaf muaflığında yapılan düzenlemedir. Bu düzenleme ile esnaf muaflığından faydalananların faaliyetleri ile ilgili olarak satın aldıkları mal ve giderlere ilişkin belgeleri saklama ve ibraz zorunluluğu getirilmiş, bu zorunluluğu yerine getirmeyenlerin esnaf muaflığından yararlanamayacakları hükme bağlanmıştır. Böylece imalattan tüketime geçen gerçek ve basit usulde vergilendirilen mükelleflerin yanında, vergiden muaf

esnaf da belge almaya ve saklamaya zorlanmış, belge düzeninin yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Öte yandan, götürü usulde ticari kazanç tespiti yöntemi ve hayat standardı esaslı tamamen kaldırılmış ve yerine belirli şartları taşıyan mükelleflerin ticari kazançlarının basit usulde tespit edilmesi yöntemi getirilmiştir.

V. YENİ GELİŞMELER

4369 sayılı Kanun ile temelde harcama ve tasarruflara kaynaklık eden gelirdeki her türlü artışın vergilendirilmesi amacına dayanan yeni bir gelir tanımı getirildiğinden, ancak 14.08.1999 tarihinde yürürlüğe giren 4444 sayılı Kanun ile gelirin bu tanımının uygulanmasının 31.12.2002 tarihine ertelendiğinden yukarıda bahsetmiştik. 2002 yılının Aralık ayında ise, "malî milat" ile ilgili tartışmalar yeniden gündeme gelmiş, söz konusu uygulama 07.01.2003 tarihinde kabul edilen 4783 sayılı "Gelir Vergisi Kanunu, Vergi Usul Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu, 4306 Sayılı Kanun, 4481 Sayılı Kanun ve 4562 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile kaldırılarak, gelirin tanımında eski sisteme dönmüş ve gelir "bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı" olarak tanımlanırken, 7. gelir unsuru olarak da "diğer kazanç ve iratlar" gelir tanımına eklenmiştir. Öte yandan, 16.01.2003 tarihinde kabul edilen 4792 sayılı Vergi Barışı Kanunu ile vergi tahsilatının hızlandırılması amacıyla kamu a-

lacaklarının bir kısmının affedilmesi kabul edilmiştir.³⁵ Söz konusu düzenlemeye dayanak olan düşünce, yargı sürecinde yer alan 180 bin dolayında³⁶ "ihtilaflı vergi dosyası"nın yaklaşık % 90'ının³⁷ maliye aleyhine sonuçlanması nedeniyle, mükelleflerle toplu bir anlaşma yolu seçilmesi gerektiğidir. Esasında denetim elemanlarının vergi incelemeleri sonucu kestiğı vergiler, bunların faizleri ve cezaları ile ilgili olarak mükelleflerin % 80'i "uzlaşma" yoluna giderken, % 20'si vergi mahkemesinde dava açmaktadırlar. Gelirler Genel Müdür Vekili Sayın Osman ARIÖÇLU'na göre, mahkeme sürecinde yer alan bu ihtilaflı dosyaların tutarları toplamı 10 katrilyon lira dolayındadır ve yarısı asıl, yarısı da fer'i alacaklardan oluşmaktadır.³⁸

4792 sayılı Vergi Barışı Kanunu ile yapılmak istenen, kesinleşmiş ve ihtilaflı alacakların yeniden yapılandırılmasıdır. Bunun için 30 Ekim 2002 tarihine kadar tahakkuk etmiş olan, mükelleflerin kesinleşmiş ve ödenmemiş olan vergi borçları, vergi mahkemesinde dava açılmış ya da dava açılma süresi henüz geçmemiş olan vergi borçları ve Bölge İdare Mahkemeleri veya Danıştay'da açılmış ya da dava açma süresi henüz geçmemiş olan vergi borçları ile incelemesi devam eden vergi

borçları hakkında bunların ceza ve faizlerini de kapsayacak şekilde çeşitli oranlarda af getirilmesi ve affedilmeyen kısmın taksitde bağlanarak ödenmesi hususları düzenlenmiştir. Öte yandan, kayıtlı ekonomiye geçiş aşamasında 4792 sayılı Kanun ile işletmelere stok beyanı yönünde de kolaylıklar getirilmiştir. Bu kanun ile gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin işletmelerinde mevcut olduğu halde kayıtlarında yer almayan makine, teçhizat, demirbaş ve emtiaları kanunun yürürlüğe girdiğı aydan itibaren üç ay içinde bir envanter listesi ile birlikte vergi dairelerine bildirmek suretiyle defterlerine kaydedebilmeleri mümkün kılınp, beyan edilen makine, teçhizat ve demirbaşlar ile genel orana tabi emtia bedeli üzerinden % 10 oranında, diğer emtialarda bu emtianun tabi olduğu KDV oranının yarısı kadar KDV ödemeleri düzenlenmiştir. Kayıtlarda yer aldığı halde işletmede mevcut olmayan mallar ise yasanın yürürlüğe girdiğı aydan itibaren üç ay içinde faturalanabilmesi mümkün kılınmıştır.

Kanun ile ayrıca, mükelleflere gelir vergisi, kurumlar vergisi, KDV ve ücret gelirleri yönünden kanunda belirtilen oranlarda matrah artırımını yaptıkları takdirde artırım yaptıkları 1998, 1999, 2000 ve 2001 yılları için vergi incelemesi ve vergi tarhiyatı yapılmayacağı hükme bağlanmıştır. Bu düzenleme ile yukarıda bahsi geçen matrah donması sorunu çözülmeye çalışılmıştır.

³⁵ Anılan Kanun Sayın Cumhurbaşkanınca 27.01.2003 tarihinde yeniden görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderilmiştir. Ancak, yazılı basında anılan kanunun TBMM'den aynen geçeceği haberleri yer almaktadır.

³⁶ Vergide 1 Kasım Miladi, Radikal, 19.12.2002

³⁷ Maliye 180 Bin Dosyasını Böyle Çözecek, Hürriyet, 05.01.2003

³⁸ <http://www.ntvmsnbc.com/news/198405.asp>

VI. GENEL DEĞERLENDİRME

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, özellikle son yıllarda tartışılmaya başlanan "kayıt dışı ekonomi"nin kısa sürede bu kadar yoğun tartışılması ve sık sık gündeme gelmesinin nedeni, konunun, mevcut mükellefleri üzmeden, kimseyi hedef almadan daha önce kullanılmayan bir kaynak deposunun kullanıma açılması olarak algılanmasından ileri gelmektedir. Son 20 yıldır kronikleşen enflasyon, sürekli artan kamu harcamalarının finansmanı, işsizlik vb. sorunların birikimi, her dönem bir çözüm önerisini sloganlaştırmıştır. Özelleştirme, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği ve benzeri sloganlar tek başına bir çözüm önerisi olarak siyasi ve ekonomik gündemimize zaman zaman girip çıkmıştır.

Kayıt dışı ekonomi de devletten gizlenen, kayda geçirilmeyen faaliyetleri içerdiğinden, mevcut mükelleflerce genellikle "artık kendileri dışındaki vatandaşların da vergi ödeyeceği" şeklinde algılanmaktadır. Oysa, yazımızda çeşitli kereleler değindiğimiz gibi kayıt dışı ekonomi aslında kayıtsız mükelleflerden değil, ağırlıklı olarak kayıtlı mükelleflerce yapılan kayıt dışı işlemlerden oluşmaktadır. Bir anlamda, kayıt dışı sektör informel sektörle iç-içe girmiştir. Yani esasında kayıtlı sektörde faaliyet gösteren kayıtlı mükellefler, düşük ücret düzeyi ve yaşam standardı vb. gerekçelerle aynı zamanda kayıt dışı sektörde faaliyet göstermekte, kayıt dışı işlemlere başvurmak-

ta ve bu yolla gelirlerini artırmaya ya da mevcut standartlarını korumaya çalışmaktadırlar.

Türkiye'nin bugünkü ekonomisine baktığımızda ise karşımıza çıkan panoramayı şöyle özetlemek olasıdır: Türkiye, 2002 yılını 55 milyar doları iç borç ve 95 milyar doları dış borç olmak üzere 150 milyar dolar borçla kapatmış, buna karşın toplam devlet borçlarının milli gelire oranı % 85'ten % 81'e düşmüştür. 2001 yılı sonuna göre devletin toplam borçları % 20'nin üzerinde artmıştır. Reel faizler ise 2002 yılında düşmesine rağmen, yıllık % 30 düzeyindeki enflasyona karşılık devletin ortalama borçlanma maliyeti % 65 dolayındadır. Bunun yanında, ortalama borçlanma vadesi 4 aydan 8 aya çıkmıştır.³⁹

American Express'in Eylül 2002 raporunda; Türkiye, Brezilya ile birlikte iç borçlar yönünden dünyanın en riskli ülkelerinden biri olarak gösterilmiştir.⁴⁰ Bu rapora göre, yanlış tercihler nedeniyle ekonominin büyütülememesi ve çok yüksek seyreden reel faizler sorunların kısır bir döngü ile yeni sorunlar yaratmasına, bütçe açıklarının gittikçe artmasına, devalüasyon riskine, bankalara el konularak kamu borçlarının daha da artmasına, ekonomik ve siyasi şokların artık kaldırılamaz hale gelmesine, banka ve şirket borçlarının da kamu tarafından üstlenilmesine, yabancı yatırımcının ül-

³⁹ KUMCU, Ercan, Hürriyet, 01.01.2003

⁴⁰ TÖRÜNER, Yaman, Çözüm, 03.09.2002, Sabah

keden çekilmesine ve iç borç faizleri artarken borsa endekslerinin düşmesine neden olmuştur. Öte yandan, 2001 krizinin tetikçisi olan mali sistem krizi halen atlatılmaya çalışılmaktadır. ULAGAY'a göre, "Mali sistemdeki sağlıklı yapının kökeninde TL'ye ve sisteme duyulan güvensizliğin sürmesi yatıyor. 2002 yılında TL mevduatın reel getirisi % 16 dolayındayken euronun reel getirisi % 5 dolayında kaldı, doların reel kaybı ise % 12'yi buldu. Buna karşın döviz cinsinden mevduat % 11 artarak 45 milyar doları geçerken TL mevduat (dolar bazında) ancak % 9 artarak 34 milyar dolarda kaldı ve toplam mevduattaki payı % 43'e düştü. TL'ye güven duyulmadığı için TL'deki fazla getiri, para sahiplerini TL'ye yöneltmeye yetmedi. Mevduatın ortalama vadesinin 2,5 ay olması da insanların sisteme duydukları güvensizliğin bir başka göstergesi oldu."⁴¹

Faizlerin gelecekteki seyrinin ne yönde olacağına ilişkin tereddütler de halen devam etmektedir. 140 katrilyon lira civarındaki iç borç stoku ve bu stok içindeki kısa vadeli borçların ağırlığı, 2002 yılında % 33'e varan konsolide bütçe açığı, bütçe içindeki faiz yükünün % 55 dolayında olması, devletin borçlanma ihtiyacının GSMH'nin % 15'ini aşması⁴² ile gerek yurtiçi ve gerekse bölgesel siyasi gelişmelerin yarattığı potansiyel olumsuzlukların, faizlerin seyri konusunda olumsuz beklenti sahibi olanları destekler nitelikte olduğu düşünülmektedir.

2003 yılı bütçesi için faiz dışı fazla hedefi GSMH'nin % 6,5'inden % 6,8'ine revize edilirken bütçe açığı 49,8 katrilyon lira olarak belirlenmiştir. Transfer harcamaları ise 65 katrilyon lirası faiz olmak üzere 100,2 katrilyon lira olarak öngörülmüştür. Bununla birlikte, 2003 yılında 82,7 katrilyon lirası vergi olmak üzere sadece toplam 98,6 katrilyon lira gelir sağlanması beklenmektedir.⁴³ Öte yandan, Maliye Bakanı Sayın Kemal UNAKITAN'ın söyledikleri dikkat çekicidir. UNAKITAN'a göre, Türkiye 2003 yılında 65 katrilyon lira faiz ödeyecek ancak, faizlerde 1,2 nispetindeki bir iniş 1 katrilyon liralık tasarruf sağlayacaktır.⁴⁴

Türkiye'de Devlet, harcamalarında cömert, vergi toplamada ise şefkatli ve anlayışlı olagelmıştır. Kamu harcamalarını "kısmadan" kaynak bulma arayışı çoğu zaman maceralara dönüşmüş, çözüm önerileri abartılmış, kaynak bulmadaki başarısızlıklar ise reel hayatın hükümleri gereği borçlanmanın artması ile sonuçlanmıştır. Öte yandan, bu durum mükelleflerin işine gelmiştir. Zira bu suretle mükellefler kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için karşılıksız olarak devlete vergi ödemek yerine; faiz karşılığı borç vermekte ve vergi ödemek yerine risksiz DİBS'lere yatırdığı parayı oldukça iyi nemalandırmakta, bu durum varolan kısır döngüyü beslemeye devam etmektedir.

⁴¹ ULAGAY, Osman, Dünyada Amerikan tehdidine tepki var, Milliyet, 20.01.2003

⁴² KORKMAZ, Esfender, Faizler nereye gider?, Gözclü, 09.01.2003

⁴³ www.milliyet.com.tr/2003/01/29/ekonomi/eko07.html

⁴⁴ www.objektifhaber.com/haberler/ayrinti.asp?HaberNo=29258

VII. SONUÇ

Kayıt dışı ekonomi kavramı ve yukarıdaki değerlendirmeler göz önüne alındığında, çok farklı parametrelere dayanan büyüklük tahminleri bir yana, kanatimizce kayıt dışı ekonomiye duyulan güven ve bundan beklenen gelir mesnetsiz bir ümitten ibarettir. Türkiye'nin son 10 yılda yaşadığı ve araları git gide daralan ekonomik krizler dikkate alındığında, kriz sonraları ortaya çıkan işsizliği emecek, talebi canlı tutarak kayıtlı ekonomiye destek olacak büyüklükte "yedek" bir Türkiye ekonomisinin varolduğuna inanmak güçleşmektedir.

Ancak, özellikle kriz dönemlerinde kayıt dışı işlemlerin arttığı ve dolayısıyla devletin vergi gelirlerinin düştüğü de bir gerçektir. Esasen hiç keşfedilmemiş vergilendirme kaynaklarından çok, mevcut mükelleflerce yapılan kayıt dışı işlemlerden oluştuğuna inandığımız kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması için aşağıdaki önerilerin uygulanmasında yarar telakki edilmektedir:

a. 5 Mayıs 1972 tarih ve 1587 sayılı Nüfus Kanunu'nun 4 numaralı Ek Maddesinde "İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, Merkezi Nüfus İdaresi Sisteminin uygulanmasına geçilen yerlerden başlamak üzere, Türk vatandaşları ile Türkiye'de nüfus kaydı tutulan yabancılara nüfus kütüklerinde bilgi alışverişini kolaylaştırmaya ve kamu kuruluşlarında tutulan kayıtlar arasında bağ oluşturmaya esas olacak bir numara sistemi geliştirir. Bu numara bü-

tün kamu kurum ve kuruluşlarının kayıtlarında esas alınır." hükmü yer almaktadır. Söz konusu hüküm gereği tüm vatandaşlara verilecek olan numaranın, 20 yıllık bir zamandan sonra Ocak 2003'de uygulamaya da geçen MERNİS sistemi de dikkate alınarak, aynı zamanda hem vergi numarası olarak hem de mevduat ve menkul kıymet hesaplarının açılması, her tür kredi ve kredi kartı başvurularında, okul, kurs, vb. kayıt işlemlerin de kullanılması, vatandaşları değişik işlemler için değişik numaraları ezberleme zorunluluğundan kurtaracağı gibi, bu uygulamayla tüm vatandaşlar kayıtlı mükellef statüsüne de geçeceklerdir.

b. Elektrik, su, doğalgaz, diğer yakıt, okul ve kurs taksitleri, her türlü yolculuk bileti vb. ödemeleri için çek, banka havalesi ve/veya kredi kartı kullanma zorunluluğu getirilmesi nakit ödemelerde karşılaşılan ve büyük tutarlarda vergi kaybına neden olan fatura, perakende satış fişi gibi tevsik edici belge düzenlememe olasılığını ortadan kaldıracığı gibi, karşıt ve çapraz denetim kolaylığı da sağlayacaktır.

c. Vergi idaresinin aksaklıklarının gözden geçirilmesi, vergi mevzuatının sadeleştirilmesi ve denetim elemanlarının özlük haklarının biran önce iyileştirilmesi uygulamayı basitleştirecek, denetimlerin verimliliğini artıracaktır.

d. Devletin ivedilikle yeniden yapılandırılarak ekonomideki ağırlığının düşürülmesi, kamu harcamalarının ve do-

layısıyla borçlanma gereğinin düşürülmesine yol açacak, bu özel sektör fon maliyetlerini ucuzlatacağından, kayıt dışı işlemlere yönelme nedenlerinden biri de ortadan kalmış olacaktır.

e. Mükellefin vergi affı beklentisinin kırılması ve bu tür düzenlemelerin bir daha tekrarlanmayacağı yönünde "Anayasal" hüküm altına almayı içeren yasal adımlar atılması vergi tahsilat oranını artıracaktır.

f. Ekonominin başta menkul kıymetler ve ticari senetler sektörü olmak üzere "hamiline" yazılı olmaktan çıkarılıp, "nama" yazılı hale getirilmesi kayıtlı işlemlerin ekonomideki ağırlığını artıracak ve denetim mekanizmasını da kolaylaştıracaktır.

g. Enflasyonun önlenmesi ve ekonomik istikrarın sağlanması üretim maliyetlerini düşürerek, kayıtlı ekonomiyi kayıt dışı ekonomi ile rekabet edebilir duruma getirecektir.

KAYNAKLAR

- 1- AĞBAL Naci, "Büyüyen Kayıt Dışı Sektör", Yaklaşım, Sayı 113, Mayıs 2002.
- 2- AĞBAL Naci, "Vergi Kaçakçılığı Suçları ve Karapara İlişkisi-I", Yaklaşım, Sayı 89, Mayıs 2000.
- 3- AKBULAK Yavuz, "Türk Ekonomisinde Yaşanan Kriz Üzerine Bir Değerlendirme", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Sayı 6, Haziran 2002.
- 4- AKALIN Güneri, "Kayıt Dışı Ekonomi So-

runu ve Yasa Tasarısı (I)", Vergi Dünyası, Sayı 178, Haziran 1996; (II), Sayı 179, Temmuz 1996.

5- ALTUĞ Osman, Kayıt Dışı Ekonomi, İstanbul, 1994.

6- ALTUĞ Osman, "Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı", Görüş, Sayı: 14.

7- AYDEMİR Şinasi, Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi, HUD, İstanbul, 1995.

8- BAŞAK Ramazan, 50 Soruda Kara para ve Kara paranın Aklanmasının Önlenmesi, TBB, 1998.

9- ÇAKIR Alpaslan, Kara paranın Aklanmasının Engellenmesi ve Finansal Kurumların Kara para Aklayıcılarından Korunması, TEB A.Ş. İç Kontrol Merkezi Başkanlığı, İstanbul 2002.

10- ÇELİK Celal, "Mali Milat Kalkmamalı Ancak Uygulamada Değişikliğe Gidilmelidir", Vergi Dünyası, Sayı 256, Aralık 2002.

11- ÇOLAK Mustafa, "Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Görüntüsünün İrdelenmesi", Yaklaşım, Sayı 103, Temmuz 2001.

12- ÇOLAK Mustafa, "Dinamik ve Yükselen Ekonomi: Kayıt Dışı Ekonomi", Yaklaşım, Sayı 112, Nisan 2002.

13- EDWARDS, Sebastian, Kamu Kesimi Açıkları ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Denge, NBER, #5407, Cambridge, Massachusetts, (Çeviren: Yavuz AKBULAK).

14- EKİCİ M. Sena, SEVER Erşan, "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Nedenleri ve Buna Bağlı Olarak Alınması Gereken Önlemler", İktisat Dergisi, Ocak-Şubat 2000.

15- ERİMEZ M. Rüştü, "Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi", Vergi Dünyası, Sayı 188, Nisan 1997.

16- GÖNÜL Hasan Halil, Vergi Harcamaları, Ankara, 2002.

17- GÜÇLÜ Süleyman, "Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine", Vergi Sorunları, Sayı 172, Ocak 2003.

18- GÜNAY Serdar, "Türkiye'de Kayıt dışı İstihdamın Analizi-I", Yaklaşım, Sayı 114, Haziran 2002; II, Yaklaşım, Sayı 115, Temmuz 2002.

19- İNAN E. Alpan, "Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme", TBB, Bankacılar Dergisi, Sayı 41, 2002.

20- KARYAĞDI Nazmi, "Yargıya İntikal Eden Vergi uyumsuzluklarının Sebep-Sonuç ilişkisi Üzerine Bir Araştırma", Vergi Dünyası Sayı 241, Eylül 2001.

21- KELEŞ Yusuf, "Yine Mi Af? Mükellefler Ne Zaman Vergi Öderler?", Vergi Dünyası, Sayı 249, Mayıs 2002.

22- KILDİŞ Yusuf, "Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri-I", Vergi Sorunları, Sayı 144.

23- KILIÇDAROĞLU Kemal, "4444 Sayılı Yasa ve Kayıt dışı Ekonominin Gücü", Vergi Dünyası, Sayı 217, Eylül 1999.

24- KILIÇDAROĞLU Kemal, "Kayıt Dışı İstihdam", Yaklaşım, Sayı 78, Haziran 1999.

25- KILIÇDAROĞLU Kemal, "Yolsuzluk Ekonomisi", Vergi Dünyası, Sayı 238, Haziran 2001.

26- KILIÇDAROĞLU Kemal, "Kayıt dışı Ekonomi ve Bürokrasi", Vergi Dünyası, Sayı 190, Haziran 1997.

27- KIRBAŞ Sadık, Kayıt dışı Ekonomi Nedenleri, Boyutları ve Çözüm Önerileri, TESAV, 1995.

28- KORKUSUZ Mehmet, Yolsuzluk, Yoksulluk ve Bürokratik Sistem İlişkisi, Yaklaşım, Sayı 89, Mayıs 2000.

29- ÖNDER İzzettin, Kayıt Dışı Ekonomi ve

Vergileme, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001).

30- ÖZİNCE Ersin, "Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılmasına Bankaların Bakış Açısı", TBB, İstanbul, Temmuz 2002.

31- ÖZYÜREK Mustafa, Vergi Dünyasına Bakış, TÜRMOB, Ankara, 1999.

32- SARILI Mustafa Ali, "Türkiye'de Kayıt Dışı ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Hale Getirilebilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler", Vergi Sorunları, Sayı 167, Ağustos 2002

33- ŞENGÜL Selami, "Kayıt Dışı Ekonomi" Bir Hürafenin Sorgulanması, Vergi Dünyası, Sayı 174, Şubat 1996; Sayı 175, Mart 1996; Sayı 177, Mayıs 1996; Sayı 178, Haziran 1996.

34- Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi "TBB'nin Değerlendirme ve Önerileri", Bankacılar Dergisi, Sayı 43, 2002.

35- YETİM Sedat, Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi, TBB, İstanbul, 1999.

36- YILMAZ Kazım, Yeniden Mali Af, Yeniden Mali Milat, Yaklaşım, Sayı 113, Mayıs 2002.

37- www.aso.org.tr
www.die.gov.tr
www.dpt.gov.tr
www.hazine.gov.tr
www.milliyet.com.tr
www.nethaber.com
www.ntvmsnbc.com
www.objektifhaber.com
www.tcmb.gov.tr

SİZ DE ABONE OLUN!

*"Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi"ne abone olanlar,
"Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi"ni önce okuyanlardır.*

Adı Soyadı : .....

Firma Adı : .....

Adres : .....

Posta Kodu : ..... Tel: ..... Fax: .....

e-mail : .....

- Abone olmak istiyorum.
 Yeniden abone olmak istiyorum.
 Lütfen temsilcinizi gönderin (İstanbul'da oturanlar için).

"BANKA – MALİ VE EKONOMİK YORUMLAR" Aylık Dergi, 12 sayı için 2003 Yılı Abone Koşulları;

YURT İÇİ

YURT DIŞI

6 Aylık: 30.000.000.-TL.

6 Aylık: 25 \$

1 Yıllık: 48.000.000.-TL.

1 Yıllık: 50 \$

Not: Öğrencilere % 30 indirim yapılmaktadır.

Abone bedeli (.....) TL, aşağıdaki işaretli banka hesabınıza havale edilmiştir.

Akbank T.A.Ş.
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 35875-4

Garanti Bankası
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 6299897

T.İş Bankası
Cağaloğlu Şubesi
Hesap No: 530979

Yapı Kredi Bankası
Çemberlitaş Şubesi
Hesap No: 1035572-7

Abone Başlangıç Tarihi: ..... Abone Bitiş Tarihi: .....

"EKONOMİK MALİ YAYINLAR SAN. VE TİC. A.Ş." adına, abone bedeline ilişkin, bankaya yatırdığınız makbuzun (ve öğrenci iseniz, öğrenci kimliğinizin) fotokopisini, yukandaki abone formu ile birlikte lütfen, **"Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No.6, Kat.2: 34400 Sultanahmet – İstanbul"** adresine posta ile gönderebilir, faks geçebilirsiniz veya elektronik posta adresimize gönderebilirsiniz. Faks: (0-212) 518 66 43. Tel: (0-212) 518 17 32 – 516 11 45.

Sermaye Piyasası

MUSTAFA BARIŞ

Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Genel Yayın Yönetmeni

Borsa Olası Irak Savaşının Gölgesinde

Şubat ayının ilk işlem gününe (Pazartesi) satışlarla başlayan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), hızla 11 bin puanın altına geldi. Endeks üzerinde ağırlığı olan Çukurova grubu hisselerinin tahtası geçici olarak kapatıldı. Buna karşın Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK)'dan şirket ile ilgili gelecek açıklamada ve Bayram tatilinin yaklaşması nedeniyle işlem hacmi de düşük seyretti. Fakat, daha sonra gelen ufak çaplı alımlar sonucunda endeks günü 90 puanlık artışla 11.122 puandan tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük getirisi % 0.82 oranında oldu. Salı ve Çarşamba günleri de düşüşünü sürdüren borsa Perşembe gününe IMF'nin dördüncü gözden geçirme çalışmalarına başlayacak olmasının yarattığı moralle başladı. Borsa günü 261 puanlık yükselişle 10.922 puandan tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük getirisi % 2.46 oranında oldu. Cuma günü uzun bayram tatilinin neden olduğu takas avantajını değerlendirmek isteyen yatırımcıların alımları sonucunda endeks günü 92 puanlık artışla 1.013 Puandan tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük getirisi % 0.84 oranında oldu.

Borsa Şubat ayının ikinci haftasında uzun bayram tatili nedeniyle kapalıydı. Bayram tatili sonunda borsa Şubat ayının üçüncü haftasına alımlarla başladı. IMF ile sürdürülen bütçe görüşmeleri, ABD'nin destek paketi ve Türkiye'de yabancı asker bulunmasına ilişkin Meclis kararına odaklandı. Türkiye'nin sonuçta ABD ile anlaşacağına inanan borsa, beklentilerin olumluya çevrilmesiyle günü 288 puanlık yükselişle 11.302 puandan

tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük getirisi % 2.62 oranında oldu. Salı günü ABD Başkanı George Bush'un Türkiye'ye iki ayrı fon oluşturarak destek sağlayacağı, bu fonları siyasi direnişle karşılaşmadan Türkiye'ye aktarmak için çareler aradığı haberleri ve söylentilerine 2002 yıl sonu bilançolarının, şirket bazında beklentilerden daha iyi daha iyi çıkması da eklenince borsa günü 472 puanlık artışla 11.775 puandan tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük getirisi % 4.18 oranında oldu. Çarşamba günü az da olsa gelen kâr satışları borsanın 168 puan düşmesine neden oldu. Borsa günü 11.607 puandan tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük kaybı % 1.43 oranında oldu. Perşembe ve Cuma günleri dar ve sıkışık bir bantta hareketini sürdüren borsa Perşembe gününü % 0.53 puanlık artışla 11.669, Cuma gününü de % 0.73 puanlık artışla 11.754 puandan tamamladı.

Borsa Şubat ayının son haftasına yine olası Irak savaşı tedirginliği ile başladı. Pazartesi günü 362 puan kaybeden borsa günü 11.392 puandan tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük kaybı % 3.07 oranında oldu. Salı günü de düşüşünü sürdüren borsa günü 120 puanlık değer kaybıyla 11.272 puandan tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük kaybı % 1.05 oranında oldu. Çarşamba gününden itibaren yönünü yukarı çeviren borsa günü 19 puanlık artışla 11.291 puandan tamamladı. Perşembe günü Türkiye'de yabancı asker bulundurulması ve Türk askerinin yurtdışında operasyonlara katılabilmesini içeren tezkerenin TBMM Genel Kurul'una gitmesi piyasalarca olumlu algılandı. ABD'den 8.5 milyar dolarlık köprü kredinin hemen gelebileceği mesajları da olumlu algılandı. Bunun neticesinde borsa günü 195 puanlık artışla 11.486 puandan tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük getirisi % 1.73 oranında oldu. Ayın son günü de yükselişini sürdüren borsa günü 88 puanlık artışla 11.574 puandan tamamladı. Hisse senetlerinin ortalama günlük getirisi % 0.76 oranında oldu.

Sıralanan bu etkiler sonucunda "28 Şubat 2003 Cuma" günü kapanış fiyatları itibariyle 11.574,44 puana yükselen İMKB Ulusal – 100 endeksinin Ocak ayı sonuna göre değer artışı % 4.92 düzeyinde olmuştur. Yine aynı günkü kapanış fiyatları itibariyle, Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi endeksi, İMKB Ulusal – 100 endeksinden daha yüksek bir yükseliş göstermiş ve Şubat ayında % 5.24 oranında değer kazanarak 4.919.241,82 puana yükselmiştir. Endeks kapsamındaki 40 hissenin 31 tanesi değer kazanmış, 6 hisse değer yitirmiş ve 3 hisse ise değerini korumuştur. Ay içinde en fazla değer kazanan ve kaybeden hisseler tablo 1 ve 2'de gösterilmiştir.

Sermaye Artırımları

2003 Ocak ayından sonra Şubat ayında da sermaye artırımları devam etmiştir. Tablo 3'te, Şubat ayında sermaye artırımını gerçekleştiren 6 şirketin artırım öncesi ve sonrası sermaye rakamlarıyla, bedelli ve bedelsiz artırımlarının tutarları gösterilmiştir. Sermaye artırımlarının yanı sıra, Şubat ayında 13 şirketin kayıtlı sermaye tavanı artırımları Ser-

maye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından onaylanmıştır. Bu şirketlerin eski ve yeni kayıtlı sermaye tavanları tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo
Şubat Ayının En Başarılı Hisseleri

Dergi Endeksi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Bolu Çimento	39.53	Işıklar Ambalaj	83.33
Deva Holding	22.89	Selçuk Gıda	65.70
Brisa	21.33	T. Kalkınma Bank.	40.23
Çelik Halat	13.73	Selçuk Gıda (Yeni)	34.83
Sabancı Holding	12.63	Bişaş Tekstil	33.93
Kordsa	12.24	Varlık Yat. Ortk.	28.89
Döktaş	10.53	Alkim Kimya	27.42
Sarkuysan	10.34	Alkim Kağıt	27.40
Yazıcılar Holding	10.00	Derimod	26.32
Hektaş	9.80	Doğan Burda	25.64

Tablo 2
Şubat Ayının En Başarısız Hisseleri

Dergi Endeksi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Petrol Ofisi	- 21.62	Kardemir (B)	- 24.24
Ereğli Demir Çelik	- 10.26	Kardemir (A)	- 23.08
Gentaş	- 4.29	TSKB	- 17.19
Net Turizm	- 4.17	İhlas Holding	- 15.68
Kav Dan. Paz. Tic.	- 3.51	Commercial Un. Sig.	- 14.08
Makine Takım	- 1.96	Ak Sigorta	- 13.85
		Burçelik	- 13.70
		Milliyet Gazetecilik	- 13.39
		Link Bilgisayar	- 12.93
		Arsan Tekstil	- 12.68

Tablo 3
Şubat Ayında Sermaye Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Önceki Sermaye	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Sermaye
Çimentoaş	10.500.000	-	-	21.000.000	200	31.500.000
Metemteks	7.350.000	5.145.000	70	-	-	12.495.000
Milpa	21.897.000	-	-	10.949.000	50	32.846.000
Petrol Ofisi	250.000.000	2.441.000	-	-	-	252.441.000
Sabancı Holding	800.000.000	-	-	200.000.000	25	1.000.000.000
Tekstilbank	100.000.000	-	-	22.500.000	22.50	122.500.000

Tablo 4
Şubat Ayında Kayıtlı Sermaye Tavanı Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Önceki Tavan	Yeni Tavan
Ak Sigorta	67.500.000	150.000.000
Akal Tekstil	7.078.300	30.000.000
Anadolu Hayat	85.000.000	175.000.000
Anadolu Sigorta	80.000.000	200.000.000
Batı Çimento	50.000.000	100.000.000
Beko Elektronik	75.000.000	400.000.000
Finans Yat. Ortk.	10.000.000	50.000.000
Ray Sigorta	14.979.400	50.000.000
Sarkuysan	10.000.000	50.000.000
Trakya Cam	150.000.000	600.000.000
Ünal Tarım	10.000.000	30.000.000
Yapı Kredi Fin. Kir.	50.000.000	150.000.000
Yünsa	16.200.000	35.000.000

Yabancı Yatırımcıların Portföyü Ocak Ayında Arttı

Yabancı yatırımcıların İMKB hisse senedi portföyünün değeri, Ocak ayında 320 milyon dolara yakın artarak 3.8 milyar dolara yükseldi. Yabancıların portföyü, geçen yılın Ocak ayının 2 milyar dolar altında bulunuyor. İMKB'den edinilen verilere göre, yabancı yatırımcıların borsadaki hisse senedi portföylerinin toplam tutarı, Ocak ayında 319 milyon dolar artış gösterdi. Bu artışın önemli bir bölümü yabancıların yeni hisse senedi alımlarından bir bölümü de hisse senetlerinin değer artışından kaynaklandı. Böylece, 2002 yılı sonunda 3 milyar 450 milyon dolara kadar gerileyen yabancıların hisse senedi

portföylerinin toplam değeri, Ocak ayı sonunda 3 milyar 769 milyon dolara çıktı.

Ocak ayında yaşanan artışa karşın yabancıların portföylerinin değeri, geçen yılın Ocak ayındaki düzeyinin 2 milyar 43 milyon dolar altında bulunuyor. Yabancıların borsadaki portföyü, Ocak ayları itibariyle son dört yılın en düşük düzeyinde bulunuyor. 1999 yılının Ocak ayında 3 milyar 429 milyon dolar olan yabancıların portföyü, Ocak 2000'de 14 milyar 597 milyon dolara kadar yükselmişti. Yabancıların portföyü, Ocak 2001'de 8 milyar 636 milyon dolar, Ocak 2002'de 5 milyar 812 milyon dolar olmuştu. Yabancı yatırımcılar, Ocak ayında borsada net alıma gittiler. Ocak ayında yabancılar, hisse senedi piyasalarında 403.6 milyon dolarlık alış, 284.7 milyon dolarlık satış işlemi yaptılar. Toplam işlem hacmi 688.3 milyon dolar olarak gerçekleşen yabancı yatırımcıların net alımları ise 118.9 milyon dolar düzeyinde oluştu. Yabancıların, Ocak ayında borsadaki toplam işlemlerde % 15 oranında pay aldıkları belirlendi. Ocak ayında borsada yapılan işlemlerin toplam tutarı, 4 milyar 572 milyon dolar olarak gerçekleşmişti. 2002 yılının tümünde 70 milyar 766 milyon dolar düzeyinde oluşan toplam işlemlerde ise yabancılar % 18.2'lik pay almıştı.

Dünya Borsaları Krizde

Dünya borsalarında geçen yıl hisse senedi alım satımından oluşan toplam işlem hacminde 6.4 trilyon dolarlık gerileme yaşandı. İMKB'deki işlem hacmi ise % 9.6 gerileyerek 70.8 milyar dolara düştü. Dünya Borsalar Federasyonu (WFE) üyesi 45 borsanın hisse senedi piyasalarında 2001'de 38 trilyon 855 milyar 368.1 milyon dolar olarak gerçekleşen işlem hacmi, 2002'de % 16.5 kayıpla 32 trilyon 453 milyar 207.5 milyon dolara indi. Geçen yıl dünya borsaları arasında endeks bazında % 91.20 ile en fazla yükseliş kaydeden Arjantin'in Buenos Aires Borsası, hacim açısından en fazla kayba uğrayan borsa oldu. Buenos Aires Borsası'ndaki işlem hacmi % 81.9 kayıpla 1 milyar 365.8 milyon dolara düştü. Meksika borsasındaki hacim % 53 gerileyerek, 32.7 milyar dolara, Amsterdam, Brüksel, Lizbon ve Paris borsalarının dahil olduğu Euronext % 38 kayıpla, 1 trilyon 987 milyar 199.1 milyar dolara indi. Toplam hacim itibariyle en büyük borsa konumunda bulunan New York Borsası'ndaki (NYSE) işlem hacmi ise % 1.7 gerileyerek, 10 trilyon 311 milyar 155.7 milyon dolara düştü.

Trilyon doları aşan işlem hacmine sahip borsalardan Nasdaq'da hacim % 33.7 kayıpla 7 trilyon 254 milyar 595.3 milyon dolar, Londra'da % 12.1 kayıpla 3 trilyon 998 milyar 461.6 milyon dolar olarak gerçekleşti. Tokyo'da hacim % 5.7 kayıpla 1 trilyon 565 milyar 824.5 milyon dolara, Almanya'da % 16.1 kayıpla 1 trilyon 207 milyar 977.1 milyon dolara geriledi. İşlem hacmi toplamında 45 borsa arasında 21. sırayı alan İMKB işlem hacmi de geçen yıl % 9.6 kayba uğradı. İMKB Hisse senetleri piyasasında oluşan hacim 78 milyar 268.8 milyon dolardan, 70 milyar 767 milyon dolara düştü. Kayıp yaşayan 30 borsaya

karşın 15 borsada işlem hacmi % 1 ile % 107 arasında değişen oranlarda arttı. Düşük işlem hacimli Colombo borsası % 107 artışla 318 milyon dolara, Tahran borsası % 90.5 artışla 2 milyar 70.2 milyon dolara ulaştı. Kore borsasındaki hacim % 55.8 artışla 592 milyar 838.5 milyon dolara çıktı. Artış oranı Kuala Lumpur'da % 55.3, İrlanda'da % 47.5, Jakarta'da % 37.0, Tayland'da % 33.1, Slovenya'da % 28.7, Lima'da % 27.2, Budapeşte'de % 22.8, Avustralya'da % 21.1, Tayvan'da % 16.2, Johannesburg'da % 12.8, Malta'da % 3.6 ve İsviçre'de % 1.0 olarak belirlendi.

İMKB Dünya Borsaları Arasındaki Getiri Sıralamasında 3. Oldu

Ocak ayında % 6.38 oranında yükselen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Ocak ayında ortalama getiride 54 borsa arasında 3. oldu. Tayvan borsası % 12.64 ile en fazla yükselen borsa olarak belirlendi. Dünya borsaları, kötü geçen 2002'nin ardından, 2003 yılına da kayıplarla başladılar. Ocak ayında, Dünya Borsalar Federasyonu üyesi 54 borsadan 41'i gerileyerek yatırımcılarını üzerken, 13 borsa endeksi artış kaydetti. Yükselen borsalar arasında Tayvan % 12.64 ile ilk sırayı alırken, Lima % 9.01 ile ikinci oldu. 2002'yi 10.369,92 puandan kapatan İMKB Ulusal 100 Endeksi, Ocak ayını 11.032,03 puandan tamamlarken, % 6.38 artışla 3. sıraya yerleşti. Artış oranı Tahran'da % 4.69, Tayland'da % 3.80, Filipinler'de % 3.76, Buenos Aires'de % 3.74, Kuala Lumpur'da % 2.85, Bermuda'da % 2.04, Yeni Zelanda'da % 1.30, Viyana'da % 1.16, Malta'da % 0.69 ve Hong Kong'da % 0.19 olarak belirlendi.

Yılın ilk ayında gerileyen 41 borsa arasında Lüksemburg % 12.83 ile birinci, Helsinki % 9.79 ile ikinci, Londra % 9.46 ile üçüncü oldu. Jakarta % 8.59, Euronext Amsterdam % 7.70, Eurnext Brüksel % 6.87, Kore % 5.69, Almanya % 5.28, Johannesburg % 5.16 ve Euronext % 4.91 gerileme ile en fazla kayıp yaşayan 10 borsa arasında yer aldı. New York Borsası'nın Ocak ayındaki kaybı % 2.63, Nasdaq'ın % 1.09, Tokyo'nun % 2.62, ve Atina'nın % 3.71 düzeyinde gerçekleşti.

Hazine İhaleleri

Hazine'nin "3 Şubat 2003 Pazartesi" günü düzenlediği 98 gün vadeli referans bono ihalesinde net 955 trilyon liralık satış gerçekleştirildi. Bileşik faiz % 47 oldu. İhaleye, 1 katrilyon 886.9 trilyon liralık teklif gelirken basit faiz % 40.6 çıktı. Hazine'nin değişken faiz ödemeli senetlerin kupon faizlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan ihalede, 5 Şubat ihraç tarihli bonoların geri ödemesi 14 Mayıs 2003 tarihinde gerçekleşecek. İhaleyle yaratılacak kaynak Şubat ayında piyasaya yapılacak ödemeler ve kamu kurumlarına yapılan ROT (rekabetçi olmayan teklif) satışların geri ödeme tutarları toplamının % 15'i kadarını oluşturuyor. Bu ihalede ROT ve ihale sonrası teklif yoluyla satış yapılmazken, söz konusu bono ihalesinde oluşan dönem faizi 14 Mayıs 2003 tarihli değişken faizli devlet

tahvillerinin kupon hesaplamasına esas teşkil edecek ve kupon süreleri 91 gün olduğundan kupon ödemesinde dikkate alınacak faizi belirlemek için ihalede 98 gün için oluşan dönem faizi 91 güne çekilecek.

Hazine'nin "4 Şubat 2003 Salı" günü düzenlediği 161 ve 357 gün vadeli bono ihalelerinde toplam net 3.6 katrilyon liralık satış yapıldı. Bileşik faizler sırasıyla % 53.31, % 58.49 olarak belirlendi. Hazine'nin, 161 gün vadeli bono ihalesine toplam 1 katrilyon 758.3 trilyon liralık teklif gelirken, ihalede nominal 1 katrilyon 423.1 trilyon liralık satış gerçekleşti. İhaledeki net satış miktarı da 1 katrilyon 178 trilyon lira olarak gerçekleşti. Kağıtların ihraç tarihi "3 Şubat 2003 Çarşamba" günü olarak belirlenen bono ihalesinde gerçekleşen bileşik faiz % 53.31, basit faiz ise % 47.03 oldu. 161 gün vadeli bono ihalesinin geri ödemesi, 26 Temmuz 2003'de gerçekleştirilecek. 161 gün vadeli bono ihalesinde, kamuya net 372 trilyon lira satış gerçekleştirildi. Hazine'nin aynı gün ikinci ihalesi olan 357 gün vadeli bono ihalesine, toplam 3 katrilyon 880.4 trilyon liralık teklif geldi. İhalede nominal 3 katrilyon 780.2 trilyon liralık satış gerçekleşirken net satış tutarı 2 katrilyon 406.3 trilyon lira oldu. Kağıtların ihraç tarihi "3 Şubat 2003 Çarşamba" günü olarak belirlenen 357 gün vadeli bono ihalesinde basit faiz % 58.22, bileşik faiz ise % 58.49 oldu. 357 gün vadeli bono ihalesinde satılan kağıtların geri ödemesi 28 Ocak 2004 olarak belirlenirken, kamuya net 600 trilyon lira satış yapıldı.

Hazine'nin "25 Şubat 2003 Salı" günü düzenlediği 371 gün vadeli iskontolu tahvil ihalesine 2.7 katrilyon liralık teklif gelirken, net 1.4 katrilyon liralık satış yapıldı. İhalede bileşik faiz % 55.99 oldu. İhalede nominal 2 katrilyon 261.7 trilyon liralık satış gerçekleşti. İhalede gerçekleşen basit faiz ise % 56.25 oldu. Hazine'nin tahvil ihalesinde satılan kağıtların geri ödeme tarihi, 3 Mart 2004 olarak belirlendi.

Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi (Ocak 1974 = 100)

Aylar	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ocak	66641.02	121282.26	482009.45	970038.69	736963.15	5078678.55	3035452.15	4655375.35	4674308.08
Şubat	72135.19	148672.55	481567.26	870185.89	996300.48	4534752.07	2391632.75	3939378.62	4919241.82
Mart	94874.84	178248.67	449760.66	936427.88	1224154.39	4662632.07	2325863.75	3979954.22	
Nisan	109201.43	174945.81	419157.76	1246481.82	1343754.27	5742031.40	3523218.40	3948114.58	
Mayıs	112502.77	166514.22	468188.27	1073822.72	1403551.33	4833067.82	3362559.64	3758605.08	
Haziran	116528.07	193595.07	526546.21	1187994.27	1288600.47	4520368.33	3553889.28	3575936.87	
Temmuz	128087.60	176955.20	568012.42	1210065.31	1457020.55	4516028.77	3359491.53	3951052.64	
Ağustos	110555.47	183969.42	579112.78	737615.22	1352406.47	4355709.75	3318505.73	3933668.00	
Eylül	98538.52	207830.76	779779.25	630484.23	1733920.33	3762897.75	2478260.07	3645723.50	
Ekim	114393.38	238854.42	849700.62	573932.44	1797901.99	4397698.60	3345403.26	4195498.60	
Kasım	96196.98	267385.51	839360.91	703595.71	2336373.64	2904240.15	3852900.93	5507011.46	
Aralık	96450.06	277923.68	956310.79	726072.07	4117624.90	2886233.86	4730591.76	4276194.39	

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kârı (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				2000 (Milyon TL)	2001 (Milyon TL)	2002 / 9 (Milyon TL)	2000 (Net)	2001 (Net)	2002 (Net)	Şubat 2002	Aralık 2002	Ocak 2003	Şubat 2003
1	ALARKO GMYO	20.000.000	3.565.000	20.384.232	38.185.108	18.335.102	-	20.00	-	14.000	13.500	12.500	12.500
2	ANADOLU CAM	250.000.000	96.600.000	4.074.642	2.953.473	26.897.811	5.00	-	-	1.300	1.350	1.700	1.800
3	ARÇELİK	500.000.000	145.440.000	63.316.720	21.359.874	126.706.413	20.00	-	-	11.250	13.000	14.500	14.500
4	BAĞFAŞ	10.000.000	2.000.000	2.777.653	7.121.510	6.772.671	70.00	100.00	-	22.750	24.750	25.500	26.500
5	BOLU ÇİMENTO	70.000.000	46.179.000	3.586.302	16.989.351	17.147.624	12.23	40.39	36.96	2.500	2.200	2.150	3.000
6	BRİSA	25.000.000	7.442.000	17.943.310	25.934.319	32.898.114	187.00	270.00	-	30.000	33.000	37.500	45.500
7	ÇELİK HALAT	5.000.000	3.989.000	- 370.513	- 184.505	1.637.329	-	-	-	4.350	2.400	2.550	2.900
8	ÇİMSA	67.392.000	67.392.000	13.421.232	28.483.457	29.839.772	39.00	125.00	-	6.600	3.700	4.150	4.350
9	DEVA HOLDİNG	100.000.000	16.000.000	234.198	- 15.652.615	7.592.196	-	-	-	1.150	2.050	2.075	2.550
10	DÖKTAŞ	20.000.000	19.200.000	- 5.086.387	- 6.940.578	- 796.776	-	-	-	2.650	2.475	2.850	3.150
11	ECZ. YATIRIM	50.000.000	19.800.000	7.323.139	13.146.570	6.441.697	-	-	-	3.300	2.800	3.050	3.250
12	EGE GÜBRE	2.009.000	2.009.000	805.474	2.057.877	298.500	33.06	-	-	4.150	4.950	4.750	4.900
13	EREĞLİ DEMİR Ç.	700.000.000	44.352.000	72.138.696	- 94.932.797	- 121.118.455	-	-	-	18.750	16.750	19.500	17.500
14	GENTAŞ	21.000.000	16.174.000	1.892.086	4.278.462	3.500.123	-	20.50	-	5.600	1.500	1.750	1.675
15	GOOD YEAR	21.000.000	11.918.000	- 7.800.910	- 17.694.746	11.867.280	-	-	-	7.300	11.000	13.250	13.500
16	GÜBRE FAB.	10.000.000	2.500.000	981.621	2.057.877	2.251.345	20.00	-	-	8.600	9.400	9.500	9.700
17	HEKTAŞ	25.000.000	19.550.000	1.668.005	1.819.036	3.459.352	-	-	18.08	1.550	1.200	1.275	1.400
18	İZMİR DEMİR ÇELİK	62.250.000	62.250.000	279.521	- 31.155.761	- 18.389.314	-	-	-	800	910	1.100	1.178
19	İZOCAM	12.000.000	9.000.000	4.085.484	5.775.755	2.640.191	40.00	33.33	-	5.300	2.950	3.150	3.350
20	KARTONSAN	2.700.000	2.025.000	6.258.164	15.297.260	15.222.505	154.36	149.87	-	45.500	49.500	54.000	55.000
21	KAV DAN.PAZ.TİC.	7.000.000	6.435.000	3.710.354	1.476.495	223.572	26.59	15.00	-	2.900	2.250	2.850	2.750
22	KOÇ HOLDİNG	250.000.000	203.156.000	43.453.599	54.806.789	28.792.032	10.00	-	-	29.000	17.250	17.500	18.000
23	KONYA ÇİMENTO	-	4.873.000	2.551.302	555.643	9.803.113	10.00	-	45.00	5.800	11.000	10.750	11.500
24	KORDSA DUPONT	60.000.000	36.125.000	9.202.454	16.393.540	17.405.609	30.70	36.00	-	6.000	4.550	4.900	5.500
25	MAKİNE TAKİM	18.500.000	16.819.000	- 994.243	- 3.708.288	- 3.531.309	-	-	-	580	420	510	500
26	MİGROS	100.000.000	55.080.000	7.505.957	17.775.501	6.197.593	50.00	50.00	-	90.000	14.500	13.500	13.750
27	NET TURİZM	100.000.000	24.822.000	2.206.116	- 14.903.085	- 24.186.432	-	-	-	960	450	480	460
28	OLMUKSA	10.868.000	10.868.000	2.542.799	4.539.335	6.030.802	25.00	20.00	-	7.100	5.000	5.500	5.600
29	OTOSAN	300.000.000	73.106.000	40.820.549	- 91.737.465	- 158.612.599	-	-	-	17.250	14.000	17.000	17.250
30	PETROL OFİSİ	385.000.000	252.441.000	72.559.118	186.596.292	105.022.127	121.90	-	-	36.500	6.800	7.400	5.800
31	PINAR SÜT	80.000.000	15.500.000	4.092.558	2.788.486	2.576.058	82.70	15.79	-	2.525	2.125	2.000	2.075
32	SABANCI HOLDİNG	1.000.000.000	1.000.000.000	83.375.694	120.054.389	48.149.687	-	-	5.00	5.700	4.350	4.550	4.100
33	SARKUYSAN	10.000.000	10.000.000	3.442.605	9.159.917	8.396.801	41.00	50.00	-	14.500	5.300	5.800	6.400
34	TELETAŞ	10.000.000	8.000.000	- 5.910.940	- 11.638.977	- 7.957.982	-	-	-	12.500	8.200	8.900	9.600
35	TÜPRAŞ	500.000.000	250.419.000	242.982.184	188.633.258	112.146.821	280.30	55.26	-	8.800	7.800	8.000	8.700
36	T. DEMİR DÖKÜM	40.000.000	20.000.000	3.781.160	- 2.410.995	8.075.598	-	-	-	5.000	2.850	3.700	3.700
37	T.GARANTİ BANK.	1.000.000.000	791.748.000	205.287.000	- 226.705.000	71.816.000	-	-	-	2.550	2.150	2.150	2.250
38	T.ŞİŞE VE CAM	800.000.000	285.000.000	3.607.181	2.101.484	24.929.797	-	-	-	1.475	1.550	1.825	1.850
39	YAPI KREDİ BANK.	-	752.345.000	256.146.000	- 895.815.000	- 432.334.000	-	-	-	3.350	1.375	1.650	1.775
40	YAZICILAR HOL.	-	13.650.000	6.228.933	30.269.209	1.030.517	-	30.00	-	19.500	13.750	15.000	16.500

Görüşler

YRD. DOÇ. DR. SERAP DURUSOY

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Öğretim Görevlisi

Siyasi ve Ekonomik Yozlaşmanın Yansıması: Yolsuzluk Ekonomisi

Dünya sisteminin sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yeniden yapılanmakta olduğu günümüzde kuşkusuz değer yargıları da değişim göstermektedir. Etik değerler ve ahlaki değerler olarak ifade edilen bu olgular aynı anlamı taşımazlar.

Ahlak, bir toplumda ve belirli bir zaman kesitinde birey ve birey gruplarının uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallar bütünüdür. Ahlak bilimi olan "etik" ise yarar iyi kötü ve doğru gibi kavramları inceleyen bireysel ve

grupsal davranışların ilişkilerin hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu belirleyen ahlaki değerler ve standartlar bütünüdür. Bu çerçevede etik ile ahlak birbirini bütünleyen kavramlar olarak düşünülebilir. Etik değerler ve ahlaki değerler toplumdan topluma farklılık göstermesine rağmen bazı kötü oluşumlara göz yummak değer yargılarının değişmesi olarak algılanmamalıdır.

Hukuki, toplumsal, siyasi ve ekonomik boyutu olan etik ABD'li düşünür Aristide Zolberg tarafından küresel sü-

reçte dünyanın en temel sorunu olarak ele alınmaktadır¹. Siyasi ve ekonomik düzlemde günümüzde sadece Türkiye’de değil gelişmekte olan pek çok ülkede yaşanan en temel sorun yolsuzluğa ve yoksulluğa neden olan etik dışı uygulamalardır. Aslında bu iki oluşumu birbirine bağlı olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Çünkü yolsuzluk ile mücadele etik bir konu olmanın ötesinde ekonomik kalkınma ve yoksulluğun engellenmesini sağlayan temel etkidir

Son zamanlarda gerek Türkiye’de gerekse uluslararası platformda gündem de yerini alan “yolsuzluk” kamu görevlilerinin (yerel ve ulusal siyaset erbabı, üst yada alt düzeyde bürokrat, devlet memuru gibi) buldukları konumdan yararlanarak kendilerine, yakınlarına ve başkalarına haksız menfaat sağlamalarıdır. Yolsuzluk olayında kamu gücü kullanımının bir kişinin çıkarı için olmasının dışında bir partinin, bir sınıfın, bir aşiretin menfaati de söz konusu olmaktadır.

Günümüzde rüşvet, kamu ihalelerine fesat karıştırma, haraç, zimmet ve genel olarak haksız menfaat sağlamak dünyadaki yolsuzlukların örneğini oluşturmaktadır.

Demokrasinin yerleşmediği ülkelerde yolsuzluk olayları çoğunlukla aile ve sınıfının çıkarlarını koruma ve kayırma (nepotizm) şeklinde olmasına rağmen

¹ Orhan Bursalı, “Toplumsal Vicdan Toplumsal Etik” Cumhuriyet Gazetesi, 10 Haziran 1999, s.6.

Türkiye şartlarında daha geniş bir yelpaze içinde yer almaktadır. Nitekim son yıllarda hayali ihracattan akaryakıt kaçakçılığına, banka hortumlamasından tiyatroların soyulmasına ve enerji ihalelerine kadar pek çok alanda ortaya çıkan rüşvet ve skandallar toplumun her kesiminin yolsuzluk olaylarına bulaştığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kamu kaynaklarının ve ülke birikimlerinin soyulması ve talan edilmesi olan yolsuzluğun, bürokrat ve siyasetçi ikilisine mal edilmesi hatalıdır.

Yolsuzluğun yaygınlaşarak bir piyasa ve bir ekonomi oluşturacak düzeye gelmesinde siyasal yozlaşma (kleptokrasi), ekonomik yozlaşma ve küreselleşme etkili olmaktadır.

Siyasal yozlaşma; özellikle bürokrasi, şeffaf olmayan yönetim, kamusal faaliyetlerin artışı ve siyasi demokrasi yokluğu daha genel bir tanımlamayla devletin etkin olduğu korumacı politikaların sonucudur. Kapalı ve milliyetçiliğin hakim olduğu ekonomilerde yolsuzluk daha yoğun olarak görülmektedir. Çünkü milliyetçilikte belirli iç ve dış tehlikeler göz önüne serilerek ortaya çıkan otoriter rejimler yolsuzluğa elverişli ortamı yaratmaktadır. Objektif olarak totaliter rejimlerin buna yol açması son derece doğal görünmektedir.

Yolsuzluk ekonomisinin devletçi ekonominin kaçınılmaz bir krizi olarak görülmesi ekonomide devletin etkinliği, pi-

yasa ve devlet arasındaki ilişkinin ne olması gerektiği ve yönetimde şeffaflık yönünde pek çok argümanı da beraberinde getirmektedir. Ancak burada asıl üzerinde durulması gereken konu, politik gücün ekonomi alanını etkilemeyecek bir şekilde sınırlandırılması ve ekonomi alanındaki güç dengesinin bozulmamasıdır. Kuşkusuz piyasa ekonomisinin daha sağlıklı işleyebilmesi ve piyasa ekonomisine dayalı büyümenin gerçekleştirilmesi için hukuksal güven ortamını sağlamak ve serbest piyasa koşullarını oluşturmak devletin görevidir. Buna rağmen belli kesimlerden fazla vergi almak, vergi ödememeyi belli miktarda teşvik eden uygulamalar (sermaye geliri ve finansal ranta tanınan istisna ve muafiyetler), kamu bankalarının kredilerinin iktidardaki kişiler, yakınları veya baskı gruplarına amacından saptırılarak verilmesi devletin ekonomik yozlaşmaya neden olarak siyasetle ekonominin birbirine karışmasına ve çıkar ilişkilerinin doğmasına tipik örnekleri oluşturmaktadır.

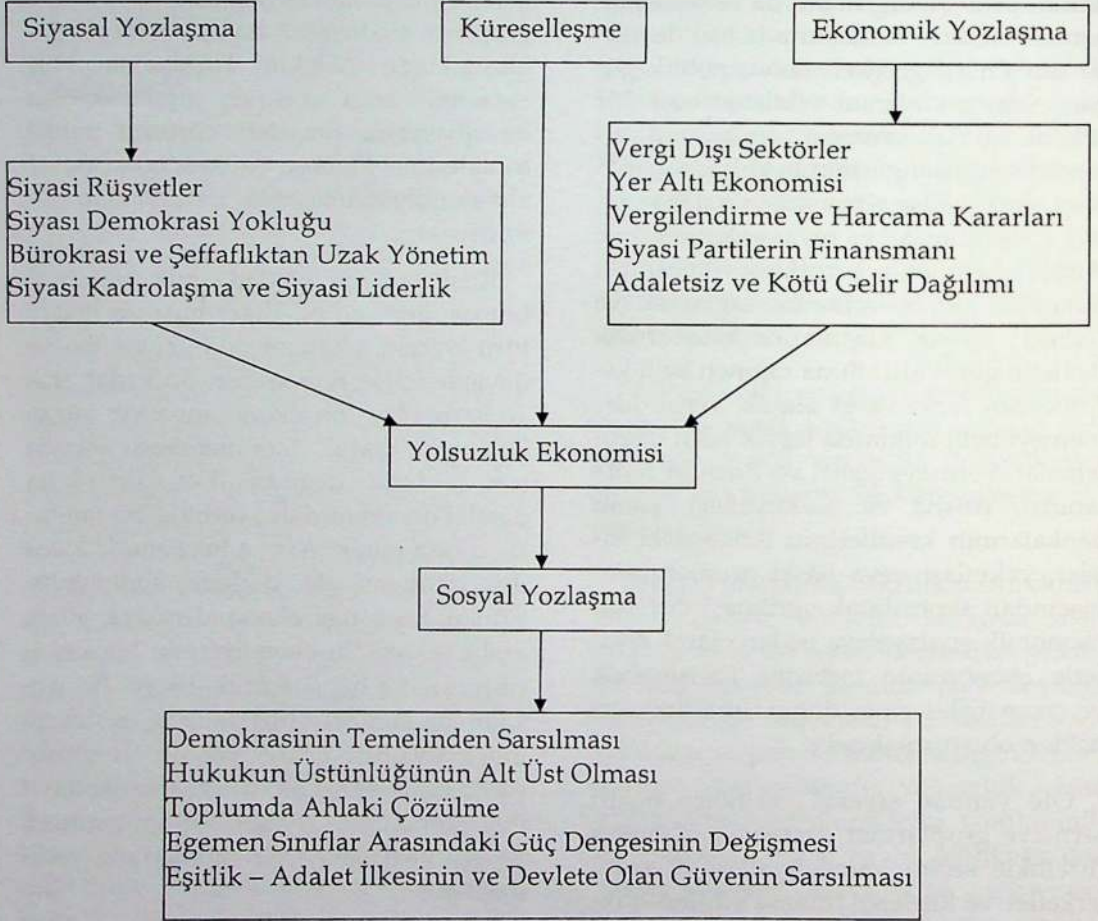
Öte yandan siyasal partilerce belirli sermaye gruplarının desteğinin alınması (özellikle seçim kampanyalarının çeşitli şirketler ve kişilerce finanse edilmesi) iktidar olduklarında bir şekilde bunun karşılığının ödenmesine neden olmaktadır. Bu karşılık, dolaylı ve dolaysız olarak iktisat politikası tercihleri ve finansal kaynak aktarımında etkili olmaktadır. Bir başka deyişle devletin rant yaratma ve paylaşımında taraf olması ve hatta büyük sermaye grupları arasında taraf tutması

rüşvet olaylarının doğmasında önemli bir nedendir. Özellikle devlet görevlilerinden birinin alınan bir kararı önceden belli gruplara sızdırması haksız kazanç doğurmaktadır. Nitekim Türkiye'nin 1994 ekonomik krizi sırasında yapılacak olan devalüasyonu önceden öğrenen banka sahiplerinin Merkez Bankası'ndan döviz alarak milyarlarca dolar kazanmaları buna örnektir.

Kuşkusuz bu noktada göz önüne alınması gereken bir diğer hususta mafya türü yeraltı ekonomisinin siyasetle ve devletle iç içe geçmesidir. Bu kadar açık ve bariz olan bir ekonominin yer altı ekonomisi olarak tanımlanması aslında çok da doğru değildir. Alternatif ya da paralel ekonomi daha yerinde bir tanımlama olsa gerek. Ayrıca bu konuda kayıt dışı ekonomi de dikkate alınmalıdır. Çünkü kayıt dışı ekonomi mafya, silah, eroin ve yer altı ekonomisinin hepsini içermekte ve hepsi için de illegal bir durum söz konusu olmaktadır. Görüldüğü gibi mafya türü ticaret, yer altı ekonomisi ya da daha genel bir tanımlama ile kayıt dışı ekonominin siyasetle iç içe geçmesi, siyasal yozlaşmayı da beraberinde getirmektedir.

Yasak mallara ilişkin ticaretin yapılabilmesi için bunları koruyacak pek çok yetki ile donatılmış üst düzeyde kilit kişilerin ve aynı zamanda bu kilit kişilerin emrinde çalışan alt düzeyde bürokratik ve teknokratik personelin bulunması söz konusudur. Dolayısıyla mafya eliyle ticaret, hem siyaset kademesinde hem de

Yolsuzluk Ekonomisi Sarmalı

onun altındaki bürokratik kademelerde rüşvet vb. yollarla büyük çaplı bir yozlaşmaya yol açmaktadır. Mafya bunu ya kendi adamını siyasete sokarak ya da orada bulunan kişinin çeşitli biçimlerde satın alınması ile gerçekleştirmektedir. Bu durum da, mafyanın güçlendiği ülke-

lerde siyasetin yozlaşmadan kalmasını olanaksızlaştırmakta ve siyasetteki yozlaşma ekonomideki yozlaşmadan bağımsız olamamaktadır². Bu bağlamda devlet

² Gülten Kazgan, "Piyasa ve Yer Altı Ekonomisi Paneli", 10 nisan 1997, İktisat Dergisi, Haziran 1997, s.28.

tüzel kişiliği, yolsuzluk ekonomisinin e-siri olarak bu ekonomiye hizmet eden bir görevli haline gelmektedir.

Kuşkusuz siyasi ve ekonomik yozlaşmanın doğmasında ekonomideki istikrarsızlığın beraberinde getirdiği adaletsiz ve kötü gelir dağılımının da etkinliği söz konusudur.³ Ekonomideki istikrarsızlığın çeşitli alanlara yayılması, oligopol yapının oluşması, kamu kesimindeki ücret düşüklüğü, piyasa ekonomisinin işler halde olmaması, rant ekonomisi ve kayıtsızlığın ön plana çıkması gelir bölüşümünün aşırı derecede bozulmasına ve bu da yolsuzluk-rüşvet kapılarının açılmasına neden olmaktadır.

Öte yandan küreselleşme sürecinin ortaya çıkması ile birlikte yolsuzluk ekonomisi uluslararası bir boyut kazanmış ve bu alanda önemli kolaylıklar sağlamıştır. Özellikle sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yeni transfer biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Ülkeye giren sermaye üzerinde denetimin olmaması buradaki en temel araç olmakta ve bu yoldan yaratılmış olan paralar ülkeye çeşitli biçimlerde dönmektedir. Küreselleşmenin yol açtığı bir diğer gelişme uluslararası ticaretin artması ve ticari işlemlerin artmasına paralel olarak rüşvet olaylarının da çoğalmasındır. Öyle ki çok uluslu şirketlerin ihale almak istedikleri ülkelerin en üst karar alıcılarına kadar yayılan rüşvet vermeyi yasallaştıran düzenleme-

ler (rüşveti gider kalemi olarak yasallaştırmak) bunun örneğini oluşturmaktadır. Tüm bu gelişmeler OECD'nin olaya müdahalesine neden olmuş, benzeri uygulamalar içerisinde olan ülkelerin bazı yaptırımlara tabi tutulmaları zorunluluğunu getirmiştir. Bu mücadele bununla da sınırlı kalmamış, uluslararası bir boyut kazanmıştır⁴. Günümüzde BM, WB, IMF, WTO, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, yolsuzluk karşısında işbirliği içinde olmaya başlamıştır. Nitekim AGİT'in 26 Kasım 2000 tarihli raporunda da bu durum belirtilmiş, ulusal düzeyde yapılan yolsuzlukla mücadelelenin uluslararası işbirliği ile tamamlanması zorunluluğu gerekli görülmüştür.

Bugün küresel süreçte hızla büyüyen bir ekonomiye sahip olmak küresel bütünleşme açısından yeterli bir koşul olarak görülmemektedir. Hızla büyüyen bir ekonominin aynı zamanda güven veren bir ekonomi olması gerekmektedir. Yolsuzluğun hakim olduğu dolayısıyla güvenilir ve sağlam olmayan bir ekonominin uluslararası itibarı zedelenmekte ve bu da ülkenin yabancı sermaye tarafından tercih edilmemesi gibi önemli bir sorun yaratmaktadır. Nitekim Başbakanlık Teftiş Kurulunun Nisan 2001 raporunda yabancı sermayeyi olumsuz etkileyen faktörler arasında % 65 ile yolsuzluk düzeyinin ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla dünyada rüşvet alan

³ The Ekonomist, Ekim 2000, s.114.

⁴ Nedim Şener, Tecpeden Tımağa Yolsuzluk, İstanbul, Metis Yayınları, Eylül 2001, s.22.

ülkeler arasında 13.sırada olan⁵ ve küresel süreçte kendisine yer edinmeye çalışan Türkiye için de yolsuzluk ekonomisi çözülmesi gereken bir sorundur. Yolsuzluk ekonomisinin Türkiye’de bir sisteme dönüşmesi ve bu sisteme bulaşmamış kişilerin-kurumların azlığı Kopenhag kriterleri arasında yer alan pazar ekonomisini saptırması nedeniyle fütürist bir tehlike olarak görülmektedir. Öyle ki WB’nca yapılan yolsuzluk araştırmasına göre Türkiye’nin yolsuzluk sıralamasında beşinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Araştırma raporuna göre Türkiye’de yolsuzluğun % 26’sının gümrüklerde, % 22’sinin devletten herhangi bir izin alınması anlamına gelen lisans dağıtımında, % 21’inin ise ihalelerde gerçekleştiği belirtilmektedir.⁶ TESEV tarafından yapılan benzeri bir araştırmada da Türkiye’deki yolsuzluklarda birinci sırada % 74 ile trafik polisleri, ikinci sırada % 72 ile gümrük, % 67 ile vergi daireleri ve maliye, % 62 ile tapu daireleri, % 58 ile belediye ve bağlı kurumlar, % 52 ile trafik dışı polis, % 46 devlet hastaneleri, % 36 ile de mahkeme ve hukuk sistemleri yer almaktadır.⁷ Tüm bu bulgular, Türkiye’nin konuya ciddi bir şekilde yaklaşması gerektiğini, Türkiye’de yolsuzluğu besleyen en önemli kaynağı, kamunun elindeki yetkileri kullanması, daha doğrusu devletin etkinliği (devletin ekonomik hayata yo-

ğun müdahalesi ve fiilen ekonomik faaliyetlerin içinde yer alması) oluşturmaktadır. Kuşkusuz yolsuzlukla mücadelenin uluslararası reçetelere girmesi ve niyet mektubunda da yer alması konuya önem verilmesinde etkilidir. Gerek WB gerekse IMF yolsuzluğa karşı yapısal önlemler içeren bir bütünlük sergilemektedir. Banka, yolsuzluğa karşı ihale sisteminde bankacılığa kadar her alanda yenden yapılanmayı şart koşturmaktadır. Nitekim 2000 yılında Çek Cumhuriyeti’nde yapılan WB ve IMF yıllık toplantısında yolsuzluk ve kamuda şeffaflık ile ilgili önlem almayan ülkelere kredi verilmeyeceği açıkça ilan edilmiştir⁸. Ancak WB ve IMF’in ısrarla üzerinde durduğu şeffaflık konusunun ekonomide demokrasinin veya demokratik bir ekonomi yönetiminin amaçlanarak saydamlığın gündeme getirilmesinin uluslararası büyük sermayenin iyiliği açısından gerekli görüldüğü yönünde görüşleri ortaya çıkarmıştır. Bu yönden IMF vb. kuruluşların saydamlığa ilişkin taleplerinin samimi olmadığı belirtilmektedir⁹.

IMF’in Türkiye’den istediği Ulusal Eylem Planı, yolsuzlukların önlenmesini hedef almaktadır. Bu amaçla Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığı’nda oluşturulan Etkin Yönetim ve Yolsuzlukla Mücadele Kurulu bu alandaki stratejiyi hazırlamaya başlamıştır. Türkiye’de Şeffaflığın Ar-

⁵ The Economist , Ekim, 2000, s.114.

⁶ Levent Akbay, “Yolsuzluğun Nedeni Devletin Etkinliği, Dünya Gazetesi, 23 Ağustos 2001, s.4.

⁷ TESEV, Yolsuzluk Araştırması, 1 Şubat 2001.

⁸ Şener, a.g.e, s.41.

⁹ Sinan Sönmez, “Yolsuzluk, Saydamlık Ve Küreselleşme, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Kasım 2001, s.35

tırılması ve Kamuda Etkin Yönetimin Geliştirilmesi Eylem Planı'nda kısa vadede kamunun küçültülmesi, özel sektörün kamu ile geçirdiği zorunlu görüşme ve iş bitirme süreçlerinin kısaltılması, bürokraside etik ilkelerin mevzuata girmesi yer almıştır. Yine bu plan çerçevesinde mal bildirim beyannamesinin değiştirilerek şeffaf sisteme geçilmesi, yolsuzlukla mücadelede ihtisas ya da bölge mahkemelelerinin kurulması ekonominin şekil değiştirmesi ile önem kazanan bazı kamu alanlarında çalışan bürokratlar için 'etik sözleşme' yapılması ve proje kapsamında tüm kamu kuruluşları ve bakanlıklarda, yolsuzlukla mücadele ve etkin yönetim komitelerinin kurulması, yolsuzluğa ilişkin gerekli revizyonlara örnek oluşturmaktadır.¹⁰ Benzeri olarak, tam uyum sağlanamamış olmasına rağmen Avrupa

Birliği Komisyonu yönergeleri ile uyumlu biçime getirilmesi adına 21 Ocak 2002 tarihinde onaylanan yeni ihale yasası 1 Ocak 2003 de yürürlüğe girmiştir. Ancak yolsuzluğun yalnızca hukuki normlarla çözülmesi mümkün değildir. Üstelik çıkarılan yasaların hiçbirinin kamuoyunda ve TBMM'nde tartışılmadan çıkarılması, hükümet çalışmalarının şeffaflıktan uzak olduğunun da bir göstergesidir*. Bu nedenle ki halkın yolsuzlukla mücadelede katkıda bulunması ve özellikle sivil toplum kuruluşlarının önemli roller üstlenmesi gerekmektedir.¹¹ Aslında yolsuzlukla mücadeleyle sınırlanılmayacak bu rol üstlenimi, hem hükümetlerin ekonominin çalışılabilir halde kalabilmesini temin etmelerinin hem de halkın, devletin yönetiminde rol oynaması ve onlarla ortaklaşa çalışarak yönetimi mümkün kılmasına işaret eden '*iyi yönetişimin*' bir gereğidir. Nitekim VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) kamu yönetiminde bir zihniyet değişikliği öngörülerek katılımcı bir yönetim anlayışının esas alınacağı belirtilmiştir. TESEV ve İç İşleri Bakanlığı'nun yolsuzlukla mücadele konusunda başlattıkları ortak proje bu anlayışın somut bir göstergesidir.

Yolsuzluğa karşı temizlik operasyonları ile de mücadele veren Türkiye'nin bu operasyonlarda elde ettiği başarılar uluslararası platformda olumlu tepkilere neden olmasa rağmen yolsuzlukla mücadelede daha çok başarı elde edilebilmesi

* Her ne kadar yakın zamanlarda bazı bakanlıkların yasa taslaklarını web sayfalarında yayınlamaları bir bilgilendirme örneği oluştursa da yasa, yönetmelik ve tüzüklerin karmaşık ve çok sayıda olması OECD standartlarının gerisinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan Türkiye'de idari prosedürde kamu yetkililerinin karar alma aşamasında bu kararlardan etkilenecek olanlarla görüşme ve onların fikirlerinin alınmasını sağlayan yasal bir süreç yoktur. Yalnızca 3056 sayılı yasa, kanun taslağı hazırlama aşamasında bakanlıkların, Başbakanlığa taslağı sunmadan önce ilgili kurum ve kuruluşlarla görüşmesini öngörmektedir. Yasa taslak ve tekliflerinin TBMM'ne sunulması aşamasında İç Tüzük gerekçe ve yasa maddelerinin sayılması zorunlu kılmaktadır. Ancak yasa taslak ve teklifindeki gerekçenin yazılmasında öngörülen herhangi bir kural söz konusu değildir. Bu gerekçelerde yasanın öngördüğü uygulama ve politika değişikliği belirtilmekle birlikte yasanın toplumsal, siyasal ve ekonomik etkisinin ne olacağını inceleyen bir öngörüle bulunmamaktadır. (Konuya ilişkin olarak bak: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu Tema II) <http://www.iula.emme.org/wssd/sdgtur2.doc>

¹⁰ Akbay, a.g.m, s.4.

¹¹ <http://ari-tr.org/BULTEN/bulten19-9.htm>

için politik düzenlemeler (siyasetin nemalandırma aracı olmaktan çıkarılması, siyasi yapıda demokratikleşmenin sağlanması, dokunulmazlıkların çerçevesinin daraltılması), ekonomik düzenlemeler, (piyasa ekonomisinin yerleşmesini sağlamak), kurumsal reformlar, finansal kontroller, sivil özgürlükler ve sivil toplumun katılımının yer aldığı bütüncül bir çerçeve çizilmesi gereklidir. Öte yandan temel ekonomik politikaların ülke anayasasında yer almasını sağlayarak, iktisadi kararların popülizmden uzak yada istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasında rol oynayan '*anayasal iktisadın*¹² uygulanabilmesine zemin oluşturacak, her yönüyle yaşanan ve toplumun bütün kesimleri tarafından kabul gören özgürlükçü demokrasinin ve siyasi iradenin oluşturulması gereklidir. Çünkü ekonomik anayasa ile bir çok yetkisi elinden alınacak olan siyasi çevrelerden bu konuda olumlu görüş beklemek oldukça güç olacaktır. Dolayısıyla burada dikkate alınması gereken temel nokta toplumsal bilincin yaratılmasıdır. Toplumsal bir bilinç yaratılmadan yolsuzluk ekonomisinin çökerilmesi mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akbay Levent , "Yolsuzluğun Nedeni Devletin Etkinliği", Dünya Gazetesi, 23 Ağustos 2001.

- Buchanan James M, Kamu Tercih ve Anayasal İktisat, Yayına Hazırlayan Aytaç Eker Coşkun Can Aktan, İzmir 1991.

- Bursalı Orhan, "Toplumsal Vicdan Toplumsal Etik" Cumhuriyet Gazetesi, 10 Haziran 1999.

- Kazgan Gülten , "Piyasa ve Yer Altı Ekonomisi Paneli", 10 nisan 1997, İktisat Dergisi, Haziran 1997.

- Sönmez Sinan, "Yolsuzluk, Saydamlık Ve Küreselleşme", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Kasım 2001.

- Şener Nedim, Tepeden Tırnağa Yolsuzluk, İstanbul, Metis Yayınları, Eylül 2001.

- TESEV, Yolsuzluk Araştırması, 1 Şubat 2001.

- The Economist, Ekim 2000.

- <http://ari-tr.org/BULTEN/bulten19-9.htm>.

- <http://www.iula.emm.org/wssd/sdggstur2.doc>

¹² James M. Buchanan, Kamu Tercih ve Anayasal İktisat, Yayına Hazırlayan Aytaç Eker Coşkun Can Aktan, İzmir 1991.

Görüşler

YRD. DOÇ. DR. MENŞURE KOLÇAK

Atatürk Üniversitesi, Erzurum Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi

Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programlarının Maliye Politikası Yönünden Değerlendirilmesi

Özet

Türkiye’de borç – faiz kısır döngüsü ve yaklaşık 25 yıldır yaşanan yüksek ve sürekli enflasyonlar, ekonomiyi çıkmaza sürükleyerek üst üste ekonomik krizlerin yaşanmasına neden olunmuştur. Ekonomik istikrarsızlığın yanı sıra bir de siyasi istikrarsızlıklar krizlerin gidererek daha da büyümesi sonucunu doğurmuştur. Son olarak Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yaşanmıştır. Bu çalışmada; yaşanan krizler ve bu krizlere yönelik olarak uygulanan istikrar programları Maliye Politikası yönünden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Giriş

İstikrar programları, kamunun, ekonomideki payının artmasıyla beraber,

ekonomideki tasarruf açığının giderilebilmesi için uygulanır. İkinci dünya savaşından sonra devletin fonksiyonlarındaki artışa paralel olarak kamu harcamalarında da artışlar olmuştur. Harcamaların finansmanını sağlayan vergiler, harcamalar kadar artırılmadığından kamu finansman açıkları dolayısıyla da borçlanma miktarı artmıştır. Türkiye ekonomisi hem borç-faiz kısır döngüsü hem de son 25 yıldır yüksek ve sürekli enflasyonlarla karşı karşıya kalmıştır. Bütçenin kara delikleri olarak adlandırılan; teşvik, sübvansiyon, destekleme uygulamaları, bütçenin sürekli olarak açık vermesine dolayısıyla ekonomide sıkıştırma ve parasallaşma olgusuna neden olmuştur. Siyasal gücün kaybedilmesi anlamına ge-

len özelleştirmede ise beklenen sonuçlar alınmamıştır. Bunların yanı sıra enflasyonist ortamlarda fiyatlar genel seviyesi, faiz hadleri ve döviz kurları arasındaki hassas denge kurulamamıştır. Sonuçta ekonomik krizlerin yaşandığı diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de IMF destekli istikrar programları uygulanmak durumunda kalmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet'ten günümüze kadar uygulanan istikrar programları Maliye Politikası çerçevesinde incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

I - Maliye Politikası ve İstikrar Programları

Son yıllarda devlet tarafından sağlanan hizmetlerin büyüklüğünün, kamu harcamaları düzeyi ve vergi gelirlerindeki artışa bağlı olarak değiştiği ve bu iki değişkenin ekonominin toplam talep düzeyi üzerinde önemli etkisinin olduğu gözlenmiştir. Bu bakımdan, toplam talep düzeyi açısından, kamu harcamaları ve vergi politikalarının düzenlenmesi giderek daha büyük önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu iki değişkenle ekonomide istenmeyen dalgalanmaları önlemek ve düzeltmek açısından devlete önemli görevler düşmektedir. Bu anlamda Maliye Politikasının önemi 1930'dan sonra daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Bir taraftan kamu ekonomisi değişkenlerinde zaman içinde nitelik yönünden ortaya çıkan değişmelerin, devletin ekonomiye müdahaleyi kolaylaştırması, diğer taraftan, ekonomik, sosyal ve politik

alandaki gelişmelerin devletin müdahalesini gerekli kılması, Maliye Politikasının önemini daha iyi ortaya koymaktadır.

Genel ekonomi politikasının bir dalı olan Maliye Politikası, kamu ekonomisiyle ilgili olarak, mali araçların kullanılması şeklinde ifade edilmektedir. Maliye Politikasından tahsis, dağıtım ve istikrar gibi üç makro hedefi gerçekleştirmek için faydalanılmaktadır (Musgrave, 1996, 19). Yüksek bir büyüme hızına ulaşılması, adil gelir dağılımı, fiyat istikrarı, tam istihdam gibi makro hedeflere ulaşabilmek için, kamu harcama ve gelirlerinin büyüklük ve bileşiminde yapılması gereken düzenlemelerdir. Son yıllarda mali alanda meydana gelen oluşum ve gelişim, Maliye Politikasını bir taraftan, kamu ekonomisinin bir bölümü haline getirmiş, bir taraftan da ekonomik ve sosyal hayatla bütünleştirmiştir. Bunun yanı sıra ülkelerin yürüttükleri Maliye Politikalarını diğer ülkelerin Maliye Politikalarıyla da uyumlaştırmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Türk, 1999, 19).

Büyük Dünya buhranından sonra, ekonomik sistemin kurtarıcısı ve makro politikanın öncüsü olarak görülen Keynes'yen Maliye Politikası etkinliğini kaybetmiş ve yeni arayışlar başlamıştır. Keynes'yen teoriye göre bir ülke bütçe açığını kapatabilir, ancak bu seferde ekonomi resesyona girebilir. Bütçe açıkları, devletin mal ve hizmet alımında bulunduğu işarettir, devlet işçilerine ücret

ödemektedir, ihtiyacı olan vatandaşlarına para transferi yapmaktadır. Eğer devlet bu tür bir uygulamayı birden terk ederse, ekonomiye para akışı kesileceğinden işten çıkarılmalar meydana gelebilecektir (Dermot, 1996, 4). Keynes'yen uygulamada, işsizlik sorunu ilgi odağı olmuştur ve piyasa başarısızlıklarını yenmede Maliye Politikasına önemli görevler verilmiştir. Maliye Politikası olarak kişisel vergi indirimlerinin ve tam istihdam dışındaki dönemlerdeki genişletici Maliye Politikalarının talebi artıracığı kabul edilmektedir.

Neo-klasik yaklaşıma göre ise, bütçenin küçültülmesi, açığın kapatılması düşük faiz hadlerine ve pozitif beklentiler etkisine yol açabilmekte, işsizlik ve durgunluk gibi problemleri dengeleyebilmektedir. Küçük bütçe açıkları, devletin gelecekte yüksek enflasyon aracılığıyla kamu borçlarını düşürmesi riskini azaltarak, faiz oranlarını düşürür. Bütçenin küçülmesi bireyler için gelecekte daha düşük vergi yükü demek olduğundan özel teşebbüsün yatırım harcamaları artabilecektir (Begg, 1987, 459). Bütçe açığını azaltmadaki kararlı tavır, kamuya güveni arttıracığından, iş adamları ve yatırımcılar sadece uzun dönemde değil, kısa dönemde de ekonomik faaliyette bulunacaklardır. Açık finansman politikası aşırı harcama seviyelerini, dolayısıyla enflasyonu davet etmektedir. Borçlanma ile harcamaların finansmanının maliyetsiz olduğunu düşünmek, bir taraftan faiz ödemeleri dolayısıyla borçlanmanın geti-

receği yükün, diğer taraftan da gelecek nesiller üzerindeki ekonomik yükün ciddiyetini görmemezlikten gelme sonucunu doğurmaktadır (Myles, 1995, 459). Bunun yanı sıra denk bütçe kuralı da gelecek kamu tüketimlerinin önceden ödenmesini öngördüğünden kamusal sermaye oluşumunu engelleyebilmektedir.

Toplam talebi doğrudan doğruya etkileyen en önemli Maliye Politikası değişkeni hükümet harcamalarıdır. Toplam geliri para politikasından daha çabuk etkilemektedir. Bununla birlikte, Maliye Politikası, kısa bir dışsal gecikmeye sahipken, uzun bir içsel gecikme etkisi vardır. İçsel gecikmenin uzun olması, Maliye Politikasının istikrar programlarında daha az kullanılmasına neden olmaktadır (Dornbusch, 1998, 458). Bunun yanı sıra politika belirleyicilerinin, siyasal uygulamalarının boyutları ve etkileri hakkında kesin bilgilere sahip olmamaları da, başka problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Maliye Politikasıyla ekonomik ve sosyal hayatı belirli amaçlara ulaştırabilmek için, politikanın yürütüleceği ülkelerde bazı ön koşulların olması gerekmektedir. Bu koşullar; ekonominin geleceği hakkında güvenilir bir tahminde bulunabilmek, Maliye Politikasıyla ilgili olarak alınacak kararların, yasama ve yürütme organlarıyla, halk toplum tarafından kabulünü sağlamak, yönetimin alacağı kararları bilinçli ve zamanında almak, Maliye

Politikasını iktisat politikasının diğer politikalarıyla uyumlaştırmak ve sağlam bir mali düşünce sistemine sahip olmak gibi koşullardır (Türk, 1999, 24).

İstikrar politikası; iktisat politikaları ile ulaşılmaya çalışılan hedeflerde ortaya çıkan sapmaları gidermek için alınan önlemlerdir. 1980'li yılların ikinci yarısına kadar dünyadaki krizlerde Ortodoks (genelensel) istikrar programları uygulanırken, bu tarihten sonra Arjantin, Brezilya, Meksika ve İsrail yüksek enflasyonla mücadele için Ortodoks programlardan farklı özellikler taşıyan istikrar programları uygulamaya başladılar. Heterodoks istikrar programları olarak nitelendirilen bu politikaların en önemli özelliği; sıkı para ve Maliye Politikası içermesi ve istikrar programında bir şok tedavi yöntemini uygulamasıdır. Ortodoks istikrar programlarından farklı olarak bu programın amacı, üretim ve istihdam düzeyini düşürmeden enflasyonu kısa sürede ve aniden düşürmektir. Ortodoks istikrar programlarında ise uygulama, enflasyona karşı kademeli olarak ve daha uzun süreye yayılarak yapılmaktadır. Ancak Heterodoks programlar Ortodoks programlardan bağımsız olarak yapılamamaktadır. Heterodoks istikrar programlarında geçici olarak gelirler politikasına yer verilmesinin nedeni üretim ve istihdam açısından yüksek maliyetlere yol açmadan enflasyonun hızlı bir şekilde düşürülmesidir. Gelirler politikası ise; fiyatların, ücretlerin ve döviz kurunun dondurulmasıdır (Dornbusch, 1992, 25).

Ortodoks ve Heterodoks programlar arasında para ve Maliye Politikalarının yönü, döviz kurlarına atfedilen roller ve gelirler politikasına yönelik tavırlar bakımından temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar; heterodoks programlarda kamu gelirlerinin artırılması iken Ortodoks programlarda kamu harcamalarının kısılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Bruno istikrar politikalarını beş başlık altında toplamıştır. Buna göre; Ortodoks ve Heterodoks politikalarına; ek önlemler, yapısal reformlar ve politik reformları ilave etmektedir.

Seçilecek istikrar programlarının modeli ve içeriği ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Ancak genel olarak kabul edilen ön koşul, makro ekonomik politikada inanırlık, mali disiplin ve Merkez Bankası bağımsızlığı olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer bir ülkede siyasal istikrarsızlık varsa, politik rekabet fazlaysa ve güçsüz koalisyonlar görevde ise ekonomik istikrar programlarını uygulamak güçleşmektedir. Türkiye'de IMF destekli olarak uygulanan istikrar programları daha ziyade Ortodoks temelli istikrar programlarıdır. Bu programın amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür; (i) Vergileri artırarak dolaylı ve dolaysız sübvansiyonlarda önemli azalışlarla sürekli bütçe dengesi sağlamak. (ii) Başlangıç devalüasyonu yapmak. (iii) Merkez Bankasının bağımsızlığını gerçekleştirmek veya bağımsızlığını artırmak. (iv) Dışarıdan bir istikrar fonu sağlamak ve borç yapılandırılmasına gitmek. (v) Politik kabul edilir-

liği artırmaktır.

II. Günümüze Kadar Uygulanan İstikrar Programları

Türkiye’de ilk istikrar programı 7 Eylül 1946 yılında uygulanmıştır. 1958’den bugüne kadar IMF destekli altı adet istikrar programı uygulamaya konmuştur. Bunlar sırasıyla 1958, 1970, 1978, 1980, 1994, 1999. Yedinci program ise Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra uygulamaya konmuştur. IMF destekli istikrar programları 1-2 yıl içerisinde değişen hükümetler veya seçim ekonomileri nedeniyle bugüne kadar başarılı olamamıştır.

Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar bütçe dengesine büyük önem verilmiştir. Önemli KİT yatırımlarının gerçekleştiği yıllar dışındaki dönemlerde bütçe dengesinin sağlandığı görülmektedir. Bu dönemin Maliye Politikası açısından önemi açık bütçe politikalarının izlenmemesi ve bütçe dengelerinin korunmasıdır.

Çok partili döneme geçilen 1950’den sonra, Türkiye Ekonomisi Keynes’yen talep yanlı, genişletici büyüme politikalarını benimsemiştir. Böylece bütçe açıklarının süreklilik kazandığı bir dönem başlamıştır (Parasız, 1998, 75). Buna bağlı olarak da kamu harcamaları giderek artan bir seyir izlemiştir. Kapsamlı ve IMF onaylı ilk kararlar 4 Ağustos 1958 yılında uygulanmıştır. Kararlarda; TL’nin devalüe edilmesi, katlı kur uygulamalarına

son verilmesi, sıkı para ve Maliye Politikalarının uygulanması ve dış ticarete liberalizasyon gibi hususlar ön görülmüştür. Bu dönemdeki bütçeler açık veren bütçeler olmuştur (1950, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1960) (M.B.,1924-1991).

Planlı dönemin başladığı 1963’den sonraki yıllarda, ithalata bağımlılığı azaltıcı, sanayileşme politikaları izlenmiştir. 1963 ve 1967 yılları hariç bütçeler hep açık vermiştir. Bu dönemde bütçe dengesine önem verilmemiş ve açık bütçe politikaları izlenmiştir. İstikrar politikalarının uygulandığı yıllarda bütçe dengesi sağlanmıştır.

IMF destekli ikinci istikrar programı 10 Ağustos 1970’de uygulamaya konulmuştur. TL yaklaşık % 67 oranında devalüe edilmiştir. Faizler ve vergiler yükseltilerek maaşlar dondurulmuştur. Kararlardan sonra ilk defa 1973 yılında dış ticaret fazla vermiştir. Özellikle 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren petrol ve hammadde fiyatlarının artması, siyasal istikrarsızlıklar, fiyatlar genel seviyesinin aşırı derecede artması öncekilere oranla hızlı bir enflasyonist ortama girilmesine, daha ağır boyutlarda bir ekonomik krize neden olmuştur (Ataç, 1991, 188).

İhracatın azalması ve ithal ikameci sanayileşme politikaları döviz ihtiyacını arttırarak dış ödemeler sorununu derinleştirmiştir. Kısa vadeli dış borçlar artmış, kapasite kullanım oranları düşmüştür. Dönemin hükümetleri Nisan 1978 ve

Mart 1979 yıllarında iki istikrar programı uygulamaya koymuşlardır. Ancak bu istikrar politikaları IMF ile stand-by anlaşmaları çerçevesinde olmadığından başarılı olmamıştır (Karluk, 1995, 316).

24 Ocak 1980'de uygulanmaya başlanan ekonomik istikrar programı IMF ile bir stand-by anlaşması şeklinde olmuştur. Bu program ekonomik istikrarsızlıklarla mücadeleyle birlikte, yeni bir ekonomik gelişme anlayışını da beraberinde getirmiştir. Maliye Politikası çerçevesinde kamu kesiminin küçültülerek, bütçe dengesinin sağlanmasına yönelik liberal ekonomi politikalarının uygulanması amaçlanmıştır (Parasız, 1995, 79). Birincisi kamu kesiminin daraltılması, ikincisi de piyasalara müdahalenin kaldırılması olmak üzere uzun dönemde gerçekleştirilmesi düşünülen diğer yapısal değişiklik ise, Türkiye'deki enflasyon hızı ile ticaret ortağı ülkelerdeki enflasyon hızı arasındaki farkın devalüasyonlarla ortadan kaldırılacağına taahhüt edilmiş olmasıdır (Yıldırım, 1998, 661).

1980 istikrar programıyla ilgili olarak uygulamaya bakıldığında, önceliğin enflasyonla mücadeleyle değil de ihracatı artırmaya ve ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri gidermeye yönelik olduğu görülmektedir. Kısa ve orta dönemde de ekonomi dışı açılmıştır. Türkiye yapısal bir değişim sürecine girmiştir. Ancak ekonomide istikrar sağlanamadığından 1989'da stagflasyon meydana gelmiştir (Karluk, 1995, 317). 1980'li yıllarda dışı açılma sürecinde reel ücretlerde önemli

düşüşlerle birlikte gelir dağılımında bozulmalar görülmüştür (Celasun, 2001, 9). Artan bütçe açıklarıyla birlikte 1987'den itibaren iç borç stokunda önemli boyutlarda artışlar olmuştur. Günümüzde de etkisi devam eden bir borç-faiz ödemesi kısır döngüsüne girilmiştir.

1980'li yıllarda, devlet harcamalarını kısmak ve vergi gelirlerini artırıcı tedbirler almak yerine yüksek faizle borçlanmayı tercih etmiştir. % 150-155 oranındaki yüksek faizler crowding-out etkisi yaratarak, sanayicileri yatırım yapmaktan caydırıp devlete borç vermeye yönlendirmiştir. Yüksek faizler aynı zamanda ülkeye sıcak para girişine de neden olmuştur (Akgüç, 1999, 9). 1982 yılından itibaren zaten az olan vergi ve bütçe yükü daha da azaltılmaya çalışılmıştır. 1984-1985 yıllarında bu azalış en alt seviyesine gelmiştir. Bütçe açıklarının büyümesine yol açan bu süreç iç borçlanmada yeni bir dönemi başlatmış, kısa vadeli ve yüksek faizli iç borçlanmanın getirdiği yükler ise bütçelerin borç faiz ödemeleriyle şişen transfer harcamaları yönünden büyümesine neden olmuştur.

Özellikle 1980'li yıllarda Türkiye'nin mali disiplini ve mali sistemi tamamen bozularak borç-faiz kısır döngüsüne girmesi, kamu harcamalarının yüksek boyutlara ulaşması ve son yıllarda da yüksek faiz - düşük kur politikası, gibi gerek yapısal gerekse diğer bozukluklar ekonomide üst üste krizler yaşanmasına neden olmuştur. Bu duruma bir de Dünyanın diğer bölgelerinde yaşanan krizler i-

lave edilince Türkiye'deki krizler daha büyük boyutlara ulaşmıştır.

1980 sonrası Maliye Politikalarının temel amaçlarını üç başlık altında incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi; devletin küçültülmesi olarak isimlendirilebilecek olan ve her türlü kamu müdahalesini sınırlamayı hedefleyen yönelişlerdir. İkincisi; dışı açık bir ekonomik – mali yapının desteklenmesidir. Üçüncüsü ise; gelir bölüşümünün ekonomiye içsel olan dinamikler tarafından belirlenmesinden, devletin gelir ve harcama politikalarıyla yönlendirdiği bölüşüm şekline geçmektir (Oyan,1998, 269). 1989'dan itibaren sıcak para akışı ve kamu maliyesinin disiplin-sizliğinin artmasıyla hem iç borç baskısı artmış hem de TL'nin aşırı değerlenmesiyle birlikte dış ticaret açığı büyümüş-tür.

İsrail'de 1985 yılında uygulanan, enflasyonu düşürmek ve genel ekonomik istikrarı sağlamayı amaçlayan istikrar programı 5 Nisan 1994'te Türkiye'de uygulanmaya başlamıştır. Çapa olarak önce maaş ve ücretler sonra da döviz kuru alınmıştır. Döviz kurunun çapa sabitleyicisi olarak tespit edilmesinde iki husus etkili olmuştur. Birincisi yüksek devalüasyonun enflasyon artırıcı etkisini azaltmak, ikincisi de yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için istikrar ortamı yaratmaktır. Yönetimdeki hükümet piyasa yerine Merkez Bankası'ndan borçlanma yoluna gitmiştir (Celasun,2001, 6). Diğer bir ifadeyle, hükümetin piyasadan borçlanarak talebi küçültmek yerine, Merkez

Bankası'ndan borçlanıp reel para arzını artırıcı politikalarla büyümeye yönelik bir yol izlemesi enflasyonu daha da artırıcı bir etki meydana getirmiştir. İMKB'nin yeterli derinlikte olmaması, Merkez Bankası'ndan çıkan paranın dövize yönelmesine sebep olmuştur. 1994 krizinin ülke ekonomisine en önemli etkilerinden birisi de, reel ücretlerin yaklaşık % 30'lar civarında bir kayba uğramış olmasıdır. Bunun yanı sıra uygulanan yüksek faiz politikalarıyla da sıcak paranın ülkeye gelmesine neden olunmuş, 1995 yılında seçim ekonomisiyle birlikte program başarısız olmuştur.

Ekonomide varolan yapısal sorunlarla birlikte, 1997 Asya krizi ve 1998 Rusya krizi, Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Mali sektörlerde meydana gelen bozulmalar, reel sektörü de etkileyerek ekonomide bir daralma meydana gelmiştir. 1998 yılının ikinci yarısına ve 1999 yılına ilişkin ekonomik hedeflerin belirlendiği bir stand-by anlaşmasıyla, yeni bir istikrar programı uygulamaya konmuştur. Bu program IMF kaynakları kullanılmaksızın sadece üç ayda bir program sonuçlarının gözlemlendiği Yakın İzleme Programı şeklinde olmuştur (Doğan, 1999, 3). Nisan 1999 seçimlerinden sonra 2000 yılında IMF ile birlikte uygulamaya konulacak olan, üç yıl süreli yeni programa köprü oluşturmuştur. Bu çerçevede para, maliye, gelirler ve kur politikalarıyla enflasyonun % 25, % 12 ve % 7' ye düşürülmesi, dolayısıyla da enflasyon beklentilerinin kırılması, faizlerin düşerek, yatırım-

istihdam hacminin artması hedeflenmiştir (Erçel, 2000).

1994 Meksika, 1997 Asya krizlerinden sonra IMF politikalarında kriz yönetiminden farklı olarak kriz önleyici rol üstlenmeye yönelmiştir (Ekinci, 2000, 8). Böylece hem kriz döneminde borç verme, hem de kriz önleyici anlayışla borç verme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye ile 1999 yılında bu anlamda bir anlaşma yapılmıştır. Çünkü 1998 yılı sonunda toplam kamu borcunun, GSMH'ya oranı % 44 iken, 1999 sonunda % 58'e ulaşacağı tahmini yapılmıştı. Borç/GSMH oranında yıllık % 14'lük bir artışın kamu maliyesi açısından sürdürülemez olduğu gözlemlendiğinden, Türkiye'ye kriz önleyici politikalar uygulanmıştır. Bu politikalara rağmen yine peş peşe iki kriz meydana gelmiştir. Esasında kiriz önleyici politika uygulamasını Türkiye daha önce IMF'den istemiş, ancak Türkiye'nin krizde olmadığı gerekçeyle reddedilmişti.

Türkiye geçtiğimiz on yılda politika-nın ve devletin ekonomideki rolünü azaltma konusunda başarılı olamamıştır. Bununla birlikte krize girme ihtimali yüksek ülkeler arasında yer almaktadır. IMF gibi uluslararası kuruluşlar acil hastanelerin acil servisleri gibidir. Uzun dönemli çözümler sağlayamazlar. Bu nedenle Türkiye çözümü kendi bünyesinde yapacağı hem yapısal reformlarda hem de politik değişimde aramak zorundadır (Dornbush, 1999, 3).

IMF'nin yakından izlemeyi kabul ettiği program çerçevesinde kısmen sıkı para politikası uygulanarak Maliye Politikası çerçevesinde ek vergiler getirilmiş, Döviz kuru çapaya bağlanarak dövizin aşırı yükselmesi önlenmeye çalışılmıştır (Çağlar, 1997, s.36). Ancak bu durum ithalat fiyatlarını ucuzlatarak, ihracatın azalıp ithalatın artmasına neden olmuş ihracat 17 milyar dolarken, ithalat 34 milyar dolara çıkmıştır. Toplam iç borç faiz ödemeleri Milli Gelir'in % 14'üne ulaşmış, sermayeye ödenen faiz gelirleri ile, sermayeden alınan vergi gelirleri arasında büyük bir uçurum oluşmuştur. İç borç faiz ödemeleri kamuda yapılacak yatırımların 10 katı bir seviyeye ulaşmıştır (Yeldan, 2000, 12-13). Bunların yanı sıra da sosyal güvenlik sisteminde düzenlemeler, alt yapı ve enerji yatırımları için tahkim yasa-sının çıkarılması, banka sisteminin denetimi ve gözetimi için yeni bir yasal çerçevenin benimsenmesi gibi bazı yapısal değişiklikler de yapılmıştır. Ancak 6'ncı istikrar programı da diğerleri gibi başarılı olmamış ve ekonomi Kasım 2000 ve Şubat 2001'de peş peşe ağır iki krizle karşı karşıya kalmıştır. Eğer 1999 yılında uygulanmaya başlanan yakın izleme programı ve devamı olarak 2000 yılındaki program başarılı olmuş olsaydı, AB katılım ortaklığı belgesinde belirtilen hedeflere ulaşmak daha kolay olacaktı. Kasım ve Şubat krizleri AB ülkelerindeki ekonomik göstergelerden daha fazla uzaklaşılmasına neden olmuştur.

Ekonomik krizler çözülmeye çalışılır-

ken, sosyal boyut ihmal edilerek, tek yönlü olarak iktisadi boyut dikkate alınmıştır. Sosyal yapıyla ilgili olarak devlet-özel sektör ilişkisi son derece önemlidir. Ekonomik problemlerin tek tip ekonomik analizlerle çözülmesi mümkün olmamıştır. Bundan dolayı, programlar hazırlanırken, gerçekçi olabilmesi için ülkelerin sosyal, iktisadi ve politik yapılarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Tek başına ekonomik kurullarla problemlerin çözümünün mümkün olmadığı artık ortaya çıkmış bulunmaktadır (Derviş, 1999, 15-16).

III. Yeni Programda Maliye Politikasına Yönelik Önlemler

Bilindiği gibi Türkiye'nin içinde bulunduğu krizden çıkabilmesi için yeni bir takım tedbirler alınmaya başlandı. İlk etapta ana hatları belirlenen programın IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenebilmesi de bazı yapısal reformların yapılmasına bağlandı. Şubat krizinden sonra uygulanmaya başlanan istikrar programının Maliye Politikası açısından en önemli katkısı kamu kesimi dengesi kavramını Türk ekonomi literatürüne yerleştirmiş olmasıdır. Genel olarak gerek IMF, gerekse Türk bürokrasisi tarafından iyi hazırlanmış bir program olarak nitelendirilen istikrar programının orta ve uzun vadede aksayabilecek yönleri de yok değil. Bunlar; kamu kesiminin değişen rolü, yapısal reformlar sonucunda ortaya çıkabilecek bölüşüm dengeleri ve Türk ekonomisinin dış sermayeye olan

bağımlılığının giderek artmasıyla cari işlemler açığı ve yüksek dış borç sarmalına sürüklenmesi şeklinde ortaya konabilir. Bu programda yer alan Maliye Politikasıyla ilgili hedefleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (H.M. 2001).

- Ekonomik krizden büyüyerek çıkmak. GSMH'da 2001 yılı için hedeflenen % 4'lük büyüme oranı krizden sonra % 3 küçülmeye dönüşmüştü. 2001'in ikinci yarısından itibaren tekrar büyüme başlayacağı ve 2002 de % 5'lik bir büyüme olması hedeflenmişti. Ancak 2001 yılının ilk üç çeyreğinde % 11.8'lik bir küçülme yaşanmıştır. Yıl sonuna kadar % 7 oranında bir küçülme beklenmekte ve 2002 yılında büyüme hedeflenmektedir.

- Hızlı bir özelleştirme yapılarak hem gelir sağlamak, hem de kamunun yükünün azaltılması düşünülmektedir. Ancak özellikle Telekom'un özelleştirilmesi ile elde edilmesi beklenen gelirin uluslararası piyasa koşulları gözönünde bulundurulduğunda, gerçekleşmesinin mümkün olmadığı ortaya çıkmış bulunmaktadır.

- Kamu sektörü faiz dışı fazlanın (konsolide bütçe, bütçe dışı fonlar, işletmeciler KİT'ler, sosyal güvenlik fonları, işsizlik sigortası fonu ve belediyeler dahil), GSMH'nın 2001 için % 5.5, 2002 için % 6.5'e ulaşması beklenmektedir. Bu da yaklaşık 10 milyar dolarlık ek kaynak demektir. Faiz dışı fazla, borç dinamiğinin olumluya çevrilmesi ve reel faizlerin aşağıya çekilmesi için son derece önemlidir. Temmuz ayı sonu itibarıyla faiz dışı

fazla % 6.3 olarak gerçekleşmiştir.

- Enflasyon Aralık 2001'de % 52'ye, Aralık 2002 itibariyle de % 20 ye düşürülmesi hedeflenerek enflasyon beklentilerinin kırılması amaçlanmıştır. Ancak yılın ilk üç çeyreğinde bu hedef de tutturulamamış görünmektedir. Enflasyon TÜFE'de % 75, TEFE'de % 65 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılı için % 32'lik bir enflasyon öngörülmektedir. Enflasyon hedeflemesinden geçici bir süre için vazgeçilmiş gibi bir durum görünmektedir.

- Kamu borçlarının 2001 yılı sonu itibariyle GSMH'ya oranı % 79'a ulaşacaktır. Oranın bu kadar yüksek olmasının sebeplerinden birincisi; dış borcun TL değerinin krizden sonra artması, ikincisi; kriz sonrası faiz oranlarının çok yükselmesi ve TMSF'deki bankalar ile kamu bankalarıyla birlikte kamunun borçlanma maliyetinin yükselmesi, üçüncüsü; fona devredilen özel bankaların zararlarının karşılanması, dördüncüsü de GSMH'daki önemli düşüşlerdir. Kamu borcunun GSMH'ya oranı 2002'de hızla düşürülecek, 2003'te de düşüş devam edecek, borç vadeleri uzatılacaktır. Böylece borç - faiz kısır döngüsü kırılmış olacaktır. Borç yönetimi daha gerçekçi bir hale getirilecektir.

- Kamu kesimi açıkları asgari seviyede tutulacaktır. Kamu borç stokundaki artışın kontrol altına alınabilmesi için faiz dışı harcamalarda azami tasarruf ve disiplin sağlanacaktır.

- Devletin kaynak talebi azaltılarak,

Merkez Bankası'ndan borçlanmasının önüne geçilecek, böylece hükümetlerin sıkıştıkları anda Merkez Bankası kaynaklarına başvurmaları önlenecektir.

- Kamu harcamaları disiplin altına alınarak, azami tasarruf sağlanacaktır. 2001 yılı harcamaları 2000 yılına kıyasla reel olarak % 8 oranında azaltılacak ve böylece kamu kesiminin küçültülmesi sağlanacaktır. Küçülmenin tepeden başlaması toplumun desteğini sağlayacak, diğer kurumların küçülmesi kolaylaşacaktır.

- Cari, yatırım ve transfer harcamalarındaki artışlar kur ve fiyat artışlarının altında tutularak önemli tasarruflar sağlanacaktır. Böylece konsolide bütçe harcamalarına üst sınırlar getirilecektir.

- Kamu bankalarının sübvansiyonlu kredileri en son 2002 yılında tamamen kaldırılacaktır. Tarımda taban fiyatı uygulamasından vazgeçilip, çiftçilere doğrudan destek sağlanacaktır.

- Kamuda tasarruf sağlanacak, taşıt kullanımı sınırlandırılacaktır. Diğer Cari Harcamalar kaleminde yapılacak kesintilerle GSMH'nın % 03'ü kadar bir tasarruf sağlanacaktır.

- Kamuda istihdam artışı engellenecek ve tüm kesimleri ilgilendirmeyen maaş ve ücret artış talepleri dikkate alınmayacaktır.

- Kalıcı ve teknoloji getirecek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırıcı tedbirler alınacaktır. İlaveten, Tahkim Yasasını tamamlayıcı kanunun çıkarıl-

ması, idari ve bürokratik engellerin kaldırılması öngörülmektedir.

Gelir artırıcı önlemler olarak;

- Akaryakıt Tüketim Vergisi en az hedeflenen enflasyon ölçüsünde ayarlanmaya başlanmış ve GSMH içindeki payının % 3 olması hedeflenmiştir (Nisanda % 20, Mayısta % 15 artırılmıştır).

- KDV'nin % 1 ve % 8'lik oranları dışındaki oranlar bir puan artırılarak toplam 400 trilyon TL ek gelir elde edilmesi düşünülmektedir.

- Vergi tabanının yaygınlaştırılması için vergi kimlik numarası kullanımı zorunlu kılınarak genişletilecektir. Vergi denetimleri artırılacak, vergi dairesinin etkinliğini artırıcı reorganizasyonlara gidilecektir.

- Sosyal güvenlik ödemelerindeki asgari katkı payı Nisandan itibaren artırılmıştır. Vergi ve sosyal güvenlik primleri gecikme faiz ve cezaları piyasa faiz oranlarının üzerinde belirlenecektir.

Yukarıda sayılan politikaların yanı sıra IMF ve Dünya Bankasının mali destek için ön koşul olarak ileri sürdükleri yapısal reformların uygulamaya geçirilmesi, ekonomide etkinliği artıracak, bunun sonucunda mevcut kaynaklarla sürdürülebilir bir büyüme hedeflenmiş olacaktır. Mali desteğin ilk dilimi gelmiş bulunmaktadır. Ancak devamı için üç aylık uygulamalar test edilecektir. Devletin, kamu maliyesini bozan ve kaynak kulla-

nımında etkinliğini azaltan eski alışkanlıkların kalkması gerekmektedir. Programda toplum desteğinin sağlanması için şeffaf ve katılımcı bir politika öngörülmektedir. IMF ve Dünya bankasından sağlanacak mali desteğin kullanım yerinin uygun olması da son derece önem kazanmaktadır. Bu programdaki en önemli husus kamu maliyesinde şeffaflık öngörmüş olmasıdır.

Kaynaklar

- AKGÜÇ, Öztin; "Türkiye'de Ekonomik Krizin Temelindeki Nedenler", Banka - Mali ve Ekonomik Yorumlar, Ocak 1999.

- ATAÇ, Beyhan; Maliye Politikası, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1991.

- BEGG, David; Stanley FİSHER, Rudiger DORNBUSH; Economics, London, 1987

- CELASUN, Merih; "Ekonomide Uzun Dönemli Büyüme, Enflasyon Süreci ve IMF Destekli Program", İktisat, İşletme ve Finans, Şubat 2001.

- ÇAĞLAR, Ünal; "İstikrar Politikalarında Nominal Çapa Seçimi ve Para İkamesi", Banka - Mali ve Ekonomik Yorumlar, Kasım 1997.

- DERMOT, Mc.C.J., Wescot R.F. Fiscal Reforms That Works 1996, IMF Economic Issues No: 4.

- DERVİŞ, Kemal; "Küresel İktisadi Kriz ve Dünya Bankası", İktisat, İşletme ve Finans, Mayıs 1999.

- DOĞAN, Seyhun; "Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program) nın 1999 Yılı Hedefleri - Sonuçları ve Beklentiler", Banka - Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Kasım 1999.

- DORNBUSCH, Rudiger, Stanley FİSHER; Makro Ekonomi, Çeviren: Salih AK v.d. İstanbul 1998.

TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR POLİTİKALARI

- DORNBUSCH, Rudiger; "Lessons From Experiences with High Inflation", The World Bank Economic Review, Vol: 6, No: 1, 13 - 31, 1992.

- DORNBUSCH, Rudiger; "Küresel İktisadi Kriz ve Türkiye", İktisat, İşletme ve Finans, Nisan 2000.

- ERÇEL, Gázi; "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", İktisat, İşletme ve Finans, Nisan 2000.

- ERKUL, N.Kadri; "İstikrar Programı ve Türkiye Ekonomisinin Geleceği", İktisat, İşletme ve Finans, Nisan 2000.

- KARLUK, Rıdvan; Türkiye Ekonomisi, Beta Yayıncılık İstanbul, 1995.

- KURDAŞ, Kemal; "Türkiye'deki Ekonomik Krizin Temelindeki Nedenler", Banka - Mali ve Ekonomik Yorumlar, Ocak 1999.

- MUSGRAVE, R.A; "Micro and Macro Aspects of Fiscal Policy", Edited by M.I. Blejer and T.Terminassian Macro Economic Dimension of Public Economics, Cambridge: Cambridge

University Press, 1996.

- MYLES, G.D. Public Economics, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

- OYAN, Oğuz; (Ahmet ŞAHİNÖZ), Türkiye Ekonomisi , Turhan Kitabevi, Ankara,1998

- PARASIZ, İlker; Türkiye Ekonomisi, 1923 ten Günümüze İktisat ve İstikrar politikaları, Bursa, 1998.

- PARASIZ, İlker; Kriz Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1995.

- YELDAN, Erinc; "IMF Stand-By Anlaşması, Ekonomide İstikrar, Enflasyon, Yapısal Reformlar, Hedefler", İktisat, İşletme ve Finans, Nisan 2000.

- Maliye Bakanlığı Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri.

- Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Politikalar Bildirgesi 2001.

- T.C.M.B Aralık 1999.

TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR POLİTİKALARI

- DORNBUSCH, Rudiger; "Lessons From Experiences with High Inflation", The World Bank Economic Review, Vol: 6, No: 1, 13 – 31, 1992.

- DORNBUSCH, Rudiger; "Küresel İktisadi Kriz ve Türkiye", İktisat, İşletme ve Finans, Nisan 2000.

- ERÇEL, Gazi; "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", İktisat, İşletme ve Finans, Nisan 2000.

- ERKUL, N.Kadri; "İstikrar Programı ve Türkiye Ekonomisinin Geleceği", İktisat, İşletme ve Finans, Nisan 2000.

- KARLUK, Rıdvan; Türkiye Ekonomisi, Beta Yayıncılık İstanbul, 1995.

- KURDAŞ, Kemal; "Türkiye'deki Ekonomik Krizin Temelindeki Nedenler", Banka - Mali ve Ekonomik Yorumlar, Ocak 1999.

- MUSGRAVE, R.A; "Micro and Macro Aspects of Fiscal Policy", Edited by M.I. Blejer and T.Terminassian Macro Economic Dimension of Public Economics, Cambridge: Cambridge

University Press, 1996.

- MYLES, G.D. Public Economics, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

- OYAN, Oğuz; (Ahmet ŞAHİNÖZ), Türkiye Ekonomisi, Turhan Kitabevi, Ankara,1998

- PARASIZ, İlker; Türkiye Ekonomisi, 1923 ten Günümüze İktisat ve İstikrar politikaları, Bursa, 1998.

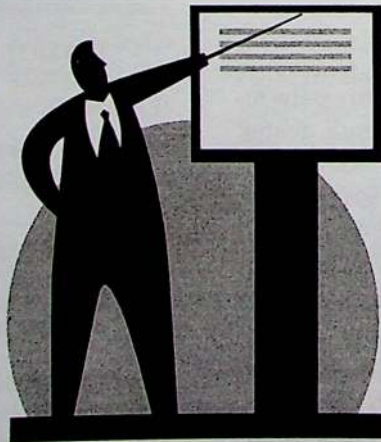
- PARASIZ, İlker; Kriz Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1995.

- YELDAN, Erinc; "IMF Stand-By Anlaşması, Ekonomide İstikrar, Enflasyon, Yapısal Reformlar, Hedefler", İktisat, İşletme ve Finans, Nisan 2000.

- Maliye Bakanlığı Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri.

- Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Politikalar Bildirgesi 2001.

- T.C.M.B Aralık 1999.

Bankacılık

Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi

Bankacılık Sektöründen Haberler

TKB'den Reel Sektöre Yeni Finansman

Türkiye Kalkınma Bankası (TKB), başta Almanya ve diğer Avrupa Birliği ülkelerinden yapılacak makine-teçhizat ithalatının finansmanı amacıyla kullandığı, alıcı-satıcı kredilerine yenisini ekledi. TKB'den yapılan açıklamaya göre, Banka, Almanya'nın önde gelen banka ve finansman kurumları ortaklığında kurulmuş bir konsorsiyum bankası olan "AKA İhracat Finansmanı Bankası" ile sürdürdüğü çalışmalarını tamamlayarak, bir çerçeve anlaşması imzaladı. Yeni kredi anlaşmasında belirlenen koşullara göre, TKB, minimum sözleşme tutarı 500 bin Euro veya 1 milyon ABD Doları olan, ilgili ülke ihracat kredi acentesi tarafından sigortalanmış ihracat sözleşmelerini finanse edecek. Üç ile beş yıllık vadede yapılacak sözleşmenin faizi, yatırımcının talebine göre Libor bazlı, değişken veya sabit faiz olarak tespit edilebilecek. Söz konusu kredi anlaşması, 31 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girdi.

Hazine'den Batık Bankalara 32.4 Katrilyon Aktı

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)'nin batık bankalar için kullanılmak üzere Hazine'den aldığı nakit ve iç borçlanma kağıtlarının toplamı Ekim 2002 itibariyle 32.4 katrilyon lirayı buldu. Hazine bu kaynağın 12.6 katrilyon lirasını nakit ödedi. Hazine'nin, batık bankalardan kaynaklanan yükümlülükleri karşılaması amacıyla TMSF'ye nakit ya da iç borçlanma kağıdı olarak aktardığı tutar Ekim 2002 sonu itibariyle 32.4 katrilyon lirayı buldu. TMSF, Ekim 2002 sonu itibariyle bilanço ve gelir-gider tablolarını açıkladı. IMF ile yapılan stand-by anlaşması uyarınca açıklanan verilere göre TMSF'nin Hazine'den kullandığı avans ve krediler 32.4 katrilyon liraya ulaştı. Hazine bu kaynağı TMSF'ye

başlangıçta iç borçlanma kağıdı olarak aktardı. Ancak şimdiye kadar vadesi dolan ya da vadesi beklenmeden erken itfaya tabi tutulan kağıtlar nedeniyle Hazine, TMSF'ye nakit olarak toplam 12 katrilyon 620 trilyon liralık ödeme yaptı. Hazine'nin yaptığı bu nakit ödemeler, erken itfa anapara ve faiz ödemeleri, kupon ödemeleri, kupon ödemeleri, vadesi gelen Devlet İç Borçlanma senetlerinin anapara ve Devlet iç borçlanma senedi değişimlerinde yapılan anapara ve nema ödemelerinden meydana geliyor.

Hazine'nin TMSF'nin halen elinde bulunan iç borçlanma kağıtlarının toplam tutarı ise 19 katrilyon 729 trilyon lira düzeyinde bulunuyor. Hazine, söz konusu iç borçlanma kağıtları için de vadeleri dolduğunda nakit ödeme yapıyor. Ya da TMSF'nin nakit paraya gereksinim duyması halinde vadesini beklemeden erkenden itfa ediyor. TMSF, Merkez Bankası'ndan ise kısa vadeli avans adıyla 1 katrilyon 662 trilyon lira aldı. TMSF, Hazine ve Merkez Bankası'ndan aldığı kaynakları batık bankalar için kullandı. TMSF'nin batık bankalar operasyonu nedeniyle uğradığı ve görev zararı olarak değerlendirilen zararlarının toplamı 17 katrilyon 190 trilyon lira düzeyine ulaştı. Bu zararın 10 katrilyon 996 trilyon lirası söz konusu bankalara ihtiyat olarak verilen kaynaklardan kaynaklandı. 6 katrilyon 40.5 trilyonu ise önceki yıllardan kesinleşen görev zararlarından oluşuyor. TMSF tasfiye ettiği ya da sattığı batık bankaların, batık kredilerini de üstlendi. TMSF'nin üzerinde kalan söz konusu batık kredilerin Ekim 2002 sonu itibariyle toplam tutarı 5 katrilyon 206 trilyon lira olarak hesaplandı. TMSF söz konusu batık krediler için 4 katrilyon 832 trilyon lira karşılık ayırdı.

Bu arada TMSF'nin geçen yılın ilk 10 ayındaki toplam zararının da 8 katrilyon 477 trilyon lira olarak gerçekleştiği belirtildi. Fon'un giderlerinin büyük bölümünü Hazine'den alınan kaynaklara Fon tarafından ödenmesi gereken faizlerden kaynaklanıyor.

Pamukbank Yeniden Satışa Çıktı

TMSF, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) ile varılan anlaşmaya uygun olarak Çukurova Grubu'nun Pamukbank'la ilgili açtığı tüm davalardan vazgeçmesi üzerine, Danıştay kararıyla durdurulan Pamukbank'ın satış sürecine devam etme kararı aldı. Bankada inceleme yapma süresi 14 Mart'a, teklif verme süresi ise 28 Mart'a kadar uzatıldı. Sürece yeni yatırımcı dahil olursa süre yeniden belirlenecek

Akbank'tan Çeke Alternatif Çözüm

Akbank, çek ve senete alternatif olarak peşin ve vadeli tedarik ödemelerinde kullanılacak yeni bir tahsilat ve ödeme sistemi olan biz.card'ı kullanıma sundu. Akbank Genel Müdürü Zafer Kurtul, biz.card'ın tanıtım toplantısında yaptığı konuşmada bankanın daha önceden KOBİ'leri desteklemek için "Şirketim" isimli bir proje başlattığını hatırlatarak yeni ürünün de proje kapsamında geliştirildiğini, hedeflenen sektörlerin bayiler ve

tedarikçiler olduğunu söyledi. Kurtul, “Biz.Card, reel sektörün ödeme mekanizmasını ve finansmanını kolaylaştırmak için ortaya çıkardığımız bir kredi kartı” dedi.

Akbank Genel Müdür Yardımcısı Ziya Akkurt da sistemin geçen aydan itibaren bazı yerlerde denenmeye başlandığını belirterek, bir sorun yaşanmaması durumunda asıl uygulamaya geçeceklerini bildirdi. Deneme süresince kullanıcılardan çok olumlu tepkiler aldıklarını belirten Akkurt, kartın faiz oranının piyasa faiz oranlarıyla orantılı olarak ticari kredi faizlerinin biraz altında olacağını ifade etti. KOBİ ve bayilere yönelik oluşturulan bu sistemin Türkiye’de ilk olduğunu ifade eden Akkurt, ticaret dünyasında satıcı olan tedarikçilerle alıcı müşterilerin iş yapma şekillerini değiştirecek olan sistemin tahsilat garantisi sunarak çek, senet ve teminat mektubu ihtiyacını ortadan kaldırdığını söyledi.

Akbank Kurumsal Bankacılık Pazarlama Müdürlüğü Bölüm Başkanı Serdar Besli de sistem dahilindeki firmalara mali yapılarına göre bir limit verileceğini belirterek, “Kartla ilk hedefimiz 20 bin müşteriye ulaşmak, her bir kartın her ay 10 milyar lira ciro yapmasını düşünüyoruz. İlk yıl ciro hedefimiz 500 milyon dolar civarında” diye konuştu. Besli, hedef firmaları arasında KOBİ’lerin yanı sıra ana firmalar ve esnafın da bulunduğunu kaydetti. Sistemde satıcıların bayiler için tanıdığı limit ile Akbank’ın verdiği limit olmak üzere iki limit bulunduğunu kaydeden Serdar Besli, “Deneme süresince bize gelenler hayal edemedikleri bir sistem olduğunu, dolayısıyla çok memnun kaldıklarını söylediler. En kısa sürede bunu Türkiye geneline dağıtıp, alışveriş limitlerini oluşturup sistemi açmayı düşünüyoruz” dedi.

Biz.card ile bankacılık sektöründe çeşitli kanallar üzerinden kartlı ve kartsız işlem yapılabilir. Biz.card alıcı firmalara Akbank tarafından satın almada kullanılabilir bir kredi limiti sağlarken, vade tarihinde mevduatı yetersiz kaldığında alıcılara otomatik olarak krediden ödeme yapma avantajı getiriyor. Biz.card’ı şirket kredi kartı ve banka kartı olarak da kullanabilecek olan alıcı firmalar, böylelikle tek kartla hem tedarik ödemelerini hem de diğer ödeme ihtiyacını karşılayacak. Tedarikçi firmalar ise ileri vadeli alacaklarını Akbank’la garanti altına alacak. Satıcılar kartlı ve kartsız çalışma opsiyonları ve on-line tahsilat avantajıyla satış ve takipte daha kolay işlem yapabilecek. Tedarikçi müşterilerine çeşitli ödeme opsiyonları sunan, vade tarihini erteleyebilen sistem, vadeli alacakları garanti almasından dolayı tahsilat riskini en aza indiriyor. Sistem on-line çalıştığı için, sistem içindeki tüm firmaların işlemleri bakiye ve limitler kontrol edilerek gerçekleştirilecek.

Vakıfbank’ta Olaylı Atama

Vakıfbank Genel Müdürü İrfan Erciyas, ani bir gelişmeyle görevinden alınırken, yeri-

ne eski Genel Müdür yardımcılarından Ahmet Kaçar getirildi. Ancak bu atama, olaylı gelişmelere sahne oldu. Edinilen bilgiye göre Ahmet Kaçar, görevi devralmak için Vakıfbank Genel Müdürlüğü'ne gittiğinde, İrfan Erciyas, bu görevi devretmeye yanaşmadı. Erciyas'ın "bu göreve dört yıllığına atandığı" gerekçesiyle, koltuktan kalkıp görevi devretmek istemediği öğrenildi. Bunun üzerine yeni Genel Müdür Ahmet Kaçar'ın polis çağırıldığı ve şubelere bir sirküler göndererek, Genel Müdürlüğe kendisinin atandığını bildirdiği belirtildi. Uzlaşma sağlanamayınca da BDDK hakemliğine başvurulduğu ifade ediliyor. Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin'e bağlı olan Vakıfbank'ın Genel Müdürlüğünde değişiklik için Vakıflar Genel Müdürü'nün teklifi Başbakan'ın onayı gerekiyor.

Visa: Kart Sahtekarlığı AB'nin Üstünde

Visa Türkiye Genel Müdürü Greg Twitcher, Türkiye'deki kart sahteciliğindeki artış hızının AB ortalamasının üstüne çıktığını belirterek, "Türkiye'de AB'den çok daha hızlı bir şekilde sahtecilik oranları artıyor" dedi. Twitcher, Visa'nın 2003 yılı strateji ve hedeflerinin aktarıldığı basın toplantısında, Visa'nın 1990 yılından bu yana her 5 yılda bir tüketici harcamalarındaki payını ikiye katladığını, buna kart ihracına odaklanarak ve geleneksel kabul ağını geliştirerek ulaştıklarını söyledi. Avrupa ve Türkiye'de Visa harcamalarını 2007'ye kadar iki katına çıkarmayı hedeflediklerini bildiren Twitcher, "Avrupa'da bu oranı % 8'lerden % 16'ya çıkarmayı istiyoruz. Visa'nın Türkiye'de şu anda % 6 olan tüketici harcamalarındaki payını ise 2007'ye kadar % 12'ye çıkarmayı hedefliyoruz" diye konuştu.

Visa'nın özellikle market, benzin istasyonu, restoran, mağaza zincirleri, seyahat acenteleri alanlarındaki harcamaları artırması ve bu sektörlerle odaklanması gerektiğini vurgulayan Twitcher, "Bunun için de Türkiye'de nakde bağımlılığı, nakit kullanımını azaltmak zorundayız. Türkiye'de insanların çoğu hala nakit alışveriş yapmaktan hoşlanıyorlar. Türkiye'de alışverişlerde nakit kullanım oranı % 77" diye konuştu. Greg Twitcher, Türkiye'de Eylül 2002 itibariyle kartlı alışverişlerin % 60'ının Visa ürünleriyle yapıldığını belirterek, 2002'de Visa ile kart başına 1.1 milyar lira harcadığını, bunun da en yakın rakibe oranla % 40 daha fazla olduğunu bildirdi. Geçen yıl satış noktalarındaki her 3 kartlı işlemde 2'sinin Visa ile yapıldığını anlatan Twitcher, Visa'nın Türkiye'de yıllık 19 milyar Euro'luk aktivitesi bulunduğunu söyledi. Kredi kartı sayısı açısından Türkiye'nin Avrupa'da 3. sırada yer almasına rağmen kullanımda 8. sırada bulunduğuna değinen Twitcher, internet üzerinden alışverişin hızla arttığı Türkiye'de üye işyeri sayısını ve kabul noktalarını artırmanın yanı sıra, genç nüfusa yönelik ön ödemeli kartlar gibi yeni ürünler oluşturduklarını kaydetti.

Konuşmasının ardından gazetecilerin sorularını yanıtlayan Twitcher, bu yılki büyü-

me hedeflerinin sorulması üzerine, Türkiye'de geçmişte hep 2 basamaklı büyüme elde ettiklerini dile getirerek, "2002'de kullanım açısından yüzde 40-41 büyüdük. Bu devam edecektir" dedi. Kredi kartında, dolandırıcılığın önüne geçmede güvenilir bir sistem olan EMV standardıyla ilgili bir soru üzerine de Twitcher, bu sistemin Türkiye'de yaygınlaşması için gerekli altyapının oluşturulması ve en kısa sürede uygulamaya geçmeleri için bankalara büyük destek verdiklerini söyledi. Twitcher, Türkiye'deki kart sahteciliğine dair bir soru üzerine de, Türkiye'de bu oranın AB ortalamasının altında olduğunu ifade ederek, "AB ile karşılaştırıldığında bu oran % 0.01 düzeyinde. Ancak bir yıl kadar önce Türkiye'deki sahtecilik oranlarının artış hızı, AB ortalamasının üstüne çıktı. Türkiye'de AB'den çok daha hızlı bir şekilde sahtecilik oranları artıyor" diye konuştu. Twitcher, çok büyük potansiyeli bulunan Türkiye'de kredi kartı pazarındaki büyümenin daha da artacağını ve hızlanacağını söyledi. Visa Türkiye Genel Müdür Yardımcısı Nur Öztin Kurak da, 2005 yılına kadar Türkiye'deki Visa markalı kredi kartlarının birçoğunun EMV uyumlu hale getirilmesini öngördüklerini duyurdu.

Bayındırbank'tan Kredi Satışı

Bayındırbank Anonim Şirketi, banka portföyünde bulunan bireysel kredilerin, Yönetim Kurulu kararı gereği bankalardan teklif toplanmak sureti ile satışa sunulmasına karar verdi. Söz konusu karar, Resmi Gazete'nin ihale duyuruları bölümünde yayımlandı. Buna göre, kredi satışı, kapalı zarf usulü teklif alınarak, açık artırma usulü ile gerçekleştirilecek. İhale teminatı 20 bin dolar olarak belirlenirken, katılımcılardan 2 bin dolar bilgilendirme ve dokümantasyon bedeli alınacak. Bankanın, Devlet İhale Kanunu'na tabi olmadığından satışları yapıp yapmamakta veya satışların yöntemini değiştirmekte, satışların banka yönetim kurulunca uygun görülecek şekilde yapılmasına karar vermekte serbest olduğu belirtilen duyuruya göre, 28 Şubat 2003 tarihinde yazılı teklifler alınacak. Diğer taraftan, 10 Mart 2003 tarihinde teklifler, yönetim kurulunca değerlendirilecek. Katılımcılar, gerekli bilgiyi Bayındırbank Genel Müdürlüğü'nden temin edebilecekler.

Yargıtay: Kredi Kartında Kimlik Sorulması Şart

Yargıtay, kredi kartı kullanılırken, kimlik kartı gösterilip, gösterilmeyeceği tartışmasını noktaladı ve kimlik kontrolünün şart olduğuna hükmetti. Mastercard Avrupa Yönetimi'nin, kredi kartı alışverişlerinde kimlik gösterilmesinin zorunlu tutan Türk bankalarına ceza kararı vermesine karşın, Yargıtay'ın yerleşik kararlarında kimlik kontrolüne vize verdi. Yargıtay kararlarında, MasterCard Avrupa Yönetimi'nin görüşünün aksine, hem kart sahibinin hem de kartı kullandıran ticari işletmenin sorumluluğu bulunduğu dikkat çekildi. Her iki tarafın da "kartın kötü kullanımına olanak tanımayacak önlemleri alması gerektiği" belirtildi. Kararlarda, "Ticari işletmelerin gerekli hüviyet kontrolünü yapması gerektiği" vurgulandı. Kredi kartını kaybeden bir vatandaş bu durumu

bankaya bildirdi. Ancak kartın bir başkası tarafından bulunup alışveriş yapıldığı anlaşıldı. Banka ve müşterisi mahkemelik oldu. Ancak Yargıtay 19. Hukuk Dairesi hem kart sahibinin hem de kartı kullandıran ticari işletmenin sorumluluğu bulunduğu sonucuna vardı. Kararda özetle şöyle denildi: Kredi kartı hamilinin kredi kartının bir başkasının eline geçip kötü kullanımını önleyecek tedbirleri alması, kredi kartı ile harcamaya izin veren müessesenin ise harcama yapan kişinin kredi kartı hamili olup olmadığını, o müşteri tarafından kullanılıp kullanılmadığını, hüviyet kontrolünü yapmak suretiyle denetlemesi gerekmektedir.

İş Bankası'nın Kârı 311 Trilyon

Türkiye İş Bankası 2002 yılı sonunda enflasyona göre düzeltilmiş net kârının 310.8 trilyon lira olduğunu bildirdi. İş Bankası Genel Müdürü Ersin Özince yaptığı açıklamada, geçtiğimiz yıllarda yaşanan krizin yaralarının 2002 yılı içinde kısmen sarılmakta olduğunu belirterek, 2002 yıl sonu itibariyle İş Bankası'nın enflasyona göre düzeltilmiş net 310.8 trilyon, ayrılmış olan 575.8 trilyon lira karşılıkla birlikte brüt 886.6 trilyon lira kâr ettiğini duyurdu. 2002'de de reel sektöre olan desteklerini önder konumunda sürdürdüklerini ifade eden Özince, bankanın kredi hacmini 2001 yıl sonuna göre dolar bazında % 45 oranında artırdığını, Merkez Bankası verileri bazında bir yıl önce % 10.13 olan kredi piyasa payının 2002 yıl sonunda % 16.57'ye yükseldiğini belirtti.

2002 yılı sonunda önceki yıla göre toplam mevduatın dolar bazında % 28 oranında artarak 10 milyar doları aştığını belirten Özince, bankaya duyulan haklı güven ve hizmet sunumundaki kaliteye bağlı olarak bankanın 2000 yılı sonunda % 7.2 olan mevduat piyasa payının % 74 oranında bir artış göstererek 2002 yıl sonu itibariyle % 12.54 gibi çok önemli bir düzeye ulaştığını vurguladı.

Akbank'ın 2002 Yılı Kârı 1.2 Katrilyon Lira

Enflasyondan arındırılmış mali tablolara göre Akbank, 2002 yılında 1,208 trilyon lira brüt kâr elde etti. Brüt kârı üzerinden 522 trilyon liralık vergi karşılığı ayıran Akbank aynı dönemde 686 trilyon lira net kâr elde etti. Akbank brüt kârı üzerinden ilgili mevzuat uyarınca tam vergi karşılığı ayırmıştır. Konuyla ilgili olarak yazılı bir açıklama yapan Akbank Genel Müdürü Zafer Kurtul şunları söyledi: "Bankaların performanslarıyla ilgili sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek için kârlılığın gerçek göstergesi olan vergiden önceki brüt kârlara bakmak daha doğrudur. Akbank'ın enflasyondan arındırılmış brüt kârı 1,208 trilyon lira olup bu dönemde 522 trilyon lira vergi karşılığı ayırdıktan sonra net kârımız 686 trilyon lira olarak gerçekleşti. 2002 yılı sonunda Akbank'ın toplam aktifleri geçen yıl sonuna göre % 44 büyüyerek 24.5 katrilyon liraya ulaşmıştır. Bankamızın toplam mevduatı 16.6 katrilyon lirayı bulmuştur. Mevduatımızdaki büyüme geçen yıla

göre % 41'dir. Bu netice bankamıza duyulan güvenin göstergesidir. Bankamız toplam kredileri dönem içerisinde % 30.7 oranında artmış ve 6.3 katrilyon TL olmuştur. Özkaynaklarımız 3.25 katrilyona ulaşmış olup geçen yıla göre % 61.4 büyüme kaydetmiştir."

Dışbank'ın Kârı 81.9 Trilyon Lira

Dışbank, BDDK normları çerçevesinde, enflasyon muhasebesine göre düzenlenmiş mali tablolarını açıklayarak, 81.9 trilyon lira net kâr elde ettiğini duyurdu. Reel bazda, bankanın toplam aktifleri % 11 büyürken, kredilerdeki büyüme % 65, müşteri mevduatındaki artış ise % 23 oldu. Dışbank, 2002 yılı sonu itibariyle 81.9 trilyon lira net kâr elde ederken, özkaynaklarını % 19.4 artırıp 568.9 trilyon liraya yükseltti. Bankanın toplam aktifleri % 11'lik bir artışla 3.9 katrilyon liraya ulaşırken, 1.2 katrilyon lira düzeyine yükselen kredilerde de reel büyüme % 65 oldu. Dışbank'ın 2002 yıl sonu itibariyle müşteri mevduatı % 23'lük reel artışla 2.1 katrilyon liraya yükselirken, getirili aktiflerinin toplam aktifler içindeki payı da % 86 oranına çıktı.

Bankanın takipteki kredilerinin, toplam kredilerine oranı % 7'den % 5.3'e gerilerken bu kategorideki kredilere ayrılan özel karşılıkların oranı da % 89 oldu. Dışbank'ın açıkladığı rakamlarla, geçen sene toplam aktiflerin % 21'ini oluşturan kredilerin, bu yıl toplam aktifler içindeki payının % 32'ye yükseldiği ortaya çıktı. Bilanço ile birlikte Dışbank'tan yapılan açıklamada, finansal iştirakleriyle bankanın, 2003 yılında da bireysel, ticari ve kurumsal bankacılıkta büyüme stratejisini sürdürmeyi planladığı belirtildi. Açıklamada ayrıca, Dışbank'ın 2003 yılına da dinamik girdiği belirtilerek, "Dışbank, 2002'nin son iki ayında KOBİ'lerle 6 ilde imzaladığı sabit faizli, esnek ödeme planlı "Girişimci Destek Kredisi" anlaşmalarını, 2003 yılının ilk iki ayında 18 ilimizde daha gerçekleştirdi. Böylece, Dışbank'ın Ankara'da başlayan KOBİ'lere destek yolculuğu, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana, Antakya ve Denizli'nin ardından, Antalya, Eskişehir, İnegöl, Balıkesir, Edirne, Samsun, Mersin, Konya, Afyon, Trabzon, Bolu, Kayseri, Şanlıurfa, Çorum ve Tekirdağ ile sürüyor" açıklaması yapıldı.

Akbank Temettü Dağıtacak

Akbank Yönetim Kurulu, 2002 yılı faaliyetlerinden sağlanan kârdan hissedarlara % 5 nakit temettü, % 47 de bedelsiz hisse dağıtılmasına karar verdi. Akbank'dan borsaya gönderilen açıklamada, nakit temettülerin 27 Mart tarihinden itibaren ödeneceği kaydedildi. Bedelsiz hisselerin dağıtım tarihinin ise Genel Kurul'u müteakiben bildirileceği duyuruldu.

Tekfenbank'ın Kârı 16.9 Trilyon Lira

Tekfenbank, 2002 yılında 16 trilyon 922 milyar lira net kâr elde etti. Sermaye yeterlili-

ği standart rasyosunun da asgari yasal seviye olan % 8'in çok üzerinde gerçekleştiği belirtildi. Tekfenbank'tan yapılan açıklamada, uluslararası muhasebe standartlarına göre hazırlanan ve enflasyona göre düzenlenmiş bilançoya göre, toplam aktiflerin reel olarak % 18.7 artışla 572 trilyon 405 milyar liraya ulaştığı bildirildi. Toplam özkaynakların 2001 sonuna kıyasla % 34.2 artarak 66 trilyon 370 milyar liraya yükseldiği belirtilen açıklamada, piyasa riskine göre düzeltilmiş sermaye yeterliliği standart rasyosunun da asgari yasal seviye olan % 8'in çok üzerinde gerçekleştiği kaydedildi.

Türk Ekonomi Bankası'nın 2002 Kârı 18.5 Trilyon Lira

TEB (Türk Ekonomi Bankası), 2002 yılı için 18.5 trilyon lira net kâr açıkladı. Bankanın 2002 yıl sonu brüt kârı 40 trilyon lira olarak gerçekleşirken, ayrılan vergi karşılığı nedeniyle net kâr 18.5 trilyon lira oldu. Aktifinin % 55'i likit kalemlerden oluşan TEB'in 2002 yıl sonu sermaye yeterlilik rasyosu ise % 15.40 oldu.

Garanti Bankası'nın Kârı 123.1 Trilyon Lira

Garanti Bankası, 2002 yılı için 123 trilyon 74 milyar lira olarak net kâr açıkladı. Enflasyon muhasebesi uygulanmış bilançoda bankanın brüt kârı ise 304 trilyon 238 milyar lira olarak gerçekleşti. Yasal mevzuat ve uluslararası uygulamalar doğrultusunda, kredi karşılıkları dahil toplam 181 trilyon 164 milyar lira karşılık ayıran Garanti Bankası'nın aktif büyüklüğü, 31 Aralık 2002 tarihi itibarıyla 19 katrilyon 563 trilyon 59 milyar lira oldu. Garanti Bankası'nın net nakdi kredileri, 2001'e göre reel bazda % 4 artarak 5 katrilyon 413 trilyon 210 milyar liraya yükseldi. Kredilerin aktifler içindeki payı, % 25'den % 28'e çıktı. Böylece Merkez Bankası rakamlarına göre, Garanti Bankası'nın toplam kredilerdeki pazar payı % 13.4'den % 16.4'e, yabancı para cinsinden kredilerdeki payı ise % 22.8'den % 27 seviyesine yükseldi. Geri dönmeyen krediler ise 2001 yılına göre reel bazda % 48 oranında düştü.

31 Aralık 2002 itibarıyla Garanti Bankası'nın mevduatı, 13 katrilyon 163 trilyon 403 milyar lira seviyesinde gerçekleşti. Mevduatın toplam bilanço içindeki payı, % 62 seviyesinden % 67'ye çıktı. Garanti Bankası'nın piyasa payı, toplam Türk Lirası mevduatta % 6.8'e, yabancı para mevduatta ise % 11.8'e ulaştı. Garanti, son iki yılda toplam mevduattaki piyasa payını katlayarak % 10 seviyesine yükseltti. 2002 sonu cari yıl kârı dahil toplam özkaynaklar ise 1 katrilyon 678 trilyon 355 milyar lira düzeyine çıktı. Garanti Bankası Genel Müdürü Ergun Özen, yaptığı değerlendirmede, geçen yılın son 4 ayında 7 ilin ticaret odalarıyla anlaşma yaparak ülke çapında kredi seferberliği başlattıklarına işaret ederek, şunları kaydetti: "Ekonomide dengelerin yerine oturmasıyla birlikte, bankaların, öncelikle üretimin finansmanına kaynak yaratması gerekiyor. Bu kapsamdaki çalışmalarımızla, 2002'de özel bankaların kullandığı yabancı para cinsinden kredilerin üçte birini, toplam kredilerin ise dörtte birini Garanti olarak biz verdik. 2003'ü de

“kredi yılı” ilan ederek, bu konudaki iddiamızı sürdürüyoruz.”

Ziraat Bankası 156 Trilyon, Halk Bankası 594 Trilyon Lira Kâr Elde Etti

Ziraat Bankası ve Halk Bankası'ndan yapılan ortak açıklamaya göre, enflasyon düzeltilmesi tutarı ve kurumlar vergisi karşılığı düşüldükten sonra, 2002 yılında, Ziraat Bankası 156 trilyon lira, Halkbank da 594 trilyon lira net kâr elde etti. Ziraat ve Halk Bankası'nın, toplam aktifleri 55.1 katrilyon lira, vergi ve enflasyon düzeltilmesi öncesi faaliyet kârları 2 katrilyon 612 trilyon lira, vergi karşılığı 595 trilyon lira, vergi sonrası net kârı ise 750 trilyon lira oldu. Bağımsız denetimden geçmiş, enflasyondan arındırılmış mali tablolarına göre, Ziraat Bankası'nın 2002 yılında toplam aktifleri 37.7 katrilyon lira, Halk Bankası'nın da 17.4 katrilyon lira oldu.

Kartla İspanya'yı Geçtik Avrupa Üçüncüsü Olduk

Türkiye, MasterCard'ın bünyesinde kart sayısı olarak Almanya ve İngiltere'den sonra üçüncü büyük pazar konumuna geldi. Kart sayısında İspanya'yı geçen Türkiye, kart artış oranında ise Avrupa birincisi olmayı başardı. Türkiye, kartlı ödeme sistemi kuruluşu MasterCard bünyesinde, geçen yıl 24.7 milyon adet MasterCard kredi kartı ve Maestro banka kartı ile Avrupa'nın 3. en büyük kart pazarı konumuna yükseldi. Mastercard Avrasya Genel Müdürü Özlem İmece, düzenlediği basın toplantısında yaptığı konuşmada, Eylül 2002 itibarıyla dünyada 1 milyar 64.6 milyon MasterCard ve Maestro kartı bulunduğunu, burada en fazla payı Amerika ve Avrupa'nın aldığını bildirdi.

MasterCard Türkiye'nin gerek Avrupa'da gerekse Türkiye'de kart sayısı, ciro ve işlem adedi bakımından örnek gösterilen başarılı bir yıl geçirdiğini anlatan İmece, 7.7 milyonu MasterCard olmak üzere Maestro ile birlikte toplam 24.7 milyon kart adedi ile Türkiye'deki pazar payını % 56.6'ya çıkardığını söyledi. İmece, geçen yıl Türkiye'de verilen yeni kredi kartlarının % 92.5'inin MasterCard markasıyla çıktığına dikkat çekti. MasterCard kredi kartı adedinde % 26.5 artışla Avrupa birincisi olduklarını açıklayan İmece, 2002'de Türkiye'nin tüm kredi kartı cirosu % 71.21 artarken, MasterCard kredi kartı cirosunun % 105.12 büyüyerek, iki katına çıktığını kaydetti.

İmece, ülkede kartlı ödeme sistemleriyle yapılan harcamaların % 50'sinin MasterCard ve Maestro ile gerçekleştirildiğini, bu kartlarla yapılan harcamaların rakamının 18.5 milyar dolar olduğunu bildirdi. Her zamanki enerji ve heyecanla Türkiye'deki paylarını artırmak için uğraştıklarını anlatan İmece, Türkiye'de 1998-2002 döneminde ciroda 16.5, kartlarda 4 ve işlem bazında 5.6 kat artış yaşadıklarını bildirdi. İmece, 2002 yılında Türkiye'nin İspanya'yı geçerek Almanya ve İngiltere'nin ardından Avrupa'nın 3. en büyük kart pazarı konumuna yükseldiğine dikkat çekti.

Kara Listede 850 Bin Kişi Var

Bankalardan kullandıkları tüketici kredisi ve kredi kartı borçlarını ödemedikleri ya

da geç ödedikleri için "kara liste"ye alınanların sayısı 850 bine yaklaştı. Liste de bulunanların büyük bölümünü kredi kartı borçluları oluşturdu. Merkez Bankası'ndan edinilen verilere göre, bankaların Merkez Bankası'na, Merkez Bankası'nın da tüm bankalara bildirdiği, tüketici kredisi ve kredi kartı borcunu ödemeyen ya da geç ödeyenlere ilişkin liste büyüyor. Listeye, Ocak ayında 6 bin 347 kişi alındı. Bunların 5 bin 311'ini kredi kartı borcunu ödemeyen, 137'sini geç ödeyen, 714'ünü tüketici kredisi borcunu ödemeyen, 185'ini geç ödeyenler oluşturdu. Böylece, listedeki isimlerin sayısı Ocak ayı sonu itibarıyla 847 bin 752'ye ulaştı. "Kara liste"ye en fazla isim, krizin etkili olduğu 2001 yılında eklenmişti. Listeye, 1998 yılında 27 bin 135, 1999'da 126 bin 7, 2000'de 175 bin 95, kriz yılı olan 2001 yılında da 376 bin 715 kişi alınmıştı. 2002 yılının tümünde listeye girenlerin toplam sayısı ise 136 bin 453 olmuştu.

Ocak ayı sonu itibarıyla "kara liste"de bulunanların 638 bin 580'le en büyük bölümü kredi kartı borçluları oluşturdu. Bu kişilerin 384 bin 590'ının borcunu ödemediği, 253 bin 990'ının geçikmeli olarak ödediği belirlendi. Tüketici kredisi borçlularının toplam sayısı ise 209 bin 172 olarak gerçekleşti. Bunların 120 bin 79'unu borcunu geç ödeyenler, 89 bin 93'ünü ise gecikmeli olarak ödeyenler oluşturdu.

Finansbank'tan Hızlı Para Transferi

Finansbank, dünyanın 190 ülkesinde 117 bini aşkın noktasında faaliyet gösteren Western Union ile gerçekleştirdiği işbirliği çerçevesinde, kimlik ile yapılacak havale işlemlerini birkaç dakika içinde alıcısına nakit olarak ulaştırıyor. Finansbank'tan yapılan açıklamada, yurtdışında çalışan veya yaşayan yakınlarından para bekleyenler ya da onlara para göndermek isteyenler, herhangi bir sebeple Türkiye'de bulunan yabancılar ve yurtdışına çıktığında acil olarak para ihtiyacı olanlar için gerçekleştirilen işlemlerde, havaletler gönderildikten birkaç dakika sonra gönderilen ülkedeki herhangi bir Western Union acentesinde ek bir ödemeye gerek olmadan ödemeye hazır hale getirildiği kaydedildi. Havale göndericisi veya alıcısının Finansbank'ta hesabı bulunmasa da yararlanabildiği hizmetin, hafta içi 125 Finansbank şubesinden, Cumartesi günleriyse bünyesinde Finansbank şubesi bulunan Mecidiyeköy, Şişli ve Olivium Gima ile Ankara'da Kızılay Gima, Bursa Gima, Aydın Gima, Mersin Gima, Gaziantep Gima ile Tarsus Gima'dan verildiği bildirildi.

Bayındırbank Kâra Geçti

TMSF bünyesinde bulunan ve Fon'un tahsilat bankası görevini gören Bayındırbank, 31 Aralık 2002 itibarıyla, 663.1 trilyon lira karşılıklar sonrası kâr elde etti. Bayındırbank, 2001 yılı sonu itibarıyla 0.9 trilyon lira zarar yapmıştı. Bayındırbank Yönetim Kurulu Başkanlığı, TSMF bünyesinde yürütülen varlık çözümlemesine yönelik çalışmaların bir

parçası olarak 9 Temmuz 2001 ve 31 Aralık 2002 dönemi içinde banka bünyesinde gerçekleştirilen faaliyetleri içeren Kurumsal Faaliyetler Raporu'nu yayımladı. BDDK kararıyla 9 Temmuz 2001'de TMSF'ye devredilen Bayındırbank bünyesinde 383 personel bulunurken, 2002 sonu itibarıyla çalışanların sayısı 912 olarak belirlendi.

Bayındırbank, kendisi de dahil olmak üzere BDDK kararıyla çeşitli tarihlerde Fon bünyesine alınan bankalardan devralınan aktif büyüklük toplamı 7 katrilyon 203 trilyon lira oldu. Banka, Bayındırbank'tan 317 trilyon lira, Demirbank'tan 3 katrilyon 80 trilyon lira, İktisatbank'tan 936 trilyon lira, Sitebank'tan 3 trilyon lira, EGS Bank'tan 109 trilyon lira, Kentbank'tan 358 trilyon lira, Etibank'tan 295 trilyon lira, Toprakbank'tan 2 katrilyon 105 trilyon lira tutarında aktif büyüklük devraldı. Bayındırbank'ın 31 Aralık 2002 tarihi itibarıyla toplam bilanço değeri 3 katrilyon 481.8 trilyon lira olarak belirlenirken, bankanın 567.9 trilyon lira öz kaynağı bulunuyor. Banka'nın geçen yıl sonu itibarıyla, 1.9 trilyon lira nakit değeri, 1 katrilyon 890.5 trilyon lira menkul kıymetler cüzdanı, 79.9 trilyon lira net takipte alacağı, 450 trilyon lira da muhtelif alacağı var.

9'u şube toplam 20 hizmet binası bulunan Bayındırbank'ın, 2002 sonu itibarıyla, 61 bin 205 Fon'a devredilen bireysel ve kurumsal hukuk dava dosyası, 7 bin 306 kalan bireysel ve kurumsal dava dosyası, 1457 kredi dışı dava dosyasına sahip durumda bulunuyor. Bayındırbank, 2002 sonu itibarıyla 59 suç duyurusu yaptı. 2002 yılı sonu itibarıyla Bayındırbank'ın mali sorumluluğu ele alındığında tutarı 8 katrilyon 660 trilyon lira ile 70 milyon dolar olan 13 adet davası bulunuyor. Bu 13 davada davalı sayısı 206 olarak belirlendi. Dava ve davalı sayısı, tutarı açısından en büyük paya, Etibank, İnterbank ve Esbank çatısı altında birleşen Etibank sahip durumda. Mali sorumluluk bakımından Bayındırbank'ın, Etibank için 4 katrilyon 445 trilyon lira ile 69 milyon dolar olan ve 88 davalıdan oluşan 7 davası bulunuyor. İktisatbank'ın 1 katrilyon 953 trilyon lira olan 21 davalının bulunduğu bir davası var. Bayındırbank'ın davalar genel toplamı 8 katrilyon 899 trilyon lira ile 195 milyon dolar ve 33 milyon Euro olarak belirlendi. En büyük pay 4 katrilyon 447 trilyon lira ve 82 milyon dolar ile Bayındırbank bünyesinde birleştirilen Etibank'ın oldu. BDDK'nın kararı ile çeşitli tarihlerde TMSF bünyesine katılan Bayındırbank, Kentbank, Etibank, EGS Bank, İktisat Bankası ve Toprakbank'ın Bayındırbank bünyesinde devren birleştirilmişti.

TSKB Sendikasyon Kredisi Alacak

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB), 75 milyon dolara kadar sendikasyon kredisi alınması için Sabancı Bank Plc'ye yetki verdi. TSKB'den İMKB'ye gönderilen açıklamada, "Uluslararası bankalar konsorsiyumundan 75 milyon ABD Doları'na kadar sendikasyon kredisi alınması için Sabancı Bank Plc'ye, bankamızca yetki verilmiştir" denildi.

Görüşler

DR. SEYHAN TAŞ

KSÜ, Üniversitesi, İktisat Bölümü Öğretim Görevlisi

DR. İBRAHİM ÖRNEK

KSÜ, Üniversitesi, İktisat Bölümü Öğretim Görevlisi

Türkiye'de Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi

GİRİŞ

Ekonomik liberalizasyon genel olarak, piyasalarda, fiyat ve miktarlar üzerindeki sınırlama ve kısıtlamaların kalkması olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Ekonomisi açısından bu tür politikalar 1980 sonrası dönemde yoğunlaşmakta, sırasıyla; ürün ve işgücü piyasaları, finansal piyasalar, dış ticaret ve uluslararası sermaye hareketleri serbest hale gelmiştir. Finansal liberalizasyon konusunda teorik tartışmalar 1970'lerden bu yana yoğunlaşmaktadır. Bir yanda finansal liberalizasyonu savunan ve Neoklasik Ekolün Stanford Okuluna

mensup Mckinnon ve Shaw yer alırken, diğer tarafta ise bu kuramı eleştiren NeoKeynesyen ve Yeni Yapısalcı yaklaşımlar yer almaktadır. McKinnon ve Shaw, (1973) ortaya attıkları görüşlerle, özellikle tasarruf açığı olan Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ), faiz oranlarının serbest kalması sonucu tasarruf düzeyinin yükseleceğini, sermaye birikiminin hızlanacağını, yatırımların miktar ve etkinlik açısından arzu edilir bir düzeye geleceğini ve büyümenin finansmanın kolaylaşacağını öne sürmüşlerdir. Bu görüşlerini, piyasaların serbest işleyişi ö-

nündeki engellerin kaldırılması ve faiz oranları üzerindeki baskılamanın (repression) kalkması şeklinde ifade edilebilecek Baskılama Yaklaşımı (Financial Repression Approach: FRA) ile açıklamaktadırlar. (Sak, 1996) Bu durumda, zaten kaynak ihtiyacı had safhada olan ülkelerde en iyi yol finansal liberalizasyon aracılığıyla kaynak tahsisini en etkin kılmak olacaktır. Böylece ülkelerin finansal alanda kalkınmaları ile ekonomik büyümelerine önemli ölçüde katkı sağlanmış olacaktır.

Eleştirel yaklaşımlardan NeoKeynesci görüş, yatırım ve tasarrufları gelir düzeyi ile bağdaştırır; faiz artışı ile yatırımların maliyet artışına ve büyüme hızının yavaşlamasına dikkat çekerken, Yapısalcı Görüş, Neoklasik Yaklaşımın, serbestleşme sonucu finansal piyasaların gelişmesi, yeni finansal enstrümanların oluşması ve finansal aracılık işlemlerinin artacağı yönündeki varsayımını aşırı mekanik ve soyut bulmakta ve eleştirmektedir. İkincisi, bu gelişmelerin olabilmesi için GOÜ'deki politik ve kültürel koşullar dikkate alınmamaktadır. Son olarak, finansal serbestlik taraftarlarının, bankacılık sektörü dışında kalan finansal sektörün (informel sektör) verimli olmadığı varsayımı da doğru değildir. Çünkü gözlemler, bu piyasaların resmi piyasalara göre, kısıtlama ve düzenlemelerden bağımsız çalışması maliyeti avantajı sağladığına işaret etmektedir. Bu ve benzer eleştiriler sonucu finansal serbestleşme yanlıları, görüşlerinde bazı değişiklikler

yaparak, finansal liberalizasyonun kademeli bir biçimde gerçekleştirilmesini önermişlerdir.

Diğer yandan, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki bağıntıyı araştıran çalışmalar, -serbestleşme sonucu finansal piyasalarda derinleşme ve aracılık işlemlerinin artmasından hareketle finansal serbestleşme ile finansal gelişmeyi özdeş sayarak- nedensellik ilişkisi konusunda değişik bulgular ortaya koymuşlardır. Denebilir ki çoğunlukla bu çalışmaların sonuçları, ekonomik büyüme ve finansal kalkınma arasındaki nedenselliğin varlığını ispat etmekte fakat yönü hakkında kesin bir fikir vermemektedir. Bu durum son dönemde geliştirilen Yeni Büyüme Modellerine şöyle yansımaktadır: finansal kalkınma da bir açıklayıcı değişken olarak alınmaktadır. Konunun önem derecesi Türkiye ekonomisi açısından bir incelemeyi gerekli kılmaktadır.

A- FİNANSAL KALKINMA VE EKONOMİK BÜYÜME NEDENSELLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1- Kuramsal Yaklaşımlar

Finansal kesimin ekonomiye katkılarını tartışan iktisatçıların başında Schumpeter gelmektedir. İyi işleyen bir bankacılık sisteminin yatırımların finansmanını kolaylaştıracağını ifade etmektedir. Bunu sağlamanın yolu Schumpeter'a göre; bankacılık sisteminin teknolojik yenilik-

leri finanse ederek yeni ürünleri etkin kullanmaya çalışmasıdır. Robinson girişimcinin öncü rol oynadığını ve finansal sistemin bunu izlediğini belirtmektedir. (Robinson, 1952:67-142) Bu durumda, iktisadi gelişme ile birtakım finansal kurumlar ve düzenlemeler için talep yaratılmakta, dolayısıyla reel sektördeki gelişmeler finansal sektöre öncülük etmektedir. Diğer yandan, Gurley, Shaw ve Goldsmith finansal aracılık fonksiyonunun iktisadi kalkınma sürecine etkisini ele almaktadırlar. (Kar ve Pentacost, 2000:3) Finansal kurumların aracılık fonksiyonları sonucu, yatırımlar için gerekli fon arzı artmaktadır. Bu kurumlar fonksiyonlarını iyi icra ettikleri ölçüde ekonominin büyüme performansı yükselecektir. Ne var ki, bu iktisatçılar, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı ve yönü hakkında bir inceleme yapmamışlardır.

Patrick ise, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğe ciddi boyutta değinmiş ve nedenselliğin yapısını belirlemek için; talebin takip ettiği (demand-following) ve arzın öncülük ettiği (supply-leading) kavramları üzerinde durmuştur. Talebin takip ettiği durumda, reel sektördeki gelişmeler talebi doğurmakta ve talebin karşılanması için finansal kurumlar ve enstrümanlar aracı olmaktadır. Finansal sektöre talebin oluşması, reel sektörde üretimin artmasına, ticaretin genişlemesine ve tarımın modernize olmasına bağlanmaktadır.

Finansal sektör, gelişen sektörlere kaynak aktarmakta, finansal kesim böylece ekonomik büyümeyi desteklemektedir. (Patrick, 1966: 174-1899) Arzın öncülük ettiği durumda ise, finansal sektördeki gelişmeler yeni kurum ve enstrümanların ortaya çıkması, bu sektördeki gelişme ile büyüme sürecinin olumlu etkilenmesini ifade etmektedir.

Neoklasik Büyüme Teorilerine tepki olarak gelişen içsel büyüme teorileri ile finansal kalkınmayı ilişkilendirmeye çalışan iktisatçılar (Levine ve Pagano gibi) finansal kalkınmanın ekonomik büyümeyi etkileyebileceği varsayımını benimsemektedirler. Fakat Robert Lucas ise, iktisadi kalkınmada finansal kesimin yerinin gereğinden fazla abartılmaması gerektiğine işaret etmektedir. (Emek, 2000:61) Finansal serbestleşme, mal ve hizmet piyasalarının serbestleşmesinden farklı sonuçlar doğurduğundan tartışma konusu olmuştur. Bundan dolayı McKinnon ve Shaw'un görüşlerine eleştiriler yöneltilmiştir. GOÜ'de mali serbestleşmenin başarısız olmasının nedenleri arasında kredi piyasalarının tam rekabetçi yapıda olmaması, faiz oranlarının bu piyasalarda talebi karşılayacak boyutta yükseltilememesi, yatırımcıların piyasada bilgi edinme ve değerlendirme konularında sınırlı olmaları sayılmaktadır.

Son dönemde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi içsel büyüme teorileri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu durumda, Neoklasik büyüme modellerinde önemsenmeyen hükümet politikaları ö-

nemli hale gelmiş, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin açıklanmasında payının olduğu ampirik çalışmalarla gösterilmiştir. Yani, hükümetlerin finansal sisteme yönelik politikaları (Örneğin finansal serbestleşme) ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Ancak, bu tespite rağmen içsel büyüme modelleri, finansal kalkınmanın oluşumu ve nedenselliğin yönünün ekonomik büyümeden finansal kalkınmaya doğru olmasının nedeni gibi soruları cevaplayamamaktadır. Diğer yandan, finansal serbestleşme ile finansal gelişme paralel değerlendirildiğinde, ekonomik büyüme ve finansal gelişme ilişkisi önemli hale gelmektedir. Bu konu literatürde yüzyılın son yarısında yoğunca tartışılmış ve ilerleme kaydedilmiştir. Bu konudaki ilk çalışmalar ekonomik büyüme ve finansal aracılık işlemleri arasındaki ilişkiyi ele almakta ve iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını gündeme getirmiştir.

2- Türkiye'de Finansal Serbestleşme Uygulamaları

Türkiye'deki Finansal gelişmelerin özellikle 1980 sonrası seyri incelendiğinde, 24 Ocak Liberal Ekonomik Program ile finansal sektörün önünün açıldığı görülmektedir. (Toprak; 1993, Uygur; 1994, Yentürk;1997) İstikrar Programı ekonominin bütününe kapsayacak biçimde, bir yandan yurtiçi finansal yapı ve diğer yandan da dış ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, finansal sektörde mevduat

ve kredi faizleri serbest bırakılmış, yerleşiklerin döviz işlemleri yapabilmelerine imkan tanınmış ve yabancı bankaların finansal sektöre girişine izin verilmiştir. Bu nedenlerle bu dönemde finansal kesimdeki gelişmeler ve reel sektöre etkileri konusunun incelenmesi önem arz etmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, 1980'lerin ilk dönemlerinde başlattığı finansal serbestleşme sürecini 1989'da 32 sayılı Karar ile tamamlamıştır. Uygulamaların gerçekleştirildiği dönem, 1984-1987 dönemi dışında, istikrarsızlıkların hakim olduğu bir dönemdir. Buna sermaye hareketliliğinin istikrar bozucu etkileri ve uygulama hataları da eklenince etkinlik ve verimlilik iyice bozulmuştur. (Esen, 1998:24) Bu dönemde makro istikrarsızlığın ivme kazanmasının bir başka nedeni ise dünya çapındaki durgunluktur. Bu yüzden, sermayenin gelişmiş ülkelerdeki getiri oranlarının düşmesine ve bu yatırımlara yönelmeyen fonların spekülasyon nitelik kazanmasına neden olmuştur. Dünya çapında dolaşan ve spekülasyon alanlara yönelen bu kaynaklar sıcak sermaye halini almış ve Türkiye de bu durumdan etkilenmiştir. Ülkemize bu fonların akmasındaki en büyük faktör yüksek faiz oranı ve düşük kur olmuştur. Bu durumda, yurtiçi kaynakları harekete geçirmesi beklenen serbestleşme, spekülasyon sermayenin belirleyicisi olmuş ve ekonomi sıcak para ile finanse edilir hale gelmiştir.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların bir kısmı, finansal sistemin ekonomiye pozitif katkısının olduğunu gösterirken, finansal baskının ekonomik büyüme performansını olumsuz etkilediği şeklinde sonuçlar da üretilmiştir. Bu sonuçlar, 1990'lı yıllarda 50 ve 100 ülke için yürütülen değişik çalışmalarla teyit edilmiştir. Türkiye için içsel büyüme modelleri çerçevesinde beşeri sermayeyi dikkate alan çalışmada Kar (1998) finansal kalkınmanın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini birim kök analizi, kointegrasyon ve hata düzeltme mekanizmasını içeren yeni ekonometrik teknikler kullanarak göstermiştir. Ancak, içsel büyüme modelleri çerçevesinde yapılan araştırmaların çoğunda nedensellik ilişkisinin yönünün büyümeden finansal kalkınmaya doğru olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, finansal liberalizasyonun borçluluk ile çelişen yönlerinin bu şekilde büyüme üzerindeki olumlu etkilerini gölgede bırakmaması için ekonominin borç yükünün hafifletilmesi gerekmektedir. Ancak, Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası performansı bunun tersini ortaya koymaktadır. (Kazgan, 1988) Borçluluğun yüksek olduğu bir ortamda, finansal serbestleşme ile yükselen faiz oranları borçların maliyetini etkilemekte ve sermaye girişi açısından yüksek tutulma zorunluluğu düşük kur ile birleştiğinde kısa süreli sermaye akımlarının artmasına yol açmaktadır. Ülke riskinde artış ve dış

açıkların artması ile devalüasyon beklentileri para ikamesine yol açmakta ve ulusal para iyice değer yitirmektedir. 1994 Finansal Krizi böyle bir sürecin sonucudur.

3- Diğer Örnekler

1970'li yıllardan itibaren başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere birçok GOÜ'de uygulamaya konan finansal liberalizasyon programları, IMF kökenli istikrar ve yapısal uyum programları ile desteklenerek uygulanmış ve genelde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak olumlu olan gelişme genel anlamda mali derinleşmenin sağlanmasıdır. Bu sonuç karşısında, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar mali serbestleşmenin başarılı olabilmesi için gerekli koşulları yeniden araştırmışlar ve faiz serbestisine geçilmeden önce makroekonomik istikrarın tesisi ve bankacılık sektörünün etkin bir denetime tabi tutulması gereğini vurgulamışlardır. Dünya genelinde mal ve sermaye akımlarının 1950'lerden itibaren serbestleşme ve bütünleşme sürecine girdiğini görmekteyiz. Mal ve hizmet piyasalarının 1950'lerde ve finansal piyasaların 1960 ve 1970'li yıllarda entegre olmaya başladığı bilinmektedir. Bu gelişim süreci içinde sermaye hareketleri, artık mal ve hizmet ticaretini izler özellikli olmaktan çıkmış ve ticaretten bağımsız hale gelmeye başlamıştır. Giderek bağımsız hale gelen sermaye hareketleri, finans motifli olmakta yani kârlı alanlara yatırım ön planda gelmekte, bu sermayenin miktar, bileşim ve özellikleri ilerleme kaydet-

mektedir. Örneğin, portföy yatırımları artmakta, kredi ve yatırımlar kısa süreli hale gelmekte ve sıcak para halini almaktadır.

Bu gelişimin önemli dinamikleri arasında bilgi-iletişim teknolojinde ilerleme ve yenilikler, ulusal sınırlar dışında dolaşan, ulusal kısıtlama ve denetlemelerin etkisinden kurtulan geniş hacimli dolar fonlarının meydana getirdiği uluslararası para ve sermaye piyasalarının oluşumu, kredi arz ve talebine hazır birimlerin sayısındaki artış ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yönündeki eğilim sonucu sermaye akımlarının spekülatif nitelik kazanması gibi etkenler yer almaktadır. Finans piyasalarının ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile bu piyasalar krize karşı artan kur ve faiz riskinden dolayı duyarlı hale gelmektedir. (Ongun, 1993:35-44) Uluslararası, ürün, faktör ve sermayenin engelsiz dolaşımı anlamına gelen ekonomik küreselleşme ile ülke ekonomileri giderek daha fazla dışa açık hale gelmekte, ulusal politikaların belirlenmesindeki egemenlik yerini uluslararası sermayeye bırakmaktadır. (Akdiş, 2000: 140) Küresel boyuta ulaştığı ifade edilen ve ülkemizi de etkileyen 1997 Asya Krizi, IMF'nin uluslararası ödeme sistemindeki rolünü, kriz öncesi uyarılar ve daralma belirtilerine rağmen empoze edilen daraltıcı politikaları ile tartışmalı hale getirmiştir. Ancak, buna rağmen krize maruz kalan ülkelerin hepsi yine IMF ile stand-by anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.

B- METODOLOJİ

Durağanlık kavramı, ekonometrik çalışmalarda geleneksel tahmin yöntemlerinde yer alan değişkenlerin kovaryansının ve ortalamasının sabit ve zamandan bağımsız olduğu varsayımlarının her zaman geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Makro değişkenlere uygulanan birim kök testlerine göre durağan olmayan veya birim kök içeren değişkenlere ait serilerin zaman içinde ortalaması ve varyansı değişmektedir. Dolayısıyla, bu değişkenler üzerine uygulanan En Küçük Kareler Yöntemi ile yapılacak testlerin, güvenilir olmayan sonuçlar üreteceği öne sürülmektedir, bu yolla elde edilecek regresyon "düzmece ya da sahte" şeklinde nitelenmektedir. Bu durumun önlenmesi için durağanlık testine sokulacak serileri doğuran stokastik sürecin taşınması gereken koşullar şöyle sıralanmaktadır:

Aritmetik ortalama (sabit): $E(Y_t) = \mu$

Varyans (sabit): $Var(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$

Gecikme aralığına göre kovaryans: $\gamma_k = E[(Y_t - \mu) \cdot (Y_{t-k} - \mu)]$

Bu koşullar sağlandığında seri durağandır. Genellikle, durağanlık konusunda başvurulan araçlar, Korelogram testi ya da Birim Kök testidir. Bu çalışmada ise Birim Kök Analizi uygulanmıştır. Ancak, zaman serilerine durağanlık testlerinin uygulanması veri kaybına neden olmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için geliştirilmiş bir yöntem olan eşbütün-

leşme (Kointegrasyon) analizi kullanılmaktadır. Kointegrasyon yöntemine göre; durağan olmayan iki veya daha fazla değişken arasında uzun dönemli bir ilişki varsa, bu durumda, uzun dönemli ilişkiden sapmalar durağan demektir. Bir anlamda kointegrasyon, bir ya da daha fazla değişkenin gözlemlerine ait serilerin durağan olmasalar dahi kombinasyonlarının durağan olabileceğini vurgulamaktadır. Serilerdeki bilgi kaybını önlemeye çalışan kointegrasyon yöntemine göre, iktisat teorisinin öngördüğü biçimde, belirli değişkenler uzun dönemde birbirinden uzaklaşmamalıdır. Böyle bir uzaklaşma söz konusu ise, piyasa güçleri veya idari mekanizma bu değişkenlerin dengeye gelmesi için çalışır. (Kar ve Pentacost, 2000:10)

Eşbütünleşik zaman serileri arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi mevcuttur. Nedensellik analizlerinde kullanılan test yöntemleri ile ilgili olarak, Engle ile birlikte öncü durumda olan Granger'a göre, kointegrasyon sınaması düzmece regresyondan korunmak için bir ön sınamaya niteliği taşımaktadır. Ele alınan seriler arasında kointegrasyon varsa, bulunan regrasyon, geleneksel "t" ve "F" testlerinin geçerliliği koşulunda düzmece olmayabilir. (Gujarati, 1993:718) Eşbütünleşme testi için en yaygın yöntem; Engle-Granger'ın 1988 yılında ortaya koyduğu ve iki değişken arasında kointegrasyon olduğu saptandığında, değişkenler arasındaki dengesizlikleri kısa dönemde gideren bir hata düzeltme

modelinin kurulmasını öneren yöntemdir. Bu yaklaşıma göre, eşbütünleşik regresyona dayalı tahmin edilen kalıntılara (hata terimi veya artık değerler) MacKinon kritik değerleri dikkate alınarak Dickey-Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testleri uygulanmaktadır. (Ertek, 1996:392)

Bu gelişmelerle birlikte 1969'dan bu yana uygulanan Geleneksel Granger testi eleştirilere maruz kalmıştır. En önemli eleştirilerden biri, geleneksel nedensellik testinin değişkenlerin zaman serisi özelliklerini (durağan olup olmama) dikkate almamasıdır. Değişkenlerin eşbütünleşik olması durumunda, gecikmeli hata düzeltme terimi modele katılmazsa, değişkenlerin birinci dereceden farkı alınarak yapılan analizler fonksiyonel olarak yanlış değerlendirmelere yol açacaktır. İkinci bir eleştiri noktası; geleneksel nedensellik testinde değişkenlere ait gözlemlerin birinci derece farkı alınarak zaman serilerinin durağan hale getirilmesi ile ilgilidir. Bu durumda, başlangıçta sözü edilen bilgi kaybı ortaya çıkmaktadır. Engle-Granger'ın (1988) Hata Düzeltme Modeli'ne göre (ECM); eşbütünleşme denkleminde elde edilen "hata düzeltme teriminin gecikmelisi istatistiksel anlamı olacak biçimde modele eklenir, değişkenlerin farklarının alınması sırasında kaybedilen uzun dönem bilgileri modele yeniden dahil edilir. Bu modelden üretilen hata terimi kısa dönem ve uzun dönem arasında bir köprü durumundadır. Yani, hata düzeltme mekanizması ile iktisadi

bir değişkenin kısa ve uzun dönem ilişkisi uyumlaştırılmaktadır. (Ertek, 395)

Bu çalışmada yer alan değişkenler arasındaki nedensellik, kısa ve uzun dönem dengelerinin oluşumu bakımından Grenger Nedenselliğine göredir. Bu çalışmada Engle-Grenger'ın 1988'de ortaya koyduğu iki basamaklı nedensellik testi kullanılmıştır. Sınamalara geçmeden önce, En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile eşbütünleşik regresyonlar tahmin edilmiştir;

$$(3.1) X_t = \alpha_0 + \beta_0 Y_t + \mu_t$$

$$(3.2) Y_t = \alpha_1 + \beta_1 X_t + \mu'_t$$

Burada α_0 ve α_1 sabit μ_t ve μ'_t ise hata terimleridir. Çalışmada, en başta, kullanılan serilerin eşbütünleşik olup olmadığı kontrol edilmiş, ikinci adımda ise Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanılarak hata terimleri katsayısının istatistiksel açıdan anlamlılığına göre, Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Sınamalarda nedenselliğin yönü araştırılırken, bağımlı-bağımsız değişkenlerin yerleri değiştirilmiştir. Bu durumda Hata Düzeltme Modeli aşağıdaki gibi formüle edilmiştir;

$$(3.3)$$

$$\Delta X_t = a_0 + b_0 \mu_{t-1} + \sum_{i=1}^m c_{0i} \Delta X_{t-i} + \sum_{j=1}^n d_{0j} \Delta Y_{t-j} + e_t$$

$$(3.4)$$

$$\Delta Y_t = a_1 + b_1 \mu'_{t-1} + \sum_{i=1}^q c_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{j=1}^r d_{1j} \Delta X_{t-j} + e'_t$$

Denklemden μ_{t-1} ve μ'_{t-1} artık değerlerin gecikmeli eş-bütünleşik regresyon denklemlerinden ((3.1) ve (3.2)) tahmin edilmiştir. " Δ " değişkenlerin farkının alınarak durağan hale getirildiğini göstermektedir. b_0 ve b_1 istatistik olarak anlamlı çıkarsa Y 'nin Granger Nedenselliği X ve X 'in Granger Nedenselliği Y 'dir denir. Bu tür sınamalarda Hata Düzeltme Modeli (ECM) Granger Nedenselliğine ilaveten, iki değişkenin eşbütünleşik olması durumunda tek yönlü olsa bile bir nedenselliğin mutlaka olacağını ifade etmektedir.

İki değişken arasında kısa dönemli nedensellik ilişkisinin sağlanması uzun dönemli bir dengenin sağlanmasını gerektirir. Hata Düzeltme Modelinde Y 'nin Granger Nedeninin X olabilmesi için, do ve di anlamlı çıkmamış olsa bile, hata düzeltme koşulunun (μ_{t-1} ve μ'_{t-1}) anlamlı bir katsayı çıkması yeterli olmaktadır. Gecikmeli bağımsız değişkenler içerisindeki değişimler kısa dönemli nedensellik ilişkisini oluştururken, hata düzeltme koşulu uzun dönemli ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. İki değişkenin eşbütünleşik değilse söz konusu ise, hata düzeltme katsayısı modelden çıkarılarak geleneksel Granger testi uygulanır. (Demetriades ve Hussein, 1993:9) Hata Düzeltme Modelinde (ECM) nedenselliğin kaynağı şu koşullara bağlıdır; (i) Açıklayıcı değişkenlerden her birinin gecikmeleri toplamına birleşik olarak uygulanan veya Wald Ki-Kare testinin istatis-

tiksel olarak anlamlılığı. (ii) Gecikmeli hata düzeltme terimine (μ'_{t-1}) uygulanan t-testinin istatistiksel olarak anlamlılığı. (iii) Her bir açıklayıcı değişkenin gecikmeleri toplamı ve gecikmeli hata düzeltme terimine birlikte uygulanan F veya Wald Ki-Kare testinin istatistiksel olarak anlamlılığı. Bu koşullarla beraber, bo ve b_1 anlamlı veya bo ve b_1 birlikte sıfırdan farklı ise boş hipotez reddedilir.

C- HİPOTEZLER

Finansal serbestleşme politikalarının temel varsayımı, finansal sektördeki kalkınmanın ekonomik büyümeye öncülük etmesidir. Bu durumda alternatif hipotezimiz; H_1 : "Finansal gelişme ekonomik büyümeyi etkiler" biçiminde olacaktır. Bu hipotez çerçevesinde, seçilen proxy değişkenler aracılığıyla, Türkiye'de 1980 sonrası görülen finansal serbestleşme politikalarının büyüme üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenecektir.

D- VERİ SETİ VE DURAĞANLIK

Ampirik çalışmada kullanılan veriler üç aylık periyoda sahip, 1987-1 ve 2000-2 dönemini kapsamaktadır. İlgili veriler TCMB elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) alınmıştır. Değişkenler ve onları temsil eden (proxy) semboller tabloda gösterilmiştir. Değişkenlerin ö-
nündeki "L" değişkenlerinin logaritmik değerlerini, "D" simgesi ise birinci dereceden farkları göstermektedir. Ampirik çalışmada iki aşamalı kointegrasyon ana-

lizi uygulamak için önce serilerin durağanlığı test edilmektedir. Bu amaçla ADF test ile birim kök analizi yapılmıştır. Birim kök test sonuçlarına geçmeden önce, tüm değişkenlerin reel göstergelerinin logaritmalarının alındığını belirtmemiz gerekiyor. Doğrudan reel değerleri elde edilemeyen değişkenlerden M1, M2, Toplam Krediler ve Toplam Mevduatlar serilerindeki gözlemler 1987 bazlı TÜFE'ne bölünerek reel hale getirilmiştir. Dickey Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) test sonuçları Eviews ekonometri programı tarafından üretilmiş olup MacKinnon kritik değerlerini dikkate almaktadır. Test sonuçları Tabloda yer almaktadır.

Tablo 1
Değişkenler ve Tanımları

DEĞİŞKENLER	TANIMLARI
LYP	Kişi Başına Gelir
LM1Y	Dar Tanımlı Paranın Milli Hasılaya oranı
LM2Y	Geniş Tanımlı Para Arzının Milli Hasılaya Oranı
LRCY	Bankacılık Sektörü Toplam Kredi Hacminin Milli Hasılaya Oranı
LRDY	Bankacılık Sektörü Mevduat Hacminin Milli Hasılaya Oranı

Değişkenlerin seviyelerine uygulanan DF ve ADF test sonuçları değişkenlerin durağan olmadıklarını göstermektedir. Modern zaman serisi analizlerinde bu tür

birim köke sahip bir zaman serisine tesadüfi (rastsal) yürüyüş zaman serisi adı verilir ve durağan değildirler. Birinci derece farkına uygulanan DF ve ADF test sonuçları değişkenlerin durağan olduğunu göstermiştir. Bu şekilde orijinal bir tesadüfi yürüyüş serisinin birinci farkı durağan ise orijinal seriye birinci dereceden

entegre olmuş denir ve I (1) olarak gösterilir. Seriyi durağan hale getirmek için iki kez fark alınıyorsa I (2), d defa fark almak gerekiyorsa I (d) biçiminde gösterilir. Çalışmamızda analiz edilen değişkenlerin birinci dereceden farklarının I (1) durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 2
DF ve ADF Birim Kök Analizi

	TEST İSTATİSTİKLERİ				KRİTİK DEĞERLER		
	Seviye Değeri		Birinci Farklar		% 1	% 5	% 10
	S	TS	S	TS	-	-	-
LYP	0.13	- 3.06	- 4.11	- 4.11	- 3.56	- 2.92	- 2.59
LM1Y	- 1.90	- 3.13	- 7.27	- 7.26	- 4.15	- 3.50	- 3.18
LM2Y	- 1.58	- 0.27	- 6.33	- 7.14	- 4.16	- 3.50	- 3.18
LCY	- 1.48	- 2.06	- 9.23	- 9.99	- 4.16	- 3.50	- 3.18
LDY	- 0.31	- 1.76	- 12.1	- 7.43	- 3.56	- 2.92	- 2.59

Not: S: Sabit ve TS: Trend ve Sabit.

E- KOİNTEGRASYON (EŞBÜTÜNLEŞME) TESTİ

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını belirlemek ve nedenselliğin yönünü bulmak için eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. İki serinin eşbütünleşik olabilmesi için, iki değişkenin de aynı dereceden entegre olması gerekir. Zaman serileri trend nedeniyle durağan olmayabilirler; bu du-

rumda iki değişkenin aynı dereceden entegre (bütünleşik) olup olmadığına bakılır, bu koşul sağlandığında değişkenler eşbütünleşiktir. Eşbütünleşmiş seriler sahte regrasyon içermez ve parametrelere "t" ya da "F" testleri uygulanabilir. (Kaldıracı, 1996:79) Çalışmada, Engle-Granger (EG) Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Bu test, 1 ve 2. denklemlerdeki, μ ve μ' hata terimlerinin seviyede du-

rağan olup olmadığını τ (tau) istatistiği ve MacKinnon kritik değerlerine bakarak analiz eder. Buradan hareketle finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmış, yönlü Engle-Granger testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 3.de gösterilmiştir.

Buna göre; kişi başına reel gelir (LYP) ile geniş tanımlı para arzı (M2), dar tanımlı para arzı (M1) ve bankacılık sektörüne ait toplam mevduatlar (D) çift yönlü eşbütünleşik görünürken, yurtiçi toplam kredilerle tek yönlü bir nedensellik (kişi başına gelirden toplam kredilere doğru) göstermektedir. Buraya kadar sürdürülen analizde uzun dönemli nedensellik i-

lişkisi ve yönü araştırılmıştır. Bundan sonra ise, değişkenler arasında kısa dönemli ilişkinin varlığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci farkları ve hata teriminin gecikmeli değerleri kullanılmıştır. Değişkenlerin gecikmeleri alınırken, En düşük Akaike Bilgisine sahip, R²'si yüksek, DW istatistiği 2.00'ın üzerinde ve t değeri anlamlı regresyonlar seçilmiştir. Eşbütünleşik olmayan zaman serilerine Geleneksel Granger Nedensellik testi uygulanmaktadır. Eşbütünleşik zaman serileri için ise Engle-Granger teoremi gereğince Hata Düzeltme Modellerinin (3.3 ve 3.4 gibi) kurulması gerekmektedir.

Tablo 3
Çift Yönlü Eşbütünleşme Analizi

EŞBÜTÜNLEŞİK REGRESYONLAR	ADF DEĞERLERİ	KRİTİK DEĞER			SONUÇLAR
		% 1	% 5	% 10	
DLM1Y=f(DLYP)	- 3.66(1)	- 3.56	- 2.92	- 2.59	Eşbütünleşik
DLYP=f(DLM1Y)	- 3.18(1)	- 3.56	- 2.92	- 2.59	Eşbütünleşik
DLM2Y=f(DLYP)	- 4.87(1)	- 3.57	- 2.92	- 2.59	Eşbütünleşik
DLYP=f(DLM2Y)	- 4.50(1)	- 3.57	- 2.92	- 2.59	Eşbütünleşik
DLCY=f(DLYP)	- 5.09(1)	- 3.56	- 2.92	- 2.59	Eşbütünleşik
DLYP=f(DLCY)	- 1.42(1)	- 3.57	- 2.92	- 2.59	Eşbüt. Değil
DLDY=f(DLYP)	- 4.56(1)	- 3.57	- 2.92	- 2.59	Eşbütünleşik
DLYP=f(DLDY)	- 3.78(1)	- 3.57	- 2.92	- 2.60	Eşbütünleşik

Tablo 4
Hata Düzeltme Modelleri ve Wald Testi Sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞK.	WALD TESTİ		T-TESTİ	WALD TESTİ	
	Σ DLYP	Σ DLM1Y	ECM-1		
DLYP	-	$\chi^2(4) = 0.49(0.61)$	-2.33(0.024)**	Σ DLM1Y ve ECM-1	$\chi^2(3) = 1.85(0.15)$
	$\chi^2(2) = 0.124(0.29)$	-	-2.25(0.029)**	Σ DLYP ve ECM-1	$\chi^2(3) = 2.63(0.06)$
	Σ DLYP	Σ DLM2Y			
DLYP	-	$\chi^2(2) = 1.14(0.32)$	-2.48(0.17)**	Σ DLM2Y ve ECM-1	$\chi^2(2) = 2.72(0.057)$
DLM2Y	$\chi^2(3) = 1.23(0.31)$	-	-2.15(0.3)**	Σ DLYP ve ECM-1	$\chi^2(4) = 2.027(0.109)$
	Σ DLYP	Σ DLDY			
DLYP	-	$\chi^2(6) = 0.81(0.56)$	-2.08(0.045)**	Σ DLDY ve ECM-1	$\chi^2(7) = 1.059(0.41)$
DLDY	$\chi^2(2) = 0.25(0.77)$	-	-2.38(0.02)**	Σ DLYP ve ECM-1	$\chi^2(3) = 2.18(0.103)$
	Σ DLYP	Σ DLCY			
DLYP	-	-	-	-	-
DLCY	$\chi^2(3) = 3.87(0.016)**$	-	-2.66(0.019)**	Σ DLYP ve ECM-1	$\chi^2(4) = 6.31(0.0005)**$

Not:1) " Σ " ilgili değişkenin gecikmeli katsayılarının birlikte teste tabi tutulduklarını göstermektedir.

2) *, **, ve *** sırasıyla % 10, % 5 ve % 1'lik seviyede anlamlılıkları göstermektedir.

3) Parantez içindeki değerler (p) olasılık değerleridir.

F- HATA DÜZELTME MODELİ VE ENGLE-GRANGER NEDENSELLİK TESTİ

Finansal kalkınmanın göstergeleri e-

konomik büyüme arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin varlığı test edildiikten sonra, ikinci aşamada eşbütünleşik regresyonlardan elde edilen hata

düzeltilme modelleri (ECM) oluşturulmaktadır. (3. ve 4. eşitlikler) ECM'nin tahmin edilmesinden sonra, metodoloji kısmında açıklanan istatistiksel testler uygulanmış sonuçlar tablo 4'de özetlenmiştir. Tablodan izlendiği gibi, nedenselliğin kaynaklarından biri, eşbütünleşme görülmeyen toplam yurtiçi krediler ile kişi başına gelir ilişkisi dışında, hata düzeltme terimi olmaktadır. Gecikmeli hata düzeltme terimlerinin (ECM-1) istatistiksel anlamlılığı bunu açıklamaktadır. Sadece hata düzeltme terimlerinin gecikmeli değerlerinin anlamlılığına bakarak da, gerek finansal gelişmeden ekonomik gelişmeye gerekse ekonomik gelişmeden finansal gelişmeye doğru çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bunlara ilaveten, açıklayıcı değişkenlerin gecikmelerinin hep birlikte istatistiksel anlamlılığı yoluyla ekonomik büyümenin, toplam kredi hacminde bir artışa neden olduğu gözlenmektedir. Açıklayıcı değişkenlerin gecikmeleri ve hata düzeltme terimlerinin birlikte istatistiksel anlamlılığı bakımından; ekonomik büyümeden dar tanımlı para arzına doğru, geniş tanımlı para arzı ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü, ve ekonomik büyümeden toplam kredi hacmine doğru bir nedensellik ilişkisi gözlenmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, ekonominin son 20 yıllık dönemine ait üç aylık verileri kullanılarak, nedenselliğin varlığı ve yönü araştırılmıştır. Her iki değişkenin uzun dö-

nemli karşılıklı etkileşim içinde olduğu gözlenmiştir. Bu durum nedensellik ilişkisinin arzın öncülük ettiği ya da talebin takip ettiği biçiminde olduğunu söylemeyi güçleştirmektedir. Çift yönlü nedensellik ilişkisi finansal serbestleşmeyi destekler görünmekte ve dikkatleri bu alanda yapılan çalışmalardan ilkinde çekmektedir. Goldsmith'in 1969 yılında yaptığı ve 35 ülkeyi kapsayan çalışma sonucunda, ülkelerin çoğunun aynı gelişim aşamalarını izlediği, önce reel sektörün büyüdüğünü, bunu finansal sektörün izlediğini ortaya koymuştur. Son aşamada finansal kurumlar gelişmekte ve reel sektörü desteklemektedir. Sadece iki çalışmada yer alan Türkiye için durum büyümeden finansal kalkınmaya doğru görünmektedir.

Sözü edilen ampirik çalışmalar ortak bir sonuca varamadıklarından, çoğu iktisatçıya göre, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki önemli olmakla birlikte, ilişki daha ziyade iki yönlü durumdadır. Bu durumun asıl nedeni ise, bu iki değişkenin etkileşiminin eşanlı olduğu ve nedenselliğin yönünün belirlenmesinin zor olduğudur. Bütün bu sonuçlar bu alanda gelecekte yapılacak çalışmaların konusunun nedenselliğin kaynağı ve yönüne dair olabileceğini işaret etmektedir. Bir anlamda ampirik sonuçlar, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü kesin olarak belirtmeyi engellemektedir. Her iki değişkenin uzun dönemli ve karşılıklı etkileşim içinde ol-

duğu gözlenmektedir. Ancak nedensellik ilişkisinin "arzın öncülük ettiği" ya da "talebin takip ettiği" biçiminde olduğunu söylemek güç görünmektedir. Genel olarak çift yönlü nedensellik ilişkisi gözlenmekte ve bu da finansal serbestliğin ekonomik büyümeye pozitif etkisi olduğu iddiasındaki liberal yaklaşımları desteklemektedir.

Ampirik çalışmalardan çıkan sonuçlar şunu ifade etmektedir: finansal serbestleşme süreci gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler açısından da (ürün piyasaları ve finansal piyasalarda başarı durumundaki farklılık dışında) farklılık arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde başarılı sonuçlar alınan finansal serbestleşme yönündeki politikalar gelişmekte olan ülkeler ve bu arada Türkiye'de farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Gelişmekte olan ülkelerde de bu tür politikaların başarısız olmasının önemli nedenleri arasında uygulamaların makro ekonomik istikrar sağlanmadan başlaması, dolayısıyla bu tür politikaların ülkelerin finansal yapılarına uyum sağlamaması vardır. Ayrıca, mali piyasaları gelişmekte olan ülkelerde devlet açısından sistem önemli bir gelir kaynağı iken serbestleşme sonrası hükümetler bu gelirden mahrum kalmaktadır. Diğer bir sorun ise gelişmekte olan ülkelerde finansal kurumlar ile işletmeler arasında tam anlamıyla ayrışma yerine organik bağlılığın varlığı finansal serbestleşmenin tedricen uygulanmasını zorunlu hale getirmektedir.

Sermaye hareketlerinin serbestliği,

mali anlamda liberalizasyon ve IMF politikaları ile uluslararası ödeme ilişkilerinin biçimi Türkiye, Güneydoğu Asya, Rusya ve Brezilya'da yaşanan gelişmeler ışığında değerlendirdiğimizde şu sonuçlar karşımıza çıkmaktadır: finansal alanda serbestleşmeye geçmek için reel sektörde gerekli düzenlemelerin ve altyapının kurulmasına önem verilmeli, kalkınmanın finansmanı için kullanılacak dış kaynaklar içinde uzun vadeli ve doğrudan yatırımların ağırlıklı olması tercih edilmeli yani sıcak paradan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKDİŞ, Muhammed; Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye, İstanbul, 2000.
- McKINNON, Ronald I.; Money and Capital in Economic Development, Washington, D.C., 1973.
- ONGUN, M. Tuba; Finansal Globalleşme, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 4, Sayı 9, ss. 35-44.
- SHAW, Adward S.; Financial Deepening in Economic Development, Oxford University Press, 1973.
- ROBINSON, John; The Generalization of the General Theory; The Rate of Interest and the Other Essays, London, 1952.
- KAR, Muhsin ve E. PENTACOST; Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence on the Causality, Loughborough University Department of Economics Research Paper No.00/27, December, 2000.
- KAR, Muhsin; Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme, Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 17, Sayı:3, Ekim 1999.

- PATRICK, Hough.T.; Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries, Economic Development and Cultural Change, Cilt 2, Sayı 14, 1966.

- EMEK, Uğur; Finansal Piyasalarda Serbestleşmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri, Rekabet Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2000.

- TOPRAK, Metin; "1980 Sonrası Ekonomide Yapısal Değişme ve Finansal Derinleşme", İktisat İşletme ve Finans, Sayı 83, 1993.

- UYGUR, Ercan; Liberalization and Economic Performance in Turkey, UNCTAD Discussion Papers, No. 65, August-1994.

- YENTÜRK, Nurhan; Finansal Serbestlik ve Makroekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri, İktisat İşletme ve Finans, Cilt 8, Sayı 27, 1997.

- GUJARATI, Domador N.; Basic Econometrics, McGraw Hill, Newyork, 1993.

- ERTEK, Tümay; Ekonometriye Giriş, İstanbul, 1996.

- DEMETRIADES, Panicos O. ve Khaled A, HUSSEIN; Financial Development and Economic Growth.; Cointegration and Casuality Tests for 12 Countries, Journal of Economic Literature, November 1993.

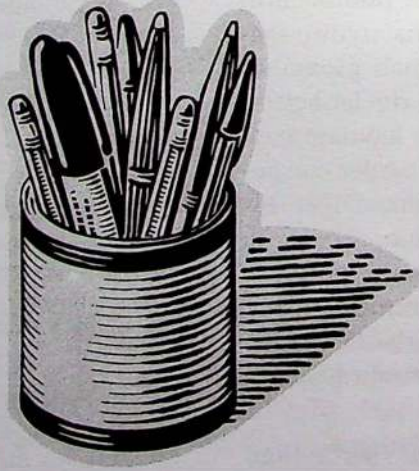
- KALDIRAR, Cem; Johansen Eşbütünlük Analizi, Hazine Dergisi, Sayı.3, Temmuz 1996.

- KAZGAN, Gülten; Dışa Açık Büyüme, İstanbul, 1988.

- SAK, Güven; Public Policies Towards Financial Liberalization: A General Framework And an Evaluation of the Turkish Experience in the 1980's, Capital Market Board, Ankara, 1996.

- ESEN, Oğuz; Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Serbestleşme Program Eleştirel Yaklaşım, İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Yıl. 13, Sayı. 145, Nisan 1998.

- ESEN, Oğuz; Finansal Piyasaların Küreselleşmesi ve Sermaye Kontroller, Ekonomik Yaklaşım, Cilt. 8, Sayı. 27, Kış 1997.

EFES
Pilsen

PREMIUM BEER

SOĞUK İÇİNİZ

Bira
bu kapağın
altındadır

Takım ruhu.

İSTANBUL
MENKUL KIYMETLER
BORSASI
www.imkb.gov.tr